

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งกำหนดการการศึกษาวิจัยเรื่อง "การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี" ในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยแบ่งการนำเสนอออกได้ดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวัด
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับท่องเที่ยวเชิงพุทธ
- ๒.๕ ข้อมูลเกี่ยวกับวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - ๑) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา
 - ๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัด
 - ๓) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
- ๒.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนา

จากการศึกษา แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา มีผู้ให้แนวคิด ทฤษฎีความหมายของการบริหารไว้หลายท่าน จึงได้นำเสนอดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวกับความหมายของการพัฒนา ได้มีนักวิชาการ ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า ความหมายของคำว่า “พัฒนา” หมายถึงทำให้เจริญ หรืออาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาเป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่อยู่นิ่ง^๑ การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านคุณภาพ (qualitative changes) ส่วนการแปลงรูป (transformation) เป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของตัวกระทำการ (environmental changes) นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านคุณภาพและปริมาณ เช่น การคมนาคมของประเทศไทยเมื่อเริ่มแรกได้มีการใช้รถเทียมม้า แล้วปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยใช้เครื่องจักรไอน้ำมาทำรถไฟ และค่อยๆ ปรับปรุงให้ดียิ่งขึ้นๆ เรื่อยยิ่งขึ้นๆ การเปลี่ยนแปลงจากรถม้ามาเป็นรถไฟ

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๗๐.

หรือเป็นรถยนต์ หรือเครื่องบิน จนเป็นจรวดก็ดี นับได้ว่าเป็นการพัฒนา^๒ การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางดี^๓ การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการและได้กำหนดทิศทางและมุ่งที่จะควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วย..... สภาวะการพัฒนามีสภาวะสมาชิกของสังคมได้ใช้ความรู้ความสามารถของตนได้เต็มที่ โดยไม่มีสภาวะครอบงำ เช่น ความบีบคั้นทางการเมือง ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจ หรือความไม่สมบูรณ์ในอนามัย ทุกคนสามารถที่จะนำเอาศักยภาพของตนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างเต็มที่ เช่น การเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรของไทย ไม่สามารถจะใช้รถแทรกเตอร์แบบอเมริกาได้ ม.ร.ว.เทพฤทธิ์ เทวกุล ได้ประดิษฐ์ “ควายเหล็ก” ขึ้นมาใช้ไถนาในสภาพแวดล้อมของสังคมไทย^๔ ซึ่งสอดคล้องกับวิทยากร เชียงกูล ได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนาไว้ว่า การพัฒนาที่แท้จริงควรหมายถึงการทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม และจิตใจและความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกายแล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่างๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนา ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า^๕ แต่ยูวัฒน์ วุฒิเมธี ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ หรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ^๖ ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาชุมชนของอังกฤษได้กล่าวถึงความหมายของการพัฒนา ไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น^๗ การเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง (directed change) หรือการเปลี่ยนแปลงที่ได้มีการวางแผนไว้แน่นอนล่วงหน้า (planned change)^๘ การเปลี่ยนแปลงที่มีการกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้าและการเปลี่ยนแปลงนี้จะมีสองส่วนที่

^๒อมร รัชสาสัย และ ชัตติยา กรรณสูต, **ทฤษฎีและแนวความคิดในการพัฒนาประเทศ**, (กรุงเทพมหานคร : ชุมชนสหกรณ์การขายและการซื้อแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕), หน้า ๒ – ๘.

^๓ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๙.

^๔จิตยา สุวรรณขุ, **“สังคมวิทยา” ใน วิทยาศาสตร์สังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๘๗ – ๑๘๘.

^๕วิทยากร เชียงกูล, **การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉับแกระ, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗ – ๑๘.

^๖ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, **หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท**, (กรุงเทพมหานคร : ส.ส.น. ไทยอนุเคราะห์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^๗Batten,T.R. **Community and Their Development**, (London : Oxford University Press, 1959), p. 2.

^๘สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๕.

เกี่ยวข้อง คือการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ รวมทั้งจะต้องมีทิศทางที่ดีขึ้นเท่านั้น^๙ การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้ นับว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้มากกว่าความหมายอื่นๆ แม้ว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการก็ตาม^{๑๐} ซึ่งเป็นความพยายามที่จะดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ที่มหาตมาคานธีเรียกว่า “การตระหนักรู้ถึงศักยภาพของมนุษย์” (realization of the human potential) นั่นก็คือ การเพิ่มความสามารถของคนที่จะเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของตนเอง^{๑๑}

สรุป ความหมายของคำว่า การพัฒนา คือ การทำให้เจริญ ทำให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านระบบการทำงาน หรือการเปลี่ยนแปลงตามที่ได้กำหนดทิศทาง หรือจุดมุ่งหมายไว้ เพื่อต้องการให้ดีขึ้นกว่าเดิม

๒.๑.๒. แนวคิดการพัฒนา

ในการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนา สามารถนำเสนอแนวคิดตามหลักการที่ได้ดังนี้

การพัฒนาทั้งปริมาณและคุณภาพต้องควบคู่กันไปเสมอในแง่ของปริมาณ ผลของการพัฒนาสามารถมองเห็นได้เป็นวัตถุ จับต้องและวัดผลได้ง่าย เช่น เงินเดือนเพิ่มขึ้น รายได้เพิ่มขึ้น มีถนนหนทาง โรงเรียน มหาวิทยาลัย หรือโรงพยาบาล ส่วนในแง่คุณภาพจับต้องไม่ได้วัดผลได้ยาก เช่น การพัฒนาให้ประชาชนมีความซื่อสัตย์สุจริต รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม มีความอดทน ขยันหมั่นเพียร รักระเบียบวินัยและความสะอาด เป็นต้น และเป็นความจริงเสมอว่า การพัฒนาส่วนใหญ่จะเน้นในแง่ของปริมาณทั้งสิ้น เพราะสามารถที่จะวัดได้ยิ่งสังคมเจริญมากขึ้นเท่าไร การพัฒนาจำต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่รู้เฉพาะเรื่องของสาขาที่ตนชำนาญ โดยขาดความสนใจในความเป็นมนุษย์ในวงกว้างออกไป การวัดผลการพัฒนาจึงเน้นไปที่ความสำเร็จในด้านสาขาวิชาชีพของตนเป็นส่วนใหญ่ เช่น นักเศรษฐศาสตร์จะวัดผลสำเร็จของตนด้วยการเพิ่มผลผลิต รายได้ประชาชาติ เพิ่มการส่งออก เพิ่มการอุตสาหกรรม และเพิ่มการลงทุน เป็นต้น โดยคำนึงถึงมนุษย์น้อยมาก^{๑๒} การบวนการวิเคราะห์และแก้ไขปัญหาองค์การโดยมุ่งที่จะให้องค์การมีความเปลี่ยนแปลงตามที่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า โดยใช้ความรู้จากผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกหรือภายในหน่วยงานเอง สำหรับขั้นตอนของการพัฒนาองค์การนั้น รวมถึง ขั้นตอนหาสาเหตุของปัญหา การวางแผนดำเนินงานซึ่งหมายถึงขั้นเตรียมและจัดทำกลยุทธ์เพื่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และพฤติกรรมกรรมการปฏิบัติการให้เป็นไปตามกลยุทธ์ที่วางไว้ และการประเมินผล^{๑๓}การทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมีความสุข ความสะดวกสบาย ความอยู่ดีกินดี

^๙วิช วิรัชนิภาวรรณ, กฎหมายเกี่ยวกับการบริหารราชการไทย : ปัญหา แนวทางแก้ไขและแนวโน้มของกฎหมายในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร : นิติธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๑๖.

^{๑๐}สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

^{๑๑}C. Bryant and L.G. White, Managing Development in the Third World (Boulder, Colorado : Westview Press, 1982), p. 62.

^{๑๒}ส. ศิวรักษ์, ศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชนจำกัด, ๒๕๑๙), หน้า ๘.

^{๑๓}ติน ปรัชญพฤทธิ์, ทฤษฎีองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๕๑ - ๕๒.

ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมและจิตใจและความสงบสันติ ซึ่งนอกจากจะขึ้นอยู่กับ การได้รับปัจจัยทางวัตถุเพื่อสนองความต้องการของร่างกาย แล้ว ประชาชนยังต้องการพัฒนาทางด้านการศึกษ สิ่งแวดล้อมที่ดี การพักผ่อนหย่อนใจ และการพัฒนาทางวัฒนธรรมและจิตใจด้านต่าง ๆ ด้วย ความต้องการทั้งหมดนี้บางครั้งเราเรียกกันว่าเป็นการพัฒนา “คุณภาพ” เพื่อให้เห็นว่าการพัฒนาไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเพิ่มปริมาณสินค้าหรือการเพิ่มรายได้เท่านั้น หากอยู่ที่การเพิ่มความพอใจความสุขของประชาชนมากกว่า”^{๑๔}

ในหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เป็นเครื่องพัฒนา ทำให้เจริญ ทำให้เป็นให้มีขึ้น ผูกอบรม คือ ภาวนา มี ๔ ประการ คือ

๑. กายภาวนา หมายถึง การเจริญ การพัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกัน เกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้ง ๕ ด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ ไม่ให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. สีลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

๓. จิตตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

๔. ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา^{๑๕}

การพัฒนาทางพระพุทธศาสนานั้นต้องเริ่มที่ตัวบุคคล หมายความว่า บุคคลที่อยู่ในชุมชนหรือสังคม ควรที่จะได้รับการพัฒนาเป็นอันดับแรก ทั้ง ๔ ด้าน คือ ทางด้านกาย ทางด้านศีล ทางด้านจิตใจ และทางด้านปัญญา เมื่อบุคคลมีการพัฒนาแล้วจึงจะส่งผลต่อไปยังการพัฒนาสังคม

สรุป แนวคิดจากดังกล่าวข้างต้นได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มี การกระทำให้เกิดขึ้นหรือมีการวางแผนกำหนดทิศทางไว้ล่วงหน้า โดยการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องเป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้น ถ้าเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี ก็ไม่เรียกว่าการพัฒนา ขณะเดียวกัน การพัฒนามิได้หมายถึงการเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่หมายความรวมถึงการเพิ่มความพึงพอใจและเพิ่มความสุขของประชาชนด้วย ซึ่งการพัฒนาหากได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้แล้ว ก็ย่อมทำให้การพัฒนานั้นดีมากขึ้นและส่งผลต่อไปยังการพัฒนาสังคม และประเทศชาติ

^{๑๔}วิทยากร เชียงกูล, การพัฒนาเศรษฐกิจสังคมไทย : บทวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ฉบับแกระ, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗ - ๑๘.

^{๑๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๐ - ๗๑.

ตารางที่ ๒.๑ แนวคิดหลักเกี่ยวกับหลักการพัฒนา

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๔๖, หน้า ๗๗๙).	๑ การทำความเจริญ ๒ การคลี่คลายไปในทางดี
ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, (๒๕๒๖, หน้า ๑).	๑ การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ๒ การทำให้ดีขึ้นอย่างเป็นระบบ
อมร รักษาสัตย์ และ ชัดติยา กรรณสูต, (๒๕๑๕, หน้า ๒ - ๘.)	๑ การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบที่ทำการ ๒ การเปลี่ยนแปลงด้าน ๓ การแปลงรูป (transformation) ๔ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อม
จิตติยา สุวรรณชญ, (๒๕๑๗, หน้า ๑๘๗ - ๑๘๙.)	๑ การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ ๒ การกำหนดทิศทาง ๓ การควบคุมอัตราการเปลี่ยนแปลงด้วย
วิทยากร เชียงกุล, (๒๕๒๗, หน้า ๑๗ - ๑๘.)	๑ การทำให้ชีวิตมีความสุข ๒ การทำให้ความสะดวกรสบาย ๓ ความเจริญทางศิลปวัฒนธรรม ๔ ความสงบ
วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, (๒๕๔๗, หน้า ๑๖).	๑ การเปลี่ยนแปลง ๒ การกระทำให้เกิดขึ้น ๓ การวางแผนกำหนด ๔ การเปลี่ยนแปลง
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๖, หน้า ๗๐ - ๗๑)	๑. กายภาวนา ๒. สीलภาวนา ๓. จิตตภาวนา ๔. ปัญญาภาวนา
ติน ปรัชญพฤทธิ, (๒๕๒๗, หน้า ๕๑ - ๕๒).	๑ การบวนการวิเคราะห์ ๒ การแก้ไขปัญหาคอการ ๓ ความเปลี่ยนแปลงตามที่ได้วางแผน
ส. ศิวรักษ์, (๒๕๑๙, หน้า ๘).	๑ การพัฒนาเชิงปริมาณ ๒ การพัฒนาเชิงคุณภาพ ๓ การพัฒนาที่สามารถวัดผลได้ง่าย

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวัด

ในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาวัด จากการค้นคว้าเอกสารงานวิชาการแล้วพบว่า มีนักวิชาการได้ให้ความหมาย แนวคิดและแนวทางในการพัฒนาวัดไว้ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของการพัฒนาวัด

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารทางวิชาการ พบว่ามีผู้ให้ความหมายคำว่า การพัฒนาวัด ไว้หลายท่าน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นถึงความหมายของ “การพัฒนา” ไว้ว่า การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางดี และ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่า “วัด” ไว้ว่า สถานที่ทางศาสนา โดยปรกติมีโบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวชเป็นต้น^{๑๖} หากนำทั้งสองคำมารวมกัน คือ การพัฒนาวัด ก็จะได้ความหมายว่า การทำสถานที่ทางศาสนาให้เจริญ การเปลี่ยนแปลงสถานที่ทางศาสนาในทางเจริญขึ้น และไปในทางที่ดีขึ้น และได้มีความหมายอื่นอีกคือ การพัฒนาวัดเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะความผูกพันของคนไทยที่มีต่อวัดนั้น มีความลึกซึ้ง การพัฒนาวัดจึงควรมีรูปแบบแตกต่างไปจากการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ เพราะความเลื่อมใสศรัทธา เป็นเรื่องของจิตใจที่ละเอียดลึกซึ้ง การพัฒนาวัดจึงต้องคำนึงถึงในแง่ของการอนุรักษ์ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม รวมทั้งคำนึงถึงกิจกรรมต่อเนื่องต่อลักษณะทางกายภาพของวัด เช่น การจัดให้มีสถานที่จอดรถที่ไม่รบกวนสถานที่ปฏิบัติธรรมหรือประกอบกิจกรรมทางศาสนา มีการแบ่งแยกเขตสังฆาวาส พุทธาวาส กับสถานที่สำหรับนักท่องเที่ยว

การพัฒนาใดๆ ก็ตาม ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบเชิงนิเสธ (Negative Impact) ระหว่างความสัมพันธ์ของวัด กับประชาชนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นในด้านรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นเรื่องที่พึงต้องหาทางหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้นอย่างเด็ดขาด เมื่อใดที่จำเป็นต้องเลือก จะต้องคำนึงถึงคนในท้องถิ่นเป็นอันดับแรก และให้ความสำคัญมากที่สุด^{๑๗} ส่วนในการสรุปการบรรยายของ นายภราเดช พยัฆวิเชียร ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า วัดเป็นสุดยอดของแหล่งท่องเที่ยวเพราะเป็นแหล่งรวมของวัฒนธรรมมีทรัพยากรทางกายภาพ ทรัพยากรที่เป็นวัฒนธรรม นามธรรม เพียงแต่เราจะถ่ายทอดออกไปได้อย่างไร ทั้งที่บทบาทของวัดสามารถสนองประโยชน์ได้ทั้ง ๒ ด้าน คือ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม ทางด้านการนารายได้เข้ามาทำนุบำรุงวัด ทำนุบำรุงท้องถิ่น จังหวัดและประเทศโดยรวม ขณะเดียวกันวัดก็เป็นแหล่งที่สามารถให้ความรู้ความคิดที่กว้างขึ้น ให้ความสงบ ความร่มเย็นกับผู้มาเยือน ให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจพุทธศาสนาได้ดีขึ้น

ปัญหาที่พบมากในวัด คือ เรื่องการวางผัง การแยกสัดส่วนที่ชัดเจนว่าส่วนใดเป็นเขตพุทธาวาส สังฆาวาส เดิมวัดที่มีโบสถ์ วิหาร เจดีย์ พอสังคมพัฒนาขึ้นก็มีความต้องการมากขึ้น

^{๑๖}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๕๙.

^{๑๗}ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, “วัดกับการท่องเที่ยว”, จุลสารการท่องเที่ยว, ฉบับปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๓ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๓๕) : ๔๗ – ๔๘.

ต้องการศาลาการเปรียญ โรงเลี้ยง ห้องสมุด โรงเรียนปริยัติธรรม แต่ลืมมองสิ่งที่วางไว้เดิม หลักการหาฝั่งที่ถูกต้อง คือ การแยกกลุ่มการใช้สอยให้ชัดเจน เป็นสัดส่วนว่าเขตใดเป็นเขตวันวาย เขตกลาง เขตสงบ แล้วแยกเป็นเขตพุทธาวาส สังฆาวาส ชาวตะวันตกก็มีการแยกเป็นเขต สาธารณะ เขตกึ่งสาธารณะ เขตกึ่งส่วนตัว เขตส่วนตัว โดยจะให้เขตสาธารณะอยู่ติดกับเขตส่วนตัว ไม่ได้ แต่ของเราเราสามารถเข้าไปถึงกุฏิพระ มีป้ายขายของ ป้ายเมรุติดกุฏิ ตรงนี้ต้องจัดให้เป็น สัดส่วนอย่างชัดเจนว่าตรงไหนเข้าไปได้ ตรงไหนเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ห้ามเข้า ของบางอย่างที่คน นำมาถวายอาจจะไม่เข้ากับสถาปัตยกรรมของวัด พระจะต้องเป็นผู้กำกับดูแล ไม่รับของเหล่านั้นมา เช่น มีฆราวาสนำเสากอธิค (Gothic) มาถวายให้สร้างศาลาแบบยุโรป แบบโรมัน ก็ไม่เหมาะสม ถือ เป็นการทำลายภูมิปัญญา หรือการออกแบบโบสถ์ให้มีรูปแบบเดียวกันทั่วประเทศ ทำให้โบสถ์อีสาน (สิม) ไปเหมือนกับโบสถ์ภาคกลาง ก็ทำลายภูมิปัญญา สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมท้องถิ่น

การซ่อมแซมโบราณสถานในวัดต้องเข้าใจขั้นตอนการทำ เพราะวัสดุในการสร้าง สมัยก่อนกับปัจจุบันไม่เหมือนกัน ต้องศึกษาในเรื่องการบำรุงรักษา การซ่อมแซม การดูแลอาคาร สถานที่ที่ทรงูรงูรง โดยเฉพาะวัดที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาจำนวนมาก ผลที่ตามมาคือต้องมีที่วางรองเท้า ที่ขายดอกไม้ ขายรูปเทียน ขายของที่ระลึก ขายอาหาร บางอย่างที่มีกิจใช้สอยรองไปทำเป็นหลักก็ ผิดลักษณะ ความเป็นใหญ่โตและฝีมือของช่างของคนโบราณก็ไปทำลาย ทำให้เสียศักยภาพของภูมิ ปัญญาคนโบราณที่ทำมาดีแล้ว สิ่งของที่ทรงูรงูรงควรเก็บไว้ในที่เก็บของ จัดที่จำหน่ายให้เหมาะสม โดยอาจสร้างเป็นศาลาให้สอดคล้องกับสถาปัตยกรรมท้องถิ่น ให้มีรูปแบบง่ายๆ ใช้วัสดุที่คงทน ไม่ ต้องโดดเด่น ความเป็นงานในหลักศาสนา คือ ความเป็นระเบียบ สอดคล้องกับธรรมชาติ สอดคล้องกับ ประโยชน์ใช้สอย วัดจะต้องสื่อความหมายการทำให้คนรับรู้ ประชาสัมพันธ์ให้เกิดความประทับใจ ให้เห็นว่าวัดเป็นสิ่งที่เขาค้นหามาตลอดชีวิต หลักธรรมเป็นสัจธรรม เป็นสิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ดี แล้ว ชอบแล้ว เราจะทำอะไรให้เชื่อมโยงกับสถานการณ์ปัจจุบัน แล้วเอาสถานการณ์ปัจจุบันมาใช้ ตามหลักธรรม ไม่ใช่ไปยึดอยู่เฉพาะหลัก เราสามารถประยุกต์ใช้หลักธรรม ให้เข้ากับรูปแบบ ปัจจุบัน รู้เท่าทันและทำให้ทันกับภาวะโลกที่มันบีบเข้ามา จะสามารถพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดี ให้ประโยชน์ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สร้างความร่มเย็นให้แก่ชุมชน เพื่อที่ศาสนาจะ ได้ดำรงอยู่ และเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้สร้างสังคมของเราให้มีความสุขสืบไป^{๑๘} แต่ในฐานะของ พระสงฆ์ได้กล่าวไว้ว่า ปัญหาของการพัฒนาวัดในปัจจุบัน ก็ต้องพูดถึงถึงตัวบทบาทของวัดและ พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้นำทำหน้าที่ปกครองวัดในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส แต่ก่อนจะเห็นได้ว่าวัดนั้นมี บทบาทต่อสังคมแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการบริหารการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการ สงเคราะห์ และด้านศาสนพิธีต่างๆ เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้ บทบาทของวัดเริ่มจะจางหายไป เพราะสังคมของเราไปรับเอาความเจริญสมัยใหม่แบบตะวันตกมาเป็นวิถีชีวิต แต่ก่อนวัดซึ่งเคย เป็นสถานที่ศึกษามีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดวิชาความรู้ เคยเป็นสโมสรพบปะสังสรรค์ชุมนุมเวลามี กิจกรรมเกี่ยวกับบ้านเมือง แต่สิ่งเหล่านี้กำลังจะสูญหายไป สืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทาง สังคม และตัวพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ผู้บริหารวัดไม่สร้างสรรค์ปรับปรุงวัดและตัวเองเข้ากับ ความเจริญ

^{๑๘}กนกวรรณ ดุงศรีแก้ว, “การพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว”, จุลสารการท่องเที่ยว, ฉบับปีที่ ๑๘ เล่มที่ ๔, (ตุลาคม – ธันวาคม ๒๕๔๒), หน้า ๔๙ – ๕๒.

พระสงฆ์เป็นผู้นำชุมชนจะต้องเป็นผู้สนใจในกิจการของวัด จะปล่อยปละละเลยไปตามมีตามเกิดเรื่อยไปไม่ได้ เพราะจะก่อให้เกิดปัญหาต่อการพัฒนาวัดได้ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงปัญหาหลักและอุปสรรคที่มีผลต่อการพัฒนาในปัจจุบันโดยภาพรวมแล้ว พอประมวลได้จากบทบาทของวัดและพระสงฆ์ที่กำลังจะเสื่อมไปได้ เช่น ด้านบทบาทของวัดที่ถูกกลดสถานะไป ด้านบทบาทของพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำไม่มีศักยภาพเพียงพอ ด้านขาดระบบและการจัดการที่ดี และด้านติดขัดเรื่องงบประมาณ^{๑๙} แต่การพัฒนาสงฆ์ก็คือพัฒนาวัด การพัฒนาวัดให้ดี ให้กลับมาร่มรื่นสงบเงียบ เรียบง่ายและเป็นของชุมชน ก็ต้องมาดูที่พระสงฆ์สามเณรว่าได้ศึกษาอบรมเพาะบ่มมีความรู้ความสามารถ เข้าใจโลก สังคม จนสามารถประยุกต์พุทธธรรมมาให้เป็นประโยชน์สูงสุดแก่สังคมได้อย่างไร วัดคงจะพัฒนาไปไม่ได้เลย ถ้าพระภิกษุสามเณร ศาสนทายาท ผู้สืบทอดพระศาสนายังไม่ได้พัฒนาศักยภาพให้มีการบ่มอบรมเพาะความรู้ความสามารถ ศีลาจารวัตรและจิตวิญญาณอย่างแข็งแกร่งเพียงพอ^{๒๐} แต่อย่างไรการพัฒนาวัดในทัศนสังคมปัจจุบัน จำเป็นต้องใช้เชิงรุกในการพัฒนาวัด ควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านจิตใจ ส่วนรูปแบบโครงสร้าง แนวทาง และวิธีการพัฒนาดังนั้น ต้องมีหลักการ ๗ อย่าง คือ

๑. วางผัง (แผนพัฒนา)
๒. ตั้งโครงการ (ขั้นตอนการพัฒนา)
๓. งานมีทิศ (ทิศทางการพัฒนา)
๔. คิดเป็นระบบ (ศึกษายุทธศาสตร์ กำหนดยุทธวิธี เตรียมบุคลากร)
๕. เคารพกติกา (ยึดหลัก รักแบบ)
๖. จัดการศึกษา (ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เป็นภาระธุระการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย)
๗. พัฒนาสังคม (ช่วยแนะ ช่วยนำ ช่วยทำความเข้าใจ ส่งเสริม ให้ความร่วมมือกับคณะสงฆ์ และรัฐบาล)

กิจกรรมเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาวัด เพื่อให้ประชาชนละแวกวัดได้มีโอกาสผูกพันกับวัด มีความสำนึกว่าวัดเป็นของประชาชน วัดจะต้องอำนวยความสะดวก ให้ผู้บริหารท้องถิ่น องค์กรภาครัฐ และประชาชน นักเรียน นักศึกษา ใช้บริการวัดในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ไม่ขัดกับพระธรรมวินัย และวัฒนธรรมอันดีงามของไทย พัฒนาเชิงบูรณาการ เกี่ยวกับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง โดยมีสาระสำคัญแผนพัฒนาวัดตามกรอบแนวนโยบายการพัฒนา วัด ที่รัฐบาลและคณะสงฆ์ โดยกรมการศาสนา ที่มีวัตถุประสงค์พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน นั้นๆ วัดจะต้องมีแผนงาน โครงการ และมาตรการที่เป็นรูปธรรมนำไปสู่การปฏิบัติ ปัจจุบันคำว่า การวางแผน หรือ แผน เป็นเรื่องจำเป็นในชีวิตประจำวัน สำหรับนักบริหาร นักพัฒนาหรือบุคคลทั่วไป อาจจะไม่รู้ตัวว่าเราได้วางแผนเพื่อที่จะดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ มากมาย กรณีผู้บริหาร

^{๑๙}พระราชาธรรมโมลี (สมศักดิ์ ฐิริปณฺโณ), **วัดพัฒนา ๔๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๗๐.

^{๒๐}พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), **วัดพัฒนา ๔๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๖.

จัดการวัด ได้แก่ เจ้าอาวาส วางแผน คัดโครงการ มาตรการการเกี่ยวกับการพัฒนาวัดว่าจะทำอะไรก่อนหลัง จะเกิดผลอย่างไร ตรงกับความพอใจของเราเอง ตลอดจนถึงพระภิกษุสามเณร รวมทั้งทายาททายิกาแห่งวัดเราหรือไม่^{๒๑} การพัฒนาวัดเพื่อวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวเป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ เพราะความผูกพันของคนไทยที่มีต่อวัดนั้น มีความลึกซึ้ง การพัฒนาวัดจึงควรมีรูปแบบแตกต่างไปจากการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ เพราะความเลื่อมใสศรัทธาเป็นเรื่องของจิตใจที่ละเอียดลึกซึ้ง การพัฒนาวัดจึงต้องคำนึงถึงทั้งในแง่ของการอนุรักษ์ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสม รวมทั้งคำนึงถึงกิจกรรมต่อเนื่องต่อลักษณะทางกายภาพของวัด เช่น การจัดให้มีสถานที่จอดรถที่ไม่รบกวนสถานที่ปฏิบัติธรรมหรือประกอบกิจกรรมทางศาสนา มีการแบ่งแยกเขตสังฆาวาส พุทธาวาส กับสถานที่สำหรับนักท่องเที่ยว

การพัฒนาใดๆ ก็ตาม ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบเชิงนิเสธ (Negative Impact) ระหว่างความสัมพันธ์ของวัด กับประชาชนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นในด้านรูปธรรม หรือนามธรรม เป็นเรื่องที่พึงต้องหาทางหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดขึ้นอย่างเด็ดขาด เมื่อใดที่จำเป็นต้องเลือก จะต้องคำนึงถึงคนในท้องถิ่นเป็นอันดับแรก และให้ความสำคัญมากที่สุด^{๒๒}

๑. วัดจะต้องมีแผนผังปัจจุบัน แผนผังโครงการ

๒. เสนาสนะ และถาวรวัตถุของวัด ต้องได้มาตรฐานใช้บริการดี มีสัญลักษณ์แห่งการเป็นวัดไทย

๓. เสนาสนะและถาวรวัตถุของวัด ต้องเป็นระเบียบตามผัง

๔. วัดจะต้องมีแผนภูมิบริหาร มีปฏิทินปฏิบัติการ

๕. วัดจะต้องมีประวัติวัด ป้ายชื่อวัด ป้ายนิเทศต่างๆ ถาวรวัตถุ หรือเสนาสนะ ควร มีชื่อและประวัติการก่อสร้าง

๖. บุคลากร ช่วยบริหารวัด ที่จำเป็นจะต้องมี อาทิ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ไวยาวัจกร ที่ถูกต้องตามกฎหมายเถรสมาคม และจะต้องมีผู้สนองงาน คือ เลขานุการเจ้าอาวาส ควรมีคณะที่ปรึกษา และคณะทำงานพัฒนาวัด ฝ่ายต่างๆ ตามความเหมาะสม

๗. วัดจะต้องมีเอกสารสิทธิ์ที่ดิน

๘. วัดจะต้องมีทะเบียนทรัพย์สินและบัญชีประเภทต่างๆ ตามที่ระบุไว้ในกฎกระทรวง

๙. วัดจะต้องสะอาด ร่มรื่น สวยงาม

๑๐. วัดจะต้องไม่เป็นที่หมักหมมของวัสดุเหลือใช้ หรือวัตถุขำรุคอื่นใด

๑๑. วัดจะต้องปรับปรุงทัศนียภาพให้สอดคล้องกับภูมิประเทศ^{๒๓}

^{๒๑}พระครูพิมลธรรมภาณี (ดำเนิน อดุลจารี), **วัดพัฒนา ๔๕**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๕๙.

^{๒๒}ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, “วัดกับการท่องเที่ยว”, **จุลสารการท่องเที่ยว**, ฉบับปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๓ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๓๕) : ๔๗ – ๔๘.

^{๒๓}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

๑. เจ้าอาวาส รอง หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส พระภิกษุสามเณรทุกรูป ต้องยึดหลัก ๕ ประการ

๑.๑ เคารพพระธรรมวินัย

๑.๒ เอาใจใส่ในกิจวัตร คือ บิณฑบาต กวาดวัด ทำวัตร สวดมนต์ ท่องปณ กาวนา

๑.๓ ฝึกหัดกาย วาจา ใจให้ดี

๑.๔ มีการเอื้อเฟื้อ

๑.๕ ไม่เบียดเบียนบริการ รักษวัดเหมือนบ้าน รักษงานเหมือนชีวิต

๒. เจ้าอาวาส รอง หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ต้องจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย

๓. พระภิกษุสามเณร ต้องใฝ่เรียน ใคร่รู้ ชูการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ

๔. เจ้าอาวาส รอง หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ให้ความสำคัญในการศึกษาปฏิบัติแก่ประชาชนละแวกใกล้วัด

๕. เจ้าอาวาส รอง หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ให้เกียรติผู้บริหารระดับท้องถิ่น โดยมีทัศนคติที่ดีต่อกัน แม้คนละเพศ แต่จะต้องปรับใจให้ไปด้วยกัน

๖. เจ้าอาวาส รอง หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ตลอดจนถึงพระภิกษุสามเณรจะต้องเน้นจัดกิจกรรมปกติ ในวันธรรมสวนะ เช่น แสดงธรรม สนทนาธรรม และบำเพ็ญจิตภาวนา

๗. เจ้าอาวาส รอง หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ตลอดจนถึงพระภิกษุสามเณรจะต้องเน้นกิจกรรมพิเศษในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือวันนักขัตฤกษ์ หรือวันสำคัญอื่น ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นต้น

๘. เจ้าอาวาส รอง หรือผู้ช่วยเจ้าอาวาส ต้องเป็นภาระในพิธีกรรม ซึ่งมีขึ้นภายในวัดของตน หรือละแวกใกล้วัด ด้วยความรับผิดชอบ

๙. เจ้าอาวาส ต้องเป็นภาระธุระในการส่งเสริม สนับสนุน สงเคราะห์การศึกษา อบรม และปฏิบัติพระธรรมวินัย แก่พระภิกษุสามเณร เยาวชน และพุทธศาสนิกชนทั่วไป^{๒๔} หลักธรรมในการพัฒนาวัดที่พระพุทธองค์ทรงดำรัสไว้มีเนื้อความว่า ภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว) ๔ ประการนี้ คือ ^{๒๕}

๑. ทาน (การให้)

๒. เพียรวิหะ (เพียรวาจา - วาจาเป็นที่รัก)

๓. อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)

๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ)

๓. การพัฒนางาน หรือการครองงาน ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง ผู้นำไม่ควรปล่อยปละละเลยเด็ดขาด การทำงานให้ได้ดีสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ต้องใช้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า คือ อิทธิบาท ๔ ได้แก่

^{๒๔}อ้างแล้ว, หน้า ๖๒.

^{๒๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐.

๑. ฉันทะ พอใจในสิ่งนั้น
๒. วิริยะ ขยันหมั่นเพียรทำสิ่งนั้น
๓. จิตตะ เอาใจใส่ให้ความสำคัญกับสิ่งนั้น
๔. วิมังสา หมั่นพิจารณาไตร่ตรองสิ่งที่เราทำนั้นให้ถี่ถ้วน

เมื่อมีอิทธิบาท ๔ จะทำงานอะไรก็สำเร็จหมด กลายเป็นผู้นำที่ดูงานออกบอกรงานได้ ใช้คนทำงานถูก ผู้นำหลายคนที่ไม่ประสบความสำเร็จในการทำงานดูงานไม่ออก บอกรงานไม่ได้ ใช้คนไม่ถูกกับงาน งานออกมาจึงล้มเหลวไม่ประสบความสำเร็จ กลายเป็นผู้นำที่ไม่มีผลงาน ไม่มีลูกน้องเชื่อถือในผลงาน จะทำงานอะไร ก็ต้องพึ่งคนอื่น อาศัยคนอื่นอยู่ร่ำไป

๔. การพัฒนาเงิน หรือการครองเงิน เมื่อทำงานได้ดีมีผลงานแล้ว แนนอนเงินย่อมจะเป็นผลตามมา เมื่อได้เงินมาก็จะต้องบริหารหรือครองเงิน ให้ดีมีระบบมีระเบียบ ปราศจากการทุจริต ทั้งจากตัวเองและผู้ร่วมงาน คือ ต้องไม่โกง ไม่เบียดบัง ไม่หาผลประโยชน์จากเงินส่วนรวมนั้น ถือเสมอว่าไม่ใช่เงินตน พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่จะช่วยสกัดกั้นจิตใจไม่ให้เป็นคนโกงกิน เบียดบังหาผลประโยชน์จากส่วนรวม นั้น คือ

๑. หิริ ความละอายแก่ใจต่อการทำความผิดในทุกๆ เรื่องทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. โอตตัปปะ ความเกรงใจต่อผลของความผิดนั้น กล่าวคือถ้าเขาจับได้ก็จะต้องมีความผิดต้องได้รับโทษจากความผิดนั้น

พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้ง ๒ ข้อนี้ ถือเป็นธรรมประจำของเทวดา ผู้มีธรรมะ ๒ ข้อนี้ จะกลายเป็นเทวดาทันที ทั้งที่ตัวเองยังเป็นมนุษย์อยู่ เทวดาจะไม่ทำความผิดทั้งต่อหน้าและลับหลัง เพราะมีพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ๒ ข้อนี้ จึงได้ชื่อว่า“เทวธรรม”

บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตัปปะ

ตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม (กุศลธรรม)

เป็นผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม

ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก ^{๒๖}

ฉะนั้น พระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวัด เพื่อให้วัดมีความเจริญรุ่งเรือง พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามหลักของการพัฒนาทั้ง ๔ ประการนี้ตามลำดับ โดยเฉพาะการพัฒนาตนเองต้องให้พร้อมอยู่เสมอ ซึ่งเมื่อพัฒนาตนให้พร้อมแล้วต่อไปจะพัฒนาอะไรก็เป็นเรื่องเล็ก และจะประสบความสำเร็จได้โดยง่าย

การพัฒนาวัดจะต้องเน้นวัดให้เป็นดังเช่นในอดีตด้วย และจะต้องพัฒนาให้ดีกว่า ในอดีตที่ผ่านมา เพียงแต่สถานการณ์ทำให้กระบวนการของการพัฒนาวัดบางอย่างเปลี่ยนรูปแบบไป อาจจะมาจากสาเหตุและปัจจัยทั้งภายนอก ภายใน และสิ่งแวดล้อมทางด้านสังคม โดยเฉพาะโลกได้เข้าสู่ระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่ ระบบอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการบริหารจัดการเข้ามามีบทบาทขึ้นมากขึ้น กระบวนการพัฒนาจึงเปลี่ยนไป เพื่อให้การพัฒนาอนุรักษ์ ส่งเสริม ความสำเร็จของสถานภาพวัดในอดีตและพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะประชาชน

^{๒๖} พ.ช.พ.ก. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

ซึ่งเป็นกลุ่มหนึ่งในฐานะพุทธบริษัทที่มีส่วนรับผิดชอบ การสวดสวดดูแล สนับสนุน ส่งเสริมกิจกรรม กิจกรรมต่างๆ ของวัดที่อยู่ในชุมชนของตน มีส่วนสำคัญในการสร้างความเจริญมั่นคงของ พระพุทธศาสนา มีความรู้สึกว่าจะตนเองจะต้องมีส่วนในความเป็นเจ้าของ มีส่วนร่วมวางแผน อนุรักษ์ รักษา สิ่งของภายในวัด การมีส่วนร่วมจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ^{๒๗}

การพัฒนาวัด มีองค์ประกอบหลักใหญ่ๆ อยู่ ๓ ประการ คือ

๑. การพัฒนาศาสนวัตถุ/ศาสนสถาน

๒. การพัฒนาศาสนธรรม

๓. การพัฒนาศาสนบุคคล

การพัฒนาวัดให้ไปสู่เป้าหมายนั้น เจ้าอาวาสมีบทบาทสำคัญที่สุด เพราะเจ้าอาวาสคือ ผู้บริหารจัดการ มีหน้าที่รับผิดชอบกิจการต่างๆ ภายในวัด วัดจะเจริญรุ่งเรืองดีงามเรียบร้อย เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น สามารถดึงดูดให้เด็กเยาวชน ประชาชนเข้ามาสนใจวัด ร่วมกิจกรรม พิธีกรรมภายในวัดก็อยู่ที่ผู้นำ ดังนั้น จึงสามารถสรุปกรอบแนวคิดในการพัฒนาอย่างย่อ ดังนี้ คือ

๑. การวางแผน เป็นการกำหนดกรอบแนวทางของการพัฒนาว่าจะดำเนินไปในทิศทางใด ทำอะไร ที่ไหน อย่างไร โดยอาจวางแผนดำเนินการเป็น ๓ ระยะด้วยกัน คือ

๑. แผนระยะสั้น อาจกำหนด ๑ – ๒ ปี

๒. แผนระยะกลาง อาจกำหนด ๓ – ๕ ปี

๓. แผนระยะยาว อาจกำหนด ๕ – ๑๐ ปี

๒. การบริหารจัดการ เจ้าอาวาสดำเนินการจัดการอย่างจริงจัง โดยตั้งเป็นแผนงานไว้ในปีงบประมาณที่ตั้งไว้ จะพัฒนาวัดในด้านใดก่อน เช่น การพัฒนาศาสนวัตถุ/ศาสนสถาน หรือการพัฒนาศาสนบุคคล หรือจะพัฒนาควบคู่กันไป

๓. การเขียนโครงการ เพื่อให้มีรูปแบบการบริหารจัดการในวัดให้มีประสิทธิภาพควรเขียนโครงการ การดำเนินงานว่าในแต่ละระยะสั้นจะพัฒนาอะไร ระยะกลางจะพัฒนาอะไร และระยะยาวจะพัฒนาอะไร

๔. งบประมาณ โดยพิจารณาว่าการจะพัฒนาไปสู่เป้าหมายตามที่ตั้งไว้นั้น แหล่งเงินทุนจะมาจากส่วนใดบ้าง วัดมีความพร้อมเพียงใด ประชาชน ชุมชนใกล้เคียงวัดมีศักยภาพในการสนับสนุนอุปถัมภ์ได้เพียงใด มีงบจากรายได้ส่วนใดบ้าง หรืออาจจะขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๕. วัสดุอุปกรณ์ ในการที่จะสนับสนุนการพัฒนาวัดมีวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือการดำเนินงานหรือไม่ เพียงพอหรือไม่ หากไม่มี ไม่เพียงพอ จะหาได้จากแหล่งใด

ซึ่งหลักการพื้นฐานเหล่านี้ ควรจะต้องนำมาพิจารณาประกอบกัน จึงจะขับเคลื่อนเดินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินงานพัฒนาวัด ๔ ด้าน ได้แก่^{๒๘}

^{๒๗}บุญเลิศ โสภากา, วัดพัฒนา ๔๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๗ - ๑๗๑.

^{๒๘}สมานจิต ภิรมย์รัตน์, วัดพัฒนา ๔๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๔ - ๑๗.

๑. การพัฒนาศาสนสถานและศาสนวัตถุ

๑.๑ พัฒนาและปรับปรุงศาสนสถาน เช่น โบสถ์ วิหาร กุฏิ ฯลฯ ให้สวยงาม ประหยัดเรียบง่าย สอดคล้องต่อศิลปวัฒนธรรมประเพณีของชาติ และท้องถิ่น มีการจัดเก็บ ศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป โบราณ ฯลฯ แยกไว้อย่างชัดเจนเป็นหมวดหมู่ในรูปของพิพิธภัณฑ์ และเป็นประโยชน์สูงสุดในแง่การศึกษา และเป็นศูนย์รวมศรัทธาของประชาชน

๑.๒ ปรับปรุงสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความสะอาดร่มรื่น เช่น การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ ต้นไม้เพื่อความร่มรื่น มีบ่อน้ำ สระน้ำ ทางเดินเท้า ท่อระบายน้ำ ฯลฯ การจัดทำแผนผังภายในวัดเพื่อให้ใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ เป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน

๒. การพัฒนาบุคลากร

๒.๑ ปรับปรุงระบบการรับบุคคลเข้ามาบวช เพื่อให้ได้ผู้มีคุณภาพและมุ่งหวังจะใช้ชีวิตที่ดีงามเป็นประโยชน์ในบรรพพุทธานุสสาวะทั้ง มีกระบวนการคัดเลือกพระสงฆ์ที่ เหมาะสม โดยคำนึงถึงความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ คุณวุฒิและวัยวุฒิอันเหมาะสมรวมทั้ง สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

๒.๒ พัฒนาความรู้ของพระสงฆ์ให้ถูกต้องทันสมัยทั้งทางโลกและทางธรรม สามารถนำวิทยาการแผนใหม่มาใช้จัดการหรือบริหารกิจการในวัด หรือในองค์กรการปกครองให้มี ประสิทธิภาพและสามารถเป็นผู้นำของชุมชนได้

๒.๓ พัฒนาความรู้ของบุคลากรทางศาสนา คือ พระภิกษุ สามเณร ชี อุบาสก อุบาสิกา และศิษย์วัด ให้รอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบและประกอบศาสนกิจ อันเป็นประโยชน์ต่อสังคม จัดผู้แสวงประโยชน์และไม่ประสงค์ออกจากสถาบันพระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้พระภิกษุสามารถอบรมสั่งสอน และชี้นำสิ่งที่ดีงามแก่สังคมได้

๓. การพัฒนาการจัดกิจกรรมภายในวัด

๓.๑ ปรับปรุงแบบการประกอบศาสนพิธีให้มีความเข้าใจที่ถูกต้อง สามารถ ประกอบศาสนพิธีได้ตรงตามพุทธบัญญัติ ประหยัด เรียบง่ายและเป็นประโยชน์ ไม่ก่อให้เกิดความ เสื่อมเสียสุรุ่ยสุร่าย หรือไม่เหมาะสม

๓.๒ จัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุ ให้เรียนรู้หลักธรรม คำสั่งสอน สามารถปฏิบัติ ตนอย่างถูกต้อง เป็นแบบอย่างแก่สังคมและเผยแพร่หลักธรรมดังกล่าวแก่ประชาชนได้ มีการจัดวัด ให้เป็นอุทยานการศึกษาที่ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้และศึกษาหลักธรรมทางศาสนา รวมทั้งความรู้อื่นอันเป็นประโยชน์ นอกจากนี้ ควรเสริมสร้างความรู้แก่ประชาชนให้มีความเข้าใจ และยึดมั่นศรัทธาในหลักธรรมทางศาสนา เพื่อเป็นแนวทางให้ปฏิบัติปฏิบัติชอบ

๓.๓ พัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความหลากหลาย สามารถ เลือกใช้ความรู้จากหลักธรรมพื้นฐานมาเป็นหลักในการเผยแผ่ โดยสามารถดำเนินการได้อย่าง แพร่หลาย มีการใช้สื่อต่างๆ รวมทั้งใช้นวัตกรรมใหม่ๆ ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๓.๔ พัฒนางานสาธารณสงเคราะห์ ให้วัดเป็นที่พึ่งพิงของประชาชน โดยเป็น ศูนย์กลางของการเรียนรู้ในด้านต่างๆ เช่น การศึกษา สงเคราะห์สำหรับผู้ยากไร้ การฝึกอาชีพ การศึกษาพิเศษ การจัดแหล่งสาธิตความรู้ สวนสมุนไพร การสงเคราะห์บุคคลติดเชื้อโรคเอดส์

การเปิดโอกาสให้ชุมชนใช้วัดเป็นศูนย์รวมของกิจกรรม จัดลานกีฬาที่เหมาะสมตลอดจนใช้เป็นสถานที่ประชุมและประกอบกิจกรรมต่างๆ อันตอบสนองความต้องการของสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างแท้จริง

๔. การพัฒนาวัดด้านสิ่งแวดล้อม

๔.๑ วัดต้องมีรูปแบบในการอนุรักษ์ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความสะอาด เป็นพักผ่อนหย่อนใจและเป็นสถานที่ที่มีความปลอดภัย

๔.๒ วัดต้องเป็นแหล่งการเรียนรู้โดยเฉพาะด้านศีลธรรมจริยธรรม ขนบธรรมเนียม ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น

๔.๓ วัดต้องเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นศูนย์กลางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท้องถิ่น

๔.๔ วัดควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น เช่นเป็นศูนย์กลางการบริจาครับเงิน วัสดุ สิ่งของ และแรงงานในการพัฒนาท้องถิ่นแบบพึ่งตนเอง จัดอบรม และฝึกอาชีพ หรือส่งเสริมกลุ่มอาชีพเพื่อเสริมรายได้แก่สมาชิกครอบครัว

๔.๕ วัดต้องเป็นสถานที่บำบัดต่างๆ ที่เป็นปัญหาต่อประชาชน

๔.๖ ใช้ธรรมะเป็นเครื่องขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาไปในทิศทางที่ถูกต้อง^{๒๙}

การพัฒนาวัดให้บรรลุถึงจุดหมายดังกล่าวได้นั้น นอกจากวัดเองจะต้องเริ่มดำเนินการอย่างจริงจัง โดยมีเจ้าอาวาสและบุคลากรในวัดเป็นแกนนำแล้ว ยังจะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจจากประชาชนรอบวัด และชุมชนอันเป็นพื้นที่ตั้งวัด รวมทั้งหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ระดมการช่วยเหลือกันอย่างเต็มที่ เพื่อสนับสนุนกิจการของวัดให้มีบทบาทสำคัญในการช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชน และเป็นศูนย์รวมของความสุขสงบให้แก่สังคมได้อย่างแท้จริง

แนวคิดในการพัฒนาวัด^{๓๐} มีเนื้อความดังนี้ว่า การพัฒนาวัดอาจมีแนวคิด วิธีการค่อนข้างจะสอดคล้องใกล้เคียงกัน โดยหลักของการพัฒนาอยู่ที่ว่าใครจะเริ่มต้นที่จุดไหนก่อน แต่เห็นว่าการพัฒนาวัดและคนไปพร้อมๆ ในคราวเดียวกัน คือ

๑. พัฒนาเสนาสนะ คือ ปัจจัยอำนวยความสะดวกในการประกอบกิจกรรมให้มีความสะดวก ตลอดจนถึงพักอาศัยของพระภิกษุและสามเณร อุบาสกและอุบาสิกา เพื่อชาวพุทธทั่วไปที่สนใจจะได้เข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรม

๒. บุคลากรพระสงฆ์สามเณรต้องหมั่นทำกิจ ศึกษา และปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ เช่น ทำวัตรเช้า – เย็น ลงอุโบสถสังฆกรรมเพื่อขัดเกลาจิตใจให้โปร่งเบาสบาย

๓. ร่วมทำกิจกรรมหมู่คณะ และป้องกันความเสื่อม ความเสียหาย อันจะเกิดขึ้น

๔. เป็นผู้ที่มีอิทธิพลในการปฏิสังขาร ทั้งอามิสปฏิสังขารและธรรมปฏิสังขาร

^{๒๙}สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๕๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๔

^{๓๐}พระครูนิวาสธรรมขันธ์ (เจริญ มุนิจาริ), วัดพัฒนา ๕๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕๓.

๕. สนใจรับรู้ทุกข์สุขของคนในชุมชนรอบๆ วัด และให้การสงเคราะห์ไปตามสมควร ทั้งหมดที่กล่าวนี้จะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ได้ก็ขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสที่เป็นแกนนำเป็นสำคัญ ต้องประกอบด้วยเมตตา เสียสละ มีความเพียร อดทน มีสัจจะ หวังความเจริญมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา และความอยู่ดีมีสุขของประชาชนเป็นเป้าหมายและแนวทางในการพัฒนาวัดในทางที่ดีขึ้นในด้านต่างๆ สรุปได้ว่า^{๓๑} วัดจะต้องปรับตนเองให้มีการพัฒนาในทางที่ดีขึ้นในด้านต่างๆ ที่สามารถเป็นที่พึ่งพิงของประชาชนได้หลายประการ แต่จะยกที่สำคัญเพียง ๒ ด้าน คือ

ก. ด้านศาสนสถาน

ศาสนสถาน ได้แก่ สถานที่และสิ่งก่อสร้างภายในวัด คือ โบสถ์ (เรียกตามศัพท์ว่า อุโบสถ สำหรับวัดราษฎร์ทั่วไป และเรียกว่า พระอุโบสถ สำหรับวัดหลวง) ศาลาการเปรียญ วิหาร กุฏิสงฆ์ เป็นต้น ถือว่าเป็นเบื้องต้นของศรัทธาประชาชนเป็นรูปธรรมที่สามารถมองเห็นได้โดยง่าย การที่จะทำให้ประชาชนเข้ามาใกล้ชิดวัดซึ่งจะทำให้พระสงฆ์สามารถมีโอกาสนั่งล้อมเกล้าจิตใจของประชาชนนั้นได้จะต้องพัฒนาวัดให้ดีขึ้นก่อน นอกจากนี้ หากวัดได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้นแล้วยังสามารถใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจ สามารถทำรายได้ให้กับชุมชนและประเทศชาติได้อีกด้วย ดังนั้น วัดจะต้องปรับปรุงและพัฒนา ดังนี้

๑. บริเวณวัดต้องมีความมั่นคงสวยงาม สะอาด ร่มรื่นมีระเบียบ เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยในการประกอบศาสนากิจการศึกษา การปฏิบัติธรรม และการจัดกิจกรรมของชุมชน โดย

๑.๑ บูรณะและพัฒนาถาวรวัตถุภายในวัดให้เข้มแข็ง มั่นคง มีความเรียบร้อยสวยงาม

๑.๒ รักษาความสะอาดบริเวณวัดอยู่เสมอ

๑.๓ ปลูกไม้ดอกไม้ประดับและต้นไม้ที่ให้ความร่มรื่น โดยปลูกอย่างเป็นระบบระเบียบ

๒. พัฒนาวัดให้เป็นแหล่งความรู้ทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพแขนงต่างๆ เช่น จัดตั้งโรงเรียนสอนความรู้ทางพระพุทธศาสนาและวิชาสามัญในช่วงหยุดเรียน จัดตั้งโรงเรียนสอนวิชาชีพแขนงต่างๆ ทั้งวิชาชีพถาวรและวิชาชีพเสริมรายได้ ได้แก่ วิชาชีพตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดผม เสริมสวย ทำอาหารและขนม ฯลฯ ทั้งนี้ให้สัมพันธ์กับทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น รวมทั้งการตลาดด้วย

๓. ให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน ในการจัดประชุมอบรมประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่ไม่ขัดกับหลักศาสนา

๔. ให้วัดเป็นศูนย์กลางในการเกื้อกูลสงเคราะห์ประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่น ศูนย์สงเคราะห์ผู้ประสบภัย ศูนย์ดับเพลิงประจำหมู่บ้าน ศูนย์แหล่งน้ำอุปโภคบริโภค เป็นต้น

๕. ให้วัดเป็นแหล่งอนุรักษ์ สืบทอดเผยแผ่ พัฒนา และสร้างสรรค์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ในวัด จัดตั้งกลุ่มพลังเพื่อสืบทอดและเผยแผ่ศิลปวัฒนธรรม จัดตั้งศูนย์อนุรักษ์โบราณวัตถุ จัดตั้งศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จัดตั้งศูนย์ฝึกวิชาชีพท้องถิ่น เป็นต้น

^{๓๑} อารัง อมโร, วัดพัฒนา ๔๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕.

ข. ด้านการเผยแผ่ศาสนา

การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของศาสนาไปสู่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนนำไปประพฤติปฏิบัติ นั้น ถือเป็นภารกิจหลักของพระสงฆ์ ซึ่งจะมีส่วนช่วยในการพัฒนาสังคมเป็นอย่างมาก เพราะหากคนในสังคมเป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรมตามหลักศาสนาแล้ว การพัฒนาด้านอื่นๆ ก็จะสามารถทำได้โดยง่าย แต่เนื่องจากในปัจจุบันโลกได้เจริญรุดหน้าไปมาก การเผยแผ่ศาสนาโดยวิธีการแต่เดิมอาจใช้ไม่ได้ผลหรือได้ผลด้อยประสิทธิภาพ จึงจำเป็นที่วัดจะต้องปรับปรุงวิธีการเผยแผ่ศาสนา เพื่อให้ศาสนาเป็นแกนหลักในการพัฒนาสังคม ดังนี้

๑. จัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชุมชน โดยกิจกรรมนี้จะต้องเป็นความร่วมมือระหว่างวัด ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ เพื่อให้วัดและชุมชนมีความผูกพันแนบแน่นกันมากยิ่งขึ้น กิจกรรมดังกล่าว ได้แก่

๑.๑ เปิดวัดเป็นแหล่งความรู้ทางศาสนา วิชาการด้านอื่นๆ ทุกชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งบรรจุไว้ในหนังสือที่สำคัญ คือ พระไตรปิฎก ดังนั้น วัดจะต้องทำความเข้าใจแก่คนในวัด และประชาชนว่า พระไตรปิฎกมิใช่มีไว้เพื่อกราบไหว้บูชา หรือเก็บใส่ตู้โชว์เฉยๆ จะต้องคิดให้ถูกว่าพระไตรปิฎก คือ แหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ที่จะต้องศึกษา อ่าน และค้นคว้า เพื่อทำความเข้าใจ และนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง จึงจะถือว่าเป็นการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง

๑.๒ จัดอบรมความรู้ทางศาสนาให้นักเรียน นิสิตนักศึกษาและประชาชน ในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดนิทรรศการ การเข้าค่ายคุณธรรม การใช้เสียงตามสายหรือหอกระจายเสียง

๑.๓ จัดตั้งศูนย์เลี้ยงเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด พร้อมทั้งจัดการให้ความรู้แก่ผู้ปกครองเด็กในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดทำตำรา เอกสาร จัดนิทรรศการ เป็นต้น

๑.๔ จัดตั้งศูนย์ศึกษาทางพระพุทธศาสนาในวันหยุด (เสาร์ – อาทิตย์)

๑.๕ จัดตั้งศูนย์ฝึกวิชาชีพต่างๆ ในวัด

๑.๖ จัดตั้งสหกรณ์หมู่บ้าน ธนาคารข้าว ธนาคารโค – กระบือ จัดตั้งศูนย์รวมผลผลิตของหมู่บ้าน ศูนย์รวมยา เป็นต้น

๑.๗ จัดตั้งฌาปนกิจสงเคราะห์ ศูนย์ช่วยเหลือผู้ประสบภัยภายในวัด

๑.๘ จัดตั้งหอสมุดประจำชุมชน ที่อ่านหนังสือพิมพ์ วารสาร จัดตั้งหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน

๑.๙ จัดตั้งกลุ่มรวมพลังต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาสังคม

๑.๑๐ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน เพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๑๑ จัดตั้งศูนย์ประปาหรือแหล่งน้ำประจำหมู่บ้าน

กิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ จะเป็นเครื่องประสานความเชื่อมโยง ความผูกพันระหว่างวัด พระสงฆ์ กับประชาชนในชุมชน ซึ่งจะเป็นโอกาสให้พระสงฆ์มีความใกล้ชิดและเข้าใจปัญหาของชุมชน สามารถใช้หลักธรรมกล่อมเกลาคิดใจของประชาชนได้ง่ายยิ่งขึ้น และสามารถเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของประชาชนได้อย่างแท้จริง ทั้งนี้ จะต้องมีความหน่วยงานที่รับผิดชอบทำหน้าที่ประสานงานระหว่างวัดและหน่วยงานต่างๆ หรือองค์การที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน สถาบันฝึก

วิชาชีพต่างๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สาธารณูปโภคฯ ให้เข้ามาดำเนินการในวัด โดยจัดระบบบริหารงานให้สอดคล้องเหมาะสมกัน

๒. มีการกระจายอำนาจ การวางแผนร่วมมือในการพัฒนาชุมชน ระหว่างวัด องค์กรต่างๆ เช่น สถานศึกษา หน่วยงานราชการ / เอกชน และชุมชน

๓. ใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยประกอบการเผยแพร่หลักธรรมสู่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมของศาสนาอย่างถ่องแท้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างแท้จริง

๔. ให้องค์กร หน่วยงานและสถาบันต่างๆ เช่น สื่อมวลชน สถานศึกษา เข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแพร่หลักธรรมสู่ประชาชน

๕. จัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมประชาชนในรูปแบบที่หลากหลายเหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคล

๖. จัดตั้งศูนย์พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมหรือศูนย์ปฏิบัติธรรมในวัดทุกแห่ง พร้อมทั้งจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมหรือศูนย์ปฏิบัติธรรมนั้น

๗. ผลิตตำรา เครื่องมือและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของประชาชนให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น

๘. นำหลักคำสอนมาอธิบายขยายความให้สามารถรู้ และเข้าใจได้โดยง่าย ตามความเหมาะสมแก่การศึกษาและวุฒิภาวะของประชาชน ทั้งนี้ โดยมีให้หลักธรรมนั้นๆ คลาดเคลื่อนจากเดิม

๙. เน้นการปฏิบัติตามหลักธรรมมากกว่าการรู้หลักธรรมเพียงอย่างเดียว

การพัฒนาวัด เป็นการจัดกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเท่านั้นยังไม่สมบูรณ์ครบถ้วน การพัฒนาวัดที่สมบูรณ์ครบถ้วนจะต้องพัฒนาวัดแบบบูรณาการ โดยการเชื่อมโยงกิจกรรมของวัดให้สอดคล้องกับการบริหารงานคณะสงฆ์ และให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมปัจจุบัน โดยบูรณาการให้สอดคล้องกับภารกิจ ๖ ด้าน^{๓๒} ของคณะสงฆ์ ดังนี้

๑. การปกครอง หมายถึง การดูแล คຸ້ມครอง บริหาร

เป็นภารกิจที่วัดโดยพระภิกษุผู้เป็นเจ้าของวัด หรือเจ้าคณะปกครองดำเนินการสอดส่องดูแล รักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่ในวัด หรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคม หรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าคณะปกครองทุกระดับ นับตั้งแต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะใหญ่(หน) นอกจากนี้ ยังรวมถึงการที่พระภิกษุผู้ทำหน้าที่เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ในการอุปสมบทกุลบุตร

๒. การศาสนศึกษา หมายถึง การเล่าเรียน ฝึกฝน และอบรม

^{๓๒} กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือการประเมินมาตรฐานการพัฒนาวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๒ – ๖.

เป็นภารกิจด้านการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรม แผนกบาลี แผนกสามัญศึกษา การอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึง การที่พระภิกษุทำหน้าที่เป็นครูสอนเป็นกรรมการตรวจข้อสอบธรรม – บาลีสนามหลวง เป็นเลขานุการสอบธรรม – บาลีสนามหลวง เป็นผู้อำนวยความสะดวกหรือเป็นประธานจัดสอบธรรม – บาลีสนามหลวง และเป็นเจ้าสำนักเรียนในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส นอกจากนี้ยังรวมถึงการส่งเสริม การศึกษาพระปริยัติธรรมทุกๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น มอบทุนการศึกษา แก่พระภิกษุ สามเณรที่สอบไล่ได้ จัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓. การเผยแผ่ หมายถึง ทำให้ขยายออกไป ทำให้ขยาย กว้างขวางออกไป

เป็นภารกิจด้านการดำเนินการประกาศพระพุทธศาสนาให้ประชาชนได้รับทราบในทุกๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมแล้วนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ได้แก่ การเทศนา การปาฐกถาในโอกาสและสถานที่ต่างๆ ทั้งในวัด และนอกวัด การบรรยายธรรมทั้งทางวิทยุและโทรทัศน์ การเผยแผ่ธรรมด้วยสื่อต่างๆ เช่น หนังสือ หนังสือพิมพ์ หรือวิทยุทัศน์ ภารกิจด้านนี้ครอบคลุมถึงการที่วัดหรือพระภิกษุจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นในวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแผ่ธรรมหรือต้องการให้ประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรม หรือมุ่งเน้นสืบสานวัฒนธรรมไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลักพระพุทธศาสนา เช่น การจัดงานเทศน์มหาชาติ การจัดงานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การจัดงานในวันที่กำหนดเป็นวันสำคัญของไทย (วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์) การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาพฤๅร่อน การจัดโครงการบวชเนกขัมมจาริณี (ชีพรามณ์) การจัดอุปสมบทหมู่หรือจัดให้มีการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ การจัดพิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ฯลฯ กล่าวโดยสรุป การดำเนินการใดๆ ของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ที่เป็นไปเพื่อการเผยแผ่ธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งในวัด นอกวัด ชื่อว่า ภารกิจด้านการเผยแผ่ทั้งสิ้น

๔. การสาธารณูปการ หมายถึง การก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานภายในวัด การดูแลศาสนสมบัติวัด

เป็นภารกิจที่วัดหรือพระภิกษุดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม การบูรณปฏิสังขรณ์ในเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส หรือกล่าวง่ายๆ ก็คือ ภารกิจด้านการก่อสร้าง การซ่อมแซม การจัดให้มีการบำรุงดูแลรักษาถาวรวัตถุหรือสาธารณสมบัติของวัด เช่น การสร้างอุโบสถ วิหาร อาคารเรียน ศาลาการเปรียญ หอธรรม กุฏิ เมาส์ การจัดการศาสนสมบัติให้เป็นไปด้วยดี การจัดทำบัญชีเสนาสนะและศาสนสมบัติของวัด เป็นต้น

๕. การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การฝึกฝน อบรม แก่ประชาชน

เป็นภารกิจด้านการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อสามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุขและเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรมของประเทศ โดยมีความมุ่งหมาย ๔ ลักษณะ คือ

๕.๑ การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยมุ่งให้พระภิกษุสามเณร นักเรียน ได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ได้แก่ โรงเรียนราษฎร์การกุศลของวัด ศูนย์การ

เรียนรู้ศีลธรรมในวัด (ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เดิม หรือวันหยุดอื่นๆ) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

๕.๒ การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชน ได้รับการศึกษาในสถานศึกษาของรัฐหรือเอกชน ตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การเป็นผู้นำในการก่อตั้งโรงเรียนในชนบทในที่ตั้งของวัด การให้สร้างสถานศึกษาในบริเวณวัด การให้ใช้หรือให้เช่าที่ดินวัด หรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐ หรือท้องถิ่น การเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่างๆ การให้ความอุปถัมภ์แก่เด็กวัด

๕.๓ การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน นักศึกษาในระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาชาติ เช่น การสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรม หน่วยงานพระธรรมทูต และหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแพร่ศีลธรรมในโรงเรียน และสถานศึกษาต่างๆ

๕.๔ การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษา หรือบุคลากรทางการศึกษา เช่น มอบทุนการศึกษา มอบอุปกรณ์การศึกษา ฯลฯ ภารกิจด้านนี้ ครอบคลุมถึงการที่พระภิกษุผู้เป็นเจ้าของวัดได้บริจาคทุนทรัพย์ส่วนตัวเพื่อการศึกษาแก่เด็กในระบบโรงเรียนของรัฐหรือของเอกชน หรือสร้างหรือซ่อมแซมอาคารสถานศึกษาหรือการดำเนินการใดๆ ของพระภิกษุที่มีความสามารถโดยไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยที่เป็นไปเพื่อการส่งเสริมการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่อยู่ในวัยเรียน จัดว่าเป็นภาพกิจด้านการศึกษาสงเคราะห์ทั้งสิ้น

๖. การสาธารณสงเคราะห์ หมายถึง การช่วยเหลือเพื่อประชาชนทั่วไป

เป็นภารกิจที่วัด หรือพระภิกษุสงฆ์ดำเนินการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย ทั้งนี้ โดยมุ่งเน้นเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ประชาชนเป็นสำคัญ ได้แก่ การสงเคราะห์พระภิกษุสามเณร และวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบกรกุศลเกี่ยวกับเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น การสวดศพ การเผาศพ การทำบุญอุทิศ การถวายสังฆทาน เป็นต้น การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้ายหรือผู้ป่วยยากไร้ การจัดให้มีโรงพยาบาล การบริจาคทรัพย์ส่วนตัว หรือชักชวนญาติโยมบริจาคทรัพย์จัดสร้างโรงพยาบาล การให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การศึกษา การสาธารณสุขมูลฐาน การปกครอง การช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยหรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ เป็นต้น

แนวทางการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชนสรุปได้ ดังนี้^{๓๓}

๑. พัฒนาวัดให้เกิดความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่า วัดเป็นของตน มีความรู้สึกห่วงแหน รัก และช่วยกันดูแลรักษา

๒. สร้างสภาพวัดให้มีความหมาย ๕ ประการ คือ

๒.๑ เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณร

๒.๒ เป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรม

๒.๓ เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของประชาชน ชาวบ้านรอบวัด

๒.๔ เป็นที่ประชาชน ชาวบ้านรอบวัดได้มารับการปลูกฝังศีลธรรม

^{๓๓} กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา, คู่มือการพัฒนาวัด อุทยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ ลานกีฬา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕), หน้า ๓ – ๑๒.

๒.๕ เป็นศูนย์กลางสำหรับประกอบกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน ของประชาชน
ชาวบ้านรอบวัด

๓. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดต้องสะอาดร่มรื่น มีการ
จัดกิจกรรมเพื่อประชาชน มีความพร้อมที่จะให้บริการแก่ประชาชนในท้องถิ่นที่มีความต้องการเข้าวัด
เพื่อบำเพ็ญกุศล ศึกษาพระธรรมวินัย และหลักพระพุทธศาสนา ประชาชนจะได้เห็นคุณค่าและเข้า
วัดมากขึ้น

๔. สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดควรเป็น
แกนนำของประชาชนในท้องถิ่นในการติดต่อกับหน่วยงานอื่นๆ การจัดกิจกรรมเพื่อการ
สาธารณูปโภค สาธารณูปการตลอดจนการส่งเสริมอาชีพซึ่งควรใช้วัดเป็นศูนย์กลาง

๕. ให้เกิดการยอมรับตลอดไปว่า วัดกับชุมชนนั้นๆ เป็นหน่วยเดียวกัน ให้ความ
ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

การพัฒนาจะเริ่มขึ้นและสำเร็จลุล่วงได้ เจ้าอาวาสจะต้องเป็นผู้ประสานที่สำคัญ จึง
ควรจะได้ศึกษาสภาพแวดล้อม และองค์ประกอบต่างๆ ของวัดเพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นพื้นฐานไว้ก่อน
โดยมีจุดหมายแห่งการพัฒนาวัดเล็งสู่เป้าหมาย ๓ ประการ อันเป็นหลักความมั่นคงแห่ง
พระพุทธศาสนา คือ

ประการที่ ๑ การพัฒนาด้านศาสนวัตถุ

ศาสนวัตถุ ได้แก่ ที่ตั้งวัดและทรัพย์สินของวัด ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ประเภท โดยสังเขป
ดังนี้

๑. เสนาสนะ

๑.๑ ที่ดินที่ตั้งวัด จัดให้มีหนังสือสำคัญขึ้นทะเบียนไว้กับทางราชการให้เรียบร้อย

๑.๒ วัดจะต้องมีแผนผังกำหนดการปลูกสร้างภายในวัด แยกเป็น ๓ เขต คือ

ก. เขตพุทธาวาส เป็นที่ตั้งอุโบสถ เจดีย์ วิหาร สถูป ศาลาการเปรียญ และ
สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นแดนที่สงบเงียบเรียบร้อย

ข. เขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งกุฏิที่อยู่ของพระภิกษุสามเณร โรงครัว หอฉัน โรงเก็บ
พัสดุ โรงไฟฟ้า โรงประปา ศาลารับแขก

ค. เขตสาธารณสงเคราะห์ เป็นบริเวณที่ทางวัดกันไว้เพื่อสงเคราะห์แก่ประชาชน
เช่น เป็นที่ตั้งโรงเรียน สุขศาลา สถานพยาบาล สมาคมทางศาสนา โรงเรียนพระปริยัติธรรม
ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ สุสาน ฌาปนสถานตามความเหมาะสมแก่วัดนั้นๆ

เมื่อได้แบ่งเขตทั้งสามนี้แล้ว วัดมีที่ดินเหลือพอที่จะจัดประโยชน์หารายได้บำรุงวัด
อยู่อีก ก็ให้กำหนดเขตเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งเขต เรียกว่า เขตจัดประโยชน์ ซึ่งเขตจัดประโยชน์นี้จะต้องกัน
ไว้ให้ห่างจากเขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส เพื่อมิให้มีกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นปฏิปักษ์ต่อ
ความสงบเรียบร้อยภายในวัด

๑.๓ ในบริเวณวัดมีการปลูกต้นไม้ผล ไม้ดอก ไม้ใบ ไม้ที่เกี่ยวกับการเรียนพุทธ
ประวัติ และไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านนั้น ทำให้วัดเป็นแหล่งศึกษาและเป็นสถานที่รื่นรมย์ พื้น
ลานวัดปิดกวาดให้สะอาดตามธรรมชาติ จะทำเป็นสนามหญ้าหรือทำลานปูนก็แล้วแต่ความเหมาะสม

แต่ต้องรักษาความสะอาดปราศจากมูลฝอย และสิ่งปฏิกูล มีถังรองรับเศษขยะตั้งไว้เป็นระยะ มีถนนหรือทางเท้าภายในวัด

๑.๔ วัดควรมีประตูปิดเปิด ตามเวลาเพื่อความปลอดภัยแก่ทรัพย์สินของวัด และเพื่อความศักดิ์สิทธิ์แห่งปูชนียสถาน ทั้งทำให้เกิดความเป็นระเบียบในการปกครองวัด

๑.๕ มีป้ายแสดงสิ่งสำคัญๆ เพื่อดึงดูดศรัทธาของประชาชนตามสมควร เช่น ป้ายวัด ป้ายบอกเวลาปิดเปิดวัด ป้ายซื้อสิ่งปลูกสร้าง ป้ายซื้อต้นไม้ที่ควรศึกษา ป้ายขอให้ช่วยกันรักษาความสะอาดฯลฯ นอกจากนี้ ควรมีแผ่นป้ายพิเศษบอกตำนานหรือประวัติสำคัญๆ ของวัดนั้น เมื่อคนเข้าวัดจะได้อ่านและทราบความสำคัญของวัดทันที และป้ายแสดงยอดพระภิกษุสามเณร และศิษย์วัด เป็นต้น

๑.๖ การทาสีเสนาสนะก็ดี แผ่นป้ายก็ดีให้ใช้สีเรียบๆ ไม่ฉูดฉาดเกินไป

๑.๗ การปลูกสร้างเสนาสนะภายในวัดให้รักษาไว้ซึ่งศิลปกรรมของไทย เป็นที่แสดงออกซึ่งวัฒนธรรมของชาติและของท้องถิ่นนั้นๆ กับควรให้มีขนาดและจำนวนเท่าที่จำเป็น มิใช่ว่าวัดที่เจริญจะต้องมีสิ่งก่อสร้างใหญ่โตและราคาแพงเสมอไป แต่หากอยู่ที่ความเหมาะสมพอดีกับฐานะของวัด และความสะอาดเรียบร้อยเป็นสำคัญ และถ้าเป็นไปได้ก็ควรใช้วัสดุที่ผลิตในท้องถิ่น ในการปลูกสร้าง และตกแต่งด้วยก็จะทำให้เกิดความน่านิยมมาก นอกจากนี้ การก่อสร้างถาวรวัตถุขนาดใหญ่ จะต้องให้สถาปนิกและวิศวกรตรวจแบบแปลนเพื่อความมั่นคงด้วย

๒. คุณสมบัติของวัด

๒.๑ ทรัพย์สินของวัด เช่น พระพุทธรูป ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ ตลอดจนที่ดินอันเป็นที่ตั้งวัด มีการควบคุมดูแล เป็นอย่างดีและบำรุงรักษาตามหลักวิชา

๒.๒ ทรัพย์สินของวัดส่วนที่จัดประโยชน์ทางวัดได้ดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย กฎกระทรวง คำสั่งมหาเถรสมาคม และระเบียบแบบแผนของทางราชการ ทั้งได้ดำเนินการไปในทางที่ชอบที่ควร

๒.๓ ทะเบียนบัญชีพัสดุ บัญชีเงิน เอกสารการรับจ่ายเงิน ถูกต้องตามแบบของทางราชการ

๒.๔ บรรดาหนังสือสัญญา นิติกรรม หนังสือ วัดได้ปฏิบัติไปตามเงื่อนไข โดยสุจริตใจ

๓. สวัสดิการ

๓.๑ วัดได้จัดระบบการส่งเสริมสวัสดิภาพของพระภิกษุสามเณร และคนในวัด ตลอดจนผู้ไปติดต่อกับวัดเป็นอย่างดี เช่น มีน้ำดื่ม น้ำใช้ มีไฟแสงสว่าง มีที่อยู่อาศัยอันเหมาะสม

๓.๒ มีระบบกำจัดสิ่งปฏิกูล เช่น มีส้วม มีที่ปัสสาวะ มีถังรับมูลฝอย มีเครื่องมือปิดกวาดและทำความสะอาด ตลอดจนน้ำชำระพร้อมบริบูรณ์

๓.๓ จัดการเลี้ยงดูพระภิกษุสามเณร ตลอดจนการรักษาพยาบาลให้ทั่วถึง

๓.๔ จัดให้พระภิกษุสามเณรได้รับความผาสุก ในการบำเพ็ญสมณธรรม และการศึกษาเล่าเรียน โดยที่ทางวัดสนับสนุน ไม่ใช่ปล่อยตามยถากรรม

๓.๕ มีเจ้าหน้าที่สวัสดิการตามพระพุทธานุญาต เช่น เจ้าหน้าที่กักตุนเทศก์และเจ้าหน้าที่เสนาสนะหาปากะ เป็นต้น

๓.๖ จัดสวัสดิการสำหรับคนเข้าวัด เช่น มีส้วม ที่ปัสสาวะ น้ำดื่ม ที่พัก ที่รับรองแขก ที่จอดรถ ที่เก็บรองเท้าไม่ให้สูญหาย ตลอดจนคำแนะนำต่างๆ

ประการที่ ๒ การพัฒนาด้านศาสนธรรม

ศาสนธรรม ได้แก่ หลักคำสอนทางศาสนา หรือการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภท โดยสังเขปดังนี้

๑. สมณธรรม

๑.๑ ส่งเสริมการเรียนรู้พระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณร

๑.๒ ส่งเสริมการศึกษาธรรม สำหรับประชาชน

๑.๓ ส่งเสริมการปฏิบัติสมณธรรม เช่น การรักษารัฐดงควัตร การทำสมาธิ เติบงกรรม และการประพฤติพรหมจรรย์

๑.๔ มีการแสดงเป็นประจำในวันธรรมสวนะและมีการประกอบพิธีมหาบูชาในวันสำคัญทางศาสนา

๑.๕ พระภิกษุสามเณรมีการลงอุโบสถ ทำวัตร สวดมนต์ ทำอุโบสถสังฆกรรม ทำอุปัชฌายวัตรอาจารย์วัตรตามจารีตของสงฆ์

๑.๖ กำจัดเสียซึ่งการอันจะชักนำศาสนิกชนให้เกิดความมกมายและปฏิบัติผิดเพี้ยนทั้งที่ไปจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ากระทำขึ้นเองและที่ส่งเสริมให้ผู้อื่นทำ ทั้งไม่ปล่อยปละละเลย ให้บุคคลภายนอกใช้วัดหรือเคหะ และที่ดินของวัดเป็นที่ประกอบกิจอันเป็นปฏิปักษ์ต่อพรหมจรรย์

๒. สาธารณสงเคราะห์

ความมุ่งหมายในเรื่องนี้คือ ให้วัดกับบ้านต่างถ้อยทีถ้อยอาศัยกันและกันชาวบ้านพากันบำรุงวัด ฝ่ายชาววัดก็อำนวยความสะดวกแก่ชาวบ้านในทางที่ชอบที่ควร โดยยึดหลักหน้าที่ของสมณะพึงบำรุงกุลบุตรกุลธิดาในสังคาโลวาหสูตร (ทศ ๖) ยกตัวอย่างเช่น

๒.๑ วัดจัดตั้งหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ขึ้นตามคำแนะนำของกรมการศาสนา เพื่อสงเคราะห์เด็กผู้เยาว์ในหมู่บ้านที่ตั้งวัด

๒.๒ กันที่ดินบางส่วนให้ทางราชการปลูกสร้างโรงเรียน และทางวัดก็ให้การอุปถัมภ์แก่โรงเรียนนั้น

๒.๓ เอื้อเพื่อให้สถานที่ ตั้งหน่วยงานการกุศลสาธารณประโยชน์ภายในวัด ซึ่งไม่ทำให้วัดได้รับความเสื่อมเสียทั้งในด้านศิลปกรรมและด้านจิตใจของประชาชน เช่น ตั้งสุขศาลาสถานือนามัย สุสาน และฌาปนสถาน เป็นต้น

๒.๔ กันบริเวณวัดส่วนใดส่วนหนึ่งอันเหมาะสมไว้ปลูกต้นไม้ให้ร่มรื่นหรือมีศาลาที่พักให้ประชาชนได้ไปพักผ่อนหาความสงบใจเป็นครั้งคราว

๒.๕ จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ทางศาสนา และห้องสมุดบริการเอกสารทางวิชาการ ให้ประชาชนและเยาวชนแสวงหาความรู้รอบตัวตามสมควร

ประการที่ ๓ การพัฒนาด้านศาสนบุคคล

ศาสนบุคคล ได้แก่ พุทธบริษัททั้ง ๔ หรือบุคคลที่เกี่ยวกับวัด ซึ่งแบ่งเป็น ๓ ประเภท โดยสังเขปดังนี้

๑. สงฆ์

ข้อนี้หมายถึง การปกครองพระภิกษุสามเณรและอารามิกชนภายในวัดนั้นๆ ให้เป็นหมู่คณะที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัย และเป็นหมู่ที่มีระเบียบเรียบร้อย เช่น

๑.๑ พระสงฆ์มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ต่างก็ร่วมมือในการพัฒนาวัดวาอาราม

๑.๒ เป็นที่ปรากฏแน่ชัดว่า พระสงฆ์เป็นหมู่ที่มีระเบียบ เช่น ในการครองผ้า ในการทำกิจวัตรร่วมกันในการใช้สอยเสนาสนะ สังฆบริหาร ตลอดจนเวทกุฎี และบริเวณวัดอันเป็นที่อยู่อาศัย

๑.๓ เป็นวัดที่ไม่มีอธิกรณ์หรือฟ้องร้องกันให้เป็นที่อื้อฉาว หากมีอธิกรณ์ขึ้นทางวัดก็พิจารณาหาทางยุติด้วยความเป็นธรรม

๑.๔ เจ้าอาวาสวัดได้มีการสอดส่องดูแลกุฎีของตนมิให้ประพฤตินอกรัตนนกรอยทั้งในและนอกวัด

๑.๕ บรรดาบุคคลภายในวัด ต้องมีทะเบียนบัญชีแสดงการย้ายเข้าย้ายออกและการลาสิกขา

๑.๖ บุคคลทุกคนที่พำนักอาศัยอยู่ในวัด ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ย่อมอยู่ภายใต้การปกครองบังคับบัญชาของเจ้าอาวาสทั้งสิ้น คือ เจ้าอาวาสสามารถปกครองวัดได้ทั่วถึง

๑.๗ บุคคลที่พำนักอาศัยอยู่ในวัดทุกคน บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่วัด และสนับสนุนการพัฒนาวัดนั้นๆ

๒. สังฆาธิการกิจ

๒.๑ เจ้าอาวาสได้นำพระภิกษุสามเณรขึ้นอยู่ในการปกครองบังคับบัญชาของพระสังฆาธิการผู้ปกครองเหนือตนด้วยดี

๒.๒ เจ้าอาวาสได้ปฏิบัติตามคำสั่งของมหาเถรสมาคมและของเจ้าคณะโดยเอื้อเฟื้อ

๒.๓ การใดซึ่งจะต้องปฏิบัติต่อทางราชการบ้านเมืองทางวัดก็ได้ปฏิบัติตามด้วยดี เช่น การส่งรายงานฐานะของวัด การส่งรายงานสถิติวิหาริกและอื่นๆ รวมทั้งการโต้ตอบชี้แจงกับทางราชการหรือทางเจ้าคณะในเรื่องต่างๆ ด้วย

๒.๔ การใดที่ทางสงฆ์ห้ามมิให้กระทำ เช่น ห้ามการเรียไร ห้ามจัดงานวัดโดยวิธีอันไม่สมควร ห้ามมิให้มีการเสพ และจำหน่ายยาเสพติดให้โทษร้ายแรงในวัด และข้อห้ามอื่นๆ ซึ่งห้ามโดยกฎหมายหรือโดยประกาศของทางราชการ ทางวัดก็ได้เอาใจใส่ตักเตือนโดยสุจริตใจ เช่น ไม่ยินยอมให้บุคคลภายนอกใช้วัดจัดกิจกรรมอันก่อความผาสุกของประชาชน

๓. สัปบุรุษ

๓.๑ ทางวัดได้ปลูกฝังศรัทธาของศาสนิกชนในหมู่บ้านที่ขึ้นกับวัดโดยทั่วถึง

๓.๒ ปรากฏว่าประชาชนที่มีภูมิลำเนาอยู่ใกล้วัดพาพันเลื่อมใสในวัดของตน

๓.๓ สัปบุรุษที่ขึ้นกับวัด ต้องตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงามตามสมควรแก่ภาวะของ

ตน

๓.๔ ประชาชนที่ขึ้นกับวัดได้ช่วยทะนุบำรุงวัดเต็มกำลัง

๓.๕ วัดได้เป็นธุระในการสงเคราะห์ประชาชนตามสมณวิสัย เช่น การปลูกฝัง
ความสามัคคี แนะนำทางการศึกษา แนะนำทางทำมาหากิน แนะนำให้ตกไปสู่อบายมุข เป็นต้น

แนวความคิดที่เป็นแนวทางดำเนินงานในการพัฒนาวัดอย่างง่าย^{๓๔}

ขั้นที่ ๑ แต่งตั้งกรรมการ

การพัฒนาวัดควรจะได้ดำเนินงานไปในรูปแบบของคณะกรรมการ เพื่อระดมความคิด
และความร่วมมือร่วมใจกัน ซึ่งอาจประกอบด้วยพระสงฆ์ภายในวัดประมาณ ๕-๗ รูป คฤหัสถ์
ประมาณ ๗-๑๐ คน โดยคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ และที่สำคัญจะต้องพร้อมที่จะให้
ความร่วมมือด้วยดี เมื่อติดต่อหาพบเป็นการภายในเรียบร้อยแล้ว จึงประกาศแต่งตั้งเป็นลาย
ลักษณ์อักษร แล้วปิดประกาศให้ทราบทั่วกันทั้งวัดและหมู่บ้าน และจัดทำสำเนาเอกสารส่งให้เจ้า
คณะปกครองเหนือตนตามลำดับทราบด้วย

ขั้นที่ ๒ ชี้แจงพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด

การประชุมชี้แจงแก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดเป็นสิ่งจำเป็นที่ท่านเจ้าอาวาสควร
กระทำเป็นระยะๆ ประมาณปีละ ๑ ครั้ง การชี้แจงนั้น คือ การแจ้งความเปลี่ยนแปลงของวัด
และความก้าวหน้าในการพัฒนาให้ทราบโดยทั่วกัน และขอความร่วมมือจากบุคคลในวัดทุกประเภท
ถ้าวัดมีโรงเรียนตั้งอยู่ในวัด ก็ให้แนะนำแก่ครูและนักเรียนด้วย เช่น เมื่อวัดเริ่มทำความสะอาด
บริเวณวัด ก็ให้ทุกคนรู้จักช่วยกันรักษาความสะอาด อย่างทิ้งเศษกระดาษหรือเศษอาหารบนลานวัด
 เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ ประชุมกรรมการ

การประชุมครั้งแรกถือเป็นครั้งที่สำคัญมาก ควรนัดประชุมวันที่กรรมการจะมาประชุม
ได้พร้อมเพรียงกัน

เรื่องที่ควรนำเข้าวาระการประชุมครั้งแรก ควรมีดังนี้

๑. เรื่องที่ประธานแจ้งให้ที่ประชุมทราบ แจ้งให้ที่ประชุมทราบถึงนโยบายของรัฐบาล
และคณะสงฆ์ในการพัฒนาวัดว่า มุ่งที่จะส่งเสริมให้วัดพัฒนาทางด้านวัตถุ และด้านจิตใจควบคู่กัน
ไป สำหรับเป้าหมายในการพัฒนาวัด ก็คือ มุ่งพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งเจ้าอาวาส
จะต้องมีความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวดีพอ เพื่อสมาชิกจะได้มีความเข้าใจที่ถูกต้องและตรงกัน การ
พัฒนาวัดจะได้ดำเนินไปอย่างถูกต้องตามเป้าหมาย

๒. เรื่องอาณาเขตของวัด ควรจะพิจารณากันถึงการจัดให้มีหนังสือสำคัญแสดง
กรรมสิทธิ์ที่ดินของวัดให้เรียบร้อย การกำหนดเขตวัดเพื่อการจัดทำแผนผังวัด ได้แก่ การกำหนดว่า
หน้าวัด หลังวัด ควรอยู่ทิศทางใดจึงจะเหมาะสม จะแบ่งเนื้อที่วัดออกเป็นเขตพุทธาวาส เขต
สังฆาวาส เขตสาธารณสงเคราะห์ตรงไหน อย่างไร จำเป็นต้องจัดทำรั้วหรือกำแพงหรือไม่ดังนี้ เป็นต้น

๓. เรื่องการจัดทำโครงการพัฒนาวัด สมาชิกต้องช่วยกันเสนอความคิดเห็นว่า ทางวัด
ควรจะต้องมีอะไรบ้างสิ่งไหนจำเป็นจะต้องทำก่อนหรือหลัง จะทำเมื่อไร ใช้เวลาเท่าใด ใช้กำลังงาน
และงบประมาณจากไหน งานนั้นๆ ควรมอบหมายให้ใครเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินงาน รวบรวมได้แล้ว

^{๓๔} กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา, คู่มือการพัฒนาวัด อุทยานการศึกษาในวัด ลานวัด ลานใจ
ลานกีฬา, หน้า ๑๒ - ๒๒.

จัดทำเป็นแผนงานของวัด เรียงตามลำดับงานที่สำคัญและความจำเป็นก่อนหลังไว้เพื่อเป็นเครื่องกำหนดแนวทางในการปฏิบัติงานและติดตามประเมินผล

ขั้นที่ ๔ จัดทำแผนผังวัด

การจัดทำแผนผังวัด ควรหาผู้ที่มีความรู้ในการทำแผนผังมาช่วยจัดทำให้ เช่น ช่างจากกรมการศาสนา ช่างจากเทศบาล ครู – อาจารย์วิทยาลัยเทคนิค เป็นต้น แผนผังวัดควรจัดทำเป็น ๒ แบบ คือ

๔.๑ แผนผังปัจจุบัน แสดงรายละเอียดต่างๆ ของสภาพปัจจุบันทั้งหมด

๔.๒ แผนผังโครงการ เป็นผังที่ควรจัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาวัด ตามมติที่ประชุมกรรมการพัฒนาวัดในการประชุมครั้งที่ ๑ วาระที่ ๒ เรื่องการกำหนดเขตวัดเพื่อจัดทำผัง แผนผังการนี้เป็นผังที่สมบูรณ์ที่คาดการณ์ล่วงหน้าว่า เมื่อพัฒนาวัดด้านวัตถุเบ็ดเสร็จแล้ว สภาพของวัดในอนาคตจะเป็นเช่นไร หน้าวัด หลังวัด จะหันไปทางทิศไหน อาคารเสนาสนะแต่ละหลังจะตั้งเป็นหมวดหมู่อยู่อย่างไร สิ่งใดจะต้องรื้อทิ้ง สิ่งใดจะต้องเคลื่อนย้าย สิ่งก่อสร้างที่จะปลูกใหม่ จะปลูกตรงไหน บริเวณวัดจะตกแต่งและจะตัดถนนเช่นไร การนี้ผู้ทำผังจะต้องมีความรู้ในเรื่องการจัดวางผัง และตกแต่งบริเวณ จึงจะสามารถทำได้เหมาะสมสวยงามตามสภาพของพื้นที่ตั้งวัดและสภาพแวดล้อมเกี่ยวกับเศรษฐกิจและสังคมของละแวกนั้น

ในการจัดทำผังโครงการ ควรจัดเป็นหมวดหมู่ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ใช้สอยและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสามารถแบ่งเนื้อที่ของวัดออกเป็นเขตต่างๆ ดังนี้

เขตพุทธาวาส ได้แก่ เขตที่ตั้งวิหาร อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอไตร เจดีย์

เขตสังฆาวาส ได้แก่ เขตที่ตั้งกุฏิ ครุฑ เรือนไฟ ที่สรงน้ำ

เขตสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ บริเวณโรงเรียน บ้านพักชี บริเวณฌาปนสถาน

หากวัดมีที่ดินแปลงที่ตั้งวัดเหลือพอที่จะจัดประโยชน์ได้ ให้เสนอกรมการศาสนาเพื่อกำหนดเป็นเขตจัดประโยชน์ตามที่ระบุไว้ในกฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ข้อ ๒

แผนผังที่จัดทำขึ้นนั้น ต้องใช้มาตราส่วนเป็นเครื่องประกอบในการย่อขนาดอาคารสถานที่ต่างๆ จากสภาพความเป็นจริงให้ถูกต้องด้วย

ขั้นที่ ๕ จัดทำโครงการพัฒนาวัด

เมื่อคณะกรรมการ ได้ประชุมหารือกันในเรื่องแผนงานพัฒนาของวัดว่าจะต้องทำงานหรือกิจกรรมใดบ้างตามลำดับความสำคัญก่อนหลังแล้ว ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบในงานหรือกิจกรรมนั้นๆ ควรจะได้เขียนโครงการกิจกรรมให้ชัดเจน เสนอกรรมการเพื่อพิจารณาอนุมัติโครงการก่อนที่จะดำเนินการ กิจกรรมของวัดที่จะพัฒนาแยกได้เป็น ๒ ทาง คือ

๕.๑ การพัฒนาทางด้านวัตถุ หมายถึง การพัฒนาสภาพวัดให้เกิดศรัทธาทางรูปธรรม ซึ่งได้แก่ อาคารเสนาสนะ มีเอกลักษณ์ของการเป็นวัดไทย ปลูกสร้างอยู่เป็นหมวดหมู่ สวยงามและไม่ใหญ่โตเกินความจำเป็นแห่งประโยชน์ใช้สอย และสภาพแวดล้อมของวัดและชุมชน ถนนบริเวณวัดสะอาด ร่มรื่น ตกแต่งด้วยไม้ยืนต้น ไม้ดอก ไม้ประดับอย่างเหมาะสม อาณาเขตของวัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ การก่อสร้างอาคารสถานที่ต่างๆ ควรดำเนินการให้สอดคล้องกับแผนผังโครงการที่จัดทำไว้

๕.๒ การพัฒนาทางด้านจิตใจ หมายถึง การพัฒนาทางนามธรรม เช่น การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม แก่ศาสนิกชนในท้องถิ่น รวมถึงกิจกรรมต่างๆ ที่วัดควรจะเป็นศูนย์กลางจัดทำขึ้น เพื่ออำนวยความสะดวกต่อชุมชนหมู่บ้านนั้นการพัฒนาทางด้านนี้ ควรจะได้นำหน้าหรือพัฒนาควบคู่ไปกับการปรับปรุงสภาพวัดทางด้านวัตถุหรือรูปธรรม ตัวอย่างกิจกรรมที่วัดควรจัด เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ชุมชน ได้แก่

- การจัดให้มีการทำบุญสมทานศีล และฟังธรรมเทศนาทุกวันธรรมสวนะและวันสำคัญทางศาสนา

- การจัดงานเพื่อระลึกถึงชนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันตรุษ วันสารท วันสงกรานต์ วันลอยกระทง ฯลฯ การนี้จะจัดให้มีการละเล่นพื้นเมือง สนทนาธรรม บรรยายธรรม ฟังปาฐกถา จัดนิทรรศการ ฯลฯ งานก็จะมี ความหมายและความสำคัญมากยิ่งขึ้น

- การส่งเสริมให้ลูกหลานหมู่บ้านตำบลนั้น ได้บรรพชาอุปสมบท เพื่อศึกษาและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

- การจัดให้มีการสอนปริยัติธรรมภายในวัด และส่งเสริมให้พระสงฆ์ในวัดได้ศึกษาหาความรู้ในสาขาวิชาการต่างๆ อย่างกว้างขวาง

- การตั้งหน่วยพุทธมามกะผู้เยาว์ ให้เรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ หรือจัดสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียน และประชาชนในวัด

- การจัดสอนกัมมัฏฐาน ทั้งสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน แก่ประชาชนเจ้าของวัดที่ปรารถนาเข้าวัดเพื่อสงบจิตใจ

- จัดบริเวณอาคารสถานที่ของวัด เพื่อส่งเสริมให้จัดตั้งโรงเรียนหรือสถานศึกษา สุขศาลาหรือสถานือนามัย ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ศาลาพักผ่อน หรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ สร้างบ่อน้ำดื่ม น้ำใช้ การจัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารพืชพันธุ์เกษตร ธนาคารโคกระบือ กองทุนมูลนิธิ สหกรณ์ ศูนย์บริการสาธารณะ ศูนย์ฝึกวิชาชีพ ฯลฯ ไว้อำนวยความสะดวกแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนในท้องถิ่น

ขั้นที่ ๖ ดำเนินการพัฒนาวัด

เมื่อได้จัดทำแผนผังวัดจัดทำแผนและโครงการพัฒนาวัดซึ่ง ได้แก่ กิจกรรมต่างๆ เสร็จและผ่านความเห็นชอบจากกรรมการในการประชุมครั้งต่อไป มาเรียบร้อยแล้ว ก็เริ่มการพัฒนาไปเลย โดยอาจจะกำหนดวันชุมนุมสัปปุรุษและประชาชนในท้องถิ่น เพื่อประกาศชี้แจงความมุ่งหมายในการพัฒนาวัด และโครงการต่างๆ ที่วัดจะดำเนินการให้ทราบโดยทั่วกัน พร้อมทั้งเชิญชวนและขอความร่วมมือจากประชาชน ในการที่จะดำเนินการพัฒนาวัดในโครงการต่างๆ นั้นด้วย จากนั้นจะร่วมกันทำความสะอาด ปลูกต้นไม้ ทำรั้ววัด ไว้เป็นที่ระลึกจะเป็นการดียิ่ง ซึ่งในโอกาสข้างหน้าวัดจะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านอีกต่อไปด้วยดี

ข้อคิดเห็นเพิ่มเติม

๑. การที่บริเวณวัดสะอาด ตกแต่งด้วยไม้ยืนต้นและไม้ประดับอย่างร่มรื่น ช่วยทำให้จิตใจสงบและดึงดูดให้คนเข้าวัดมากขึ้น
 ๒. จัดตั้งถังรับขยะไว้ตามจุดต่างๆ ให้เพียงพอ ช่วยให้วัดสะอาดสวยงาม
 ๓. ควรมีส้วมที่สะอาดไว้ต้อนรับประชาชนที่ไปวัดให้เพียงพอ
 ๔. สร้างศาลาพักร้อนไว้ให้ประชาชนพักผ่อน และอ่านหนังสือพิมพ์ ก็จะเป็นประโยชน์ไม่น้อย
 ๕. หากมีตู้เก็บรองเท้าไว้ตามอุโบสถ และศาลาการเปรียญ ก็จะเป็นระเบียบและสวยงาม
 ๖. มีป้ายบอกเวลาปิด – เปิด ประตูวัด ป้ายบอกชื่อต้นไม้และอาคารสถานที่ต่างๆ ก็จะช่วยสร้างค่านิยม และป้องกันทรัพย์สินของวัดได้อย่างมาก
 ๗. การมีห้องสมุด พิพิธภัณฑ์และสุสาน หรือตู้ยา เป็นการบริการทางด้านสาธารณสงเคราะห์ แก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนอย่างดี
 ๘. ในวันสำคัญทางศาสนา วันธรรมสวนะ และวันสำคัญต่างๆ ควรจัดกิจกรรมที่เป็น การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม หรือเป็นการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ
 ๙. การที่เด็กวัดแต่งกายสะอาดมีมารยาทที่ดีแก่ผู้ไปมาติดต่อกับพระ ย่อมเป็นศรีแก่วัด
 ๑๐. จะเป็นที่ยื่นขมยินดีมากหากพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด มีการกวาดบริเวณวัด และอาคารเสนาสนะต่างๆ ให้สะอาดเป็นประจำอย่างประเพณีอันมีมาแต่โบราณกาล
 ๑๑. วัดที่ได้ชื่อว่าเป็นวัดพัฒนาแล้ว จะต้องรักษาสภาพวัดพัฒนาให้ปรากฏอยู่ตลอดไป
- สรุปได้ว่า แนวคิดในการพัฒนาวัดวัดนั้น ควรมีการจัดทำแผนผังและดำเนินการให้เป็นรูปแบบ ควรจะได้ดำเนินงานไปในรูปแบบของคณะกรรมการ เพื่อระดมความคิดและความร่วมมือร่วมใจกัน และมีการประชุมชี้แจงแก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดเป็นสิ่งจำเป็นที่ท่านเจ้าอาวาสควรกระทำเป็นระยะๆ และ ควรจะพิจารณาถึงการจัดให้มีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัดให้เรียบร้อย
- ผู้วิจัยได้สรุปตารางเกี่ยวกับแนวคิดของการพัฒนาวัด โดยมีผู้วิจัยต่างๆ หลายท่านได้ออกความเห็น และผู้วิจัยได้นำมาสรุปใจความได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๒ แนวคิดหลักเกี่ยวกับแนวคิดการพัฒนาวัด

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระครูพิมลธรรมภาณี (ดำเนิน อดุลจารี), (๒๕๔๕, หน้า ๕๙.)	แนวทางในการพัฒนาวัดนั้น ๗ ประการ คือ ๑. วางผัง ๒. ตั้งโครงการ ๓. งานมีทิศ ๔. คิดเป็นระบบ ๕. เคารพกติกา ๖. จัดการศึกษา ๗. พัฒนาสังคม
ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, (๒๕๓๕, หน้า ๔๗ – ๔๘.)	๑. วัดจะต้องมีแผนผังปัจจุบัน ๒. เสนาสนะและถาวรวัตถุของวัดต้องได้มาตรฐาน ๓. เสนาสนะและถาวรวัตถุของวัดต้องเป็นระเบียบ ๔. วัดจะต้องมีแผนภูมิบริหาร มีปฏิทินปฏิบัติการ ๕. วัดจะต้องมีประวัติวัด ป้ายชื่อวัด ป้ายนิเทศต่างๆ ๖. ต้องมีบุคลากร ช่วยบริหารวัด ๗. วัดจะต้องมีเอกสารสิทธิ์ที่ดิน ๘. วัดจะต้องมีทะเบียนทรัพย์สินและบัญชีประเภท ต่างๆ ตามที่ระบุไว้ในกฎกระทรวง ๙. วัดจะต้องสะอาด ร่มรื่น สวยงาม ๑๐. วัดจะต้องไม่เป็นที่หมักหมมของวัสดุเหลือใช้ ๑๑. วัดจะต้องปรับปรุงทัศน ให้สอดคล้องกับภูมิประเทศ
พระครูนิวาสธรรมขันธ์ (เจริญ มุนิจาริ), (๒๕๕๓, หน้า ๑๕๓.)	๑. พัฒนาเสนาสนะ ๒. บุคลากรพระสงฆ์สามเณรหมั่นทำกิจอย่างสม่ำเสมอ ๓. ร่วมทำกิจกรรมหมู่คณะ ๔. เป็นผู้มีอริยาศัยในการปฏิสันถาร ทั้งอามิส ปฏิสันถารและธรรมปฏิสันถาร ๕. สนใจรับรู้ทุกข์สุขของคนในชุมชนรอบๆ วัด

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๒๕๕๐, หน้า ๑๔๔)	๑ วัดต้องมีรูปแบบในการอนุรักษ์ความสะอาด ๒ วัดต้องเป็นแหล่งการเรียนรู้ ๓ วัดต้องเป็นศูนย์กลางของชุมชน ๔ วัดควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่น ๕ วัดต้องเป็นสถานที่บำบัด ๖ การใช้ธรรมะ
กองพุทธศาสนสถาน, (๒๕๕๑, หน้า ๒ – ๖.)	๑. การปกครอง ๒. การศาสนศึกษา ๓. การเผยแผ่ ๔. การสาธารณูปการ ๕. การศึกษาสงเคราะห์ ๖. การสาธารณสงเคราะห์

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

ในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ทบทวนจากงานวิชาการแล้วพบว่า มีนักวิชาการที่กล่าวถึงคำนิยามหรือความหมาย สาเหตุที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยว บทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ความสำคัญของการท่องเที่ยว ที่เอื้อประโยชน์แก่วัด และปัญหาของการพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของการท่องเที่ยว

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารทางวิชาการ พบว่ามีผู้ให้ความหมายคำว่า การท่องเที่ยว ไว้หลายท่าน ดังนี้

ความหมายของการท่องเที่ยวว่าเป็น กิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ จะกระทำเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจกรงาน และการเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง โดยไม่มีคำว่าระยะทางจะใกล้หรือไกล และการเดินทางเพื่อจะเป็นการค้างแรมหรือไม่ก็ตาม ^{๓๕} การท่องเที่ยวโดยผู้ท่องเที่ยวไม่มุ่งหวังที่จะได้รับผลตอบแทน แต่เป็นการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ และเพื่อสนองความอยากรู้อยากเห็น ^{๓๖} การท่องเที่ยวนั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในลักษณะดังต่อไปนี้

^{๓๕} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, คือถิ่นฐาน คือบ้านเรา อบต. กับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : แพลน โมทีฟ, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๓๖} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, วิถีไทยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐), หน้า ๖.

๑. เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ซึ่งปกติจะไม่เคยพบกันมาก่อน
๒. เป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่างกันในกลุ่มชาติพันธุ์ วิถีชีวิต ภาษา ความแตกต่างในด้านเศรษฐกิจ ฯ
๓. พฤติกรรมของกลุ่มคนที่ต้องการผ่อนคลายจากความตึงเครียดทางเศรษฐกิจ และสังคมในชีวิตประจำวัน
๔. พฤติกรรมของคนต่างถิ่นที่ประสานกันระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ตนได้รับจากการดำรงชีวิตของคนต่างถิ่น ^{๓๗}

การท่องเที่ยวมีความหมายกว้างขวางมาก แต่สามารถกำหนดได้โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญ ๓ ประการ ซึ่งเป็นเงื่อนไขตามหลักสากลโดยเฉพาะขององค์การการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (International Union of Official Travel Organization หรือ IUOTO) คือ ต้องเป็นการเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ต้องเป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ ต้องเป็นการเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตามที่ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพหรือหารายได้ ^{๓๘} การท่องเที่ยวเป็นคำที่มีความหมายกว้างไม่เฉพาะเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น แต่การท่องเที่ยวยังหมายถึง การเดินทางเพื่อการประชุม เพื่อศึกษาหาความรู้ เพื่อการกีฬา เพื่อติดต่อธุรกิจ ตลอดจนการเยี่ยมญาติพี่น้องก็ถือว่าเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น ^{๓๙} การท่องเที่ยวประกอบด้วยองค์ประกอบอย่างน้อย ๓ ประการ คือ

๑. การเดินทางจากที่อยู่ปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว
๒. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ
๓. การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตาม ที่ไม่ใช่เพื่อการประกอบอาชีพหรือหารายได้ ^{๔๐}

การเดินทางออกจากที่พักในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เป็นการชั่วคราวเพื่อการเยี่ยมญาติมิตร หรือวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ เช่น การพักผ่อน การเล่นกีฬา การประชุม การสัมมนา ^{๔๑} การท่องเที่ยวนี้มีลักษณะ ๕ ประการ คือ

๑. การท่องเที่ยวที่เกิดจากการเคลื่อนที่ของมนุษย์สู่ที่หมายต่างๆ รวมทั้งการหยุดพัก ณ ที่เหล่านั้น
๒. องค์ประกอบของการท่องเที่ยวมี ๒ ส่วน คือ การเดินทางสู่จุดหมาย และการหยุดพักประกอบกิจกรรม ณ จุดหมายนั้น
๓. การเดินทางและการหยุดพักเกิดขึ้นนอกภูมิสำเนาและที่ทำงาน การท่องเที่ยวจึงเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดกิจกรรม แตกต่างจากกิจวัตรของเจ้าของถิ่นที่เดินทางผ่านและพัก

^{๓๗}ศิริ ฮามโพธิ์, **สังคมวิทยาการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๙.

^{๓๘}กุลวรา สุวรรณพิมล, **หลักการมัคคุเทศก์**, (กรุงเทพมหานคร : แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒.

^{๓๙}ม.ล.ต๋อย ชุ่มสาย และ ญิบพันธ์ พรหมโยธี, **ปฐมบทวิชาการท่องเที่ยว**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓.

^{๔๐}นิคม จารุมณี, **การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^{๔๑}Davidson Rob, **Tourism. 2nd.ed**, (Singapore Longman : Group Limited, 1995), P. 2.

๔. การเดินทางสู่จุดหมาย เป็นการเดินทางชั่วคราวในระยะเวลาสั้นๆ โดยมีความตั้งใจว่าจะกลับภายใน ๒-๓ วัน หรือ ๒-๓ สัปดาห์ หรือ ๒-๓ เดือน

๕. ความตั้งใจในการเยือนจุดหมายปลายทาง มิได้เป็นไปเพื่อตั้งหลักแหล่ง หรือเพื่อประกอบอาชีพ ^{๔๒}

สรุปความหมายของการท่องเที่ยวว่า กิจกรรมอย่างหนึ่งเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากกิจการงาน ไม่เฉพาะเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานเท่านั้น เป็นการชั่วคราวเพื่อการเยี่ยมญาติมิตร หรือวัตถุประสงค์ด้านการท่องเที่ยวอื่นๆ ที่ไม่ใช่การประกอบอาชีพ เป็นต้น

๒.๓.๒ สาเหตุที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยว

สังคมอุตสาหกรรมที่แผ่ขยายอย่างรวดเร็วไปยังประเทศต่างๆ ประกอบกับความสะดวกรวดเร็วของการคมนาคม ที่เป็นผลตามมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้การท่องเที่ยวของชนชั้นกลางทั่วโลกขยายตัวอย่างรวดเร็วไปตามกันจนถึงปัจจุบันที่การท่องเที่ยวกลายเป็นอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในโลก^{๔๓} ในสภาพของเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของประเทศกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกลายเป็นสังคมวัตถุนิยมมากขึ้น ตลอดจนภาวะการแข่งขันเพื่อความอยู่รอดของประชากร เพื่อความอยู่รอดของตนเองและสมาชิกในครอบครัวอย่างน่าวิตกขึ้นทุกวันนี้ กล่าวได้ว่าประชากรส่วนใหญ่ต้องทำงานหลัก บางคนทำงานเพื่อปากท้องของตนเองและสมาชิกในครอบครัว จึงไม่มีเวลาว่างสนใจต่อกิจกรรมท่องเที่ยว แต่ขณะเดียวกัน คนบางกลุ่มจะประกอบกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจเพื่อเสริมสร้างความร่ำรวยหรือยกฐานะทางด้านสังคมให้สูงขึ้น กลุ่มชนพวกหลังนี้จึงมีฐานะทางด้านเศรษฐกิจดีพอที่จะหาเวลาออกไปท่องเที่ยวเพื่อการพักผ่อนในสถานที่ต่างๆ ได้ ตามความเป็นจริงแล้ว กลุ่มชนทุกหมู่เหล่า ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มีมั่งมีหรือยากจน หรือผู้ที่อยู่ในปฐมวัย มัชฌิมวัย หรือปัจฉิมวัย ย่อมมีความปรารถนาที่ต้องการเดินทางไปสถานที่ต่างๆ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจเมื่อมีโอกาสหรือสถานภาพทางด้านเศรษฐกิจเอื้ออำนวย

นักท่องเที่ยวภายในประเทศเกือบทั้งหมดล้วนเป็นผู้ที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น สาเหตุที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวจึงมีหลายประการ ซึ่งสามารถสรุปสาเหตุที่สำคัญได้ดังนี้ ^{๔๔}

๑. ความเครียดในการทำงาน จากการทำงานที่เคร่งเครียดตลอดเวลาจะต้องใช้กำลังกายหรือกำลังความคิดเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้เอง ร่างกายจึงจำเป็นต้องพักผ่อน เพื่อให้การทำงานในช่วงต่อไปมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น การหยุดงานในวันสิ้นสุดสัปดาห์ การปิดภาคเรียนหรือการหยุดพักร้อนของข้าราชการและคนงานทั่วไปจึงเป็นเรื่องที่สำคัญกับการใช้เวลาว่างที่ปรากฏในช่วง

^{๔๒}Burkart, A.J. and Mcolik,S, *The Management of Tourism*, (London : Cox & Wyman Ltd., 1975), p.4.

^{๔๓}Lea, J., *Tourism and Development in the Third World*, (London : Richard Clays Ltd., 1993), p.2.

^{๔๔}นิคม จารุมณี, *การท่องเที่ยวและการจัดการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว*, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๓๓.

ระยะเวลาดังกล่าว กิจกรรมการพักผ่อนของประชากรเหล่านั้นที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือ การเดินทางท่องเที่ยวไปในสถานที่ต่างๆ ซึ่งการเดินทางท่องเที่ยวไปจะใกล้หรือไกลจะขึ้นอยู่กับระยะเวลาและศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจของแต่ละบุคคล

๒. รายได้ของประชากรดีขึ้น จากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีและสภาพของสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้คนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ผลงานและประดิษฐ์ค้นคิดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ขึ้นมา ซึ่งจะทำให้ประชากรมีงานทำ มีรายได้เพิ่มขึ้นและมีเวลาว่างเหลือพอที่จะนำมาใช้เพื่อการพักผ่อน การที่ฐานะทางด้านเศรษฐกิจของประชากรดีขึ้น จะมีผลส่งให้ประชากรมีความต้องการที่จะเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ เพื่อเป็นการพักผ่อนและหาความรู้เพิ่มเติมให้แก่ตนเอง เช่น การพาครอบครัวไปเที่ยวชมปราสาทหินพิมาย การเดินทางไปงานเทศกาลประจำปีของจังหวัดใกล้เคียง เพราะค่าใช้จ่ายถูก การเดินทางสะดวก ปลอดภัย ทำให้ประหยัดทั้งเวลาและเงินทอง แต่สิ่งที่ได้รับคือ ความรู้ ความพึงพอใจ ความรัก ความอบอุ่นในครอบครัว คุ่มค่ากับเงินทองที่เสียไป เป็นต้น

๓. ความสะดวกทางการคมนาคม การคมนาคมนับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมทำให้เกิดกิจการท่องเที่ยวปรากฏขึ้น ในสภาพปัจจุบัน การไปมาติดต่อกันระหว่างสถานที่ต่างๆ กระทำได้สะดวกและรวดเร็ว มีการตัดถนนหรือเส้นทางผ่านเข้าไปยังสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ซึ่งจากการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวดังกล่าว ต้องเสียค่าใช้จ่าย และเวลาไม่มากนัก ประกอบกับการเดินทางที่สะดวก จึงเป็นแรงจูงใจที่ทำให้ประชากรอยากเข้าไปใช้บริการ และคนส่วนมากก็มีโอกาสที่จะกระทำได้อย่างทั่วถึง

๔. มีเวลาว่าง เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี จึงทำให้เครื่องมือเครื่องใช้ที่นำมาใช้ในการผลิตมีประสิทธิภาพ มีการนำเอาเครื่องมือและเครื่องจักรชนิดต่างๆ มาใช้ทำงานแทนคน จึงทำให้การผลิตสินค้ากระทำได้อย่างรวดเร็ว อันเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ทำให้คนมีเวลาว่างเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น การทำนาในประเทศไทย แต่เดิมพื้นที่นำมาใช้ปลูกข้าว ๒๐ - ๓๐ ไร่ ครอบครัวยุคก่อนต้องใช้เวลาเป็นแรมเดือนในการเตรียมพื้นที่และเพาะปลูกข้าว

ในสภาวะปัจจุบันเกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีการพัฒนาการผลิตที่ทันสมัย ได้นำเอาเครื่องจักรกลหรือเทคโนโลยีในระดับต่างๆ ตามสภาพทางเศรษฐกิจของแต่ละบุคคลมาใช้ในการผลิต พื้นที่ดินขนาดดังกล่าวจะใช้เวลาทำการเตรียมพื้นที่และทำการเพาะปลูกข้าว ๑ - ๒ วันเท่านั้น และการนำเครื่องจักรกลและเครื่องใช้ชนิดอื่นๆ เข้ามาเสริมในการทำการเพาะปลูกนั่นเอง จะทำให้ประชากรสามารถทำนาได้ปีละหลายครั้ง ผลผลิตต่อไร่สูงสามารถกำจัดวัชพืชได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถขยายพื้นที่ในการทำนาได้มากขึ้น ซึ่งถ้าหากราคาผลผลิตข้าวไม่ตกต่ำมากแล้ว จะทำให้รายได้ของประชากรโดยทั่วไปดีขึ้น และมีเวลาว่างพอที่จะนำไปใช้แสวงหาความสุขทางด้านการท่องเที่ยวและอื่นๆ ได้ตามโอกาสและสภาพทางเศรษฐกิจเอื้ออำนวย

๕. จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น จากการที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้สภาพชุมชนในเมืองเกิดสภาพความแออัดยัดเยียด สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปในเมืองเกิดมลภาวะ สถานที่ท่องเที่ยวภายในเมืองมีจำกัด และสถานที่ท่องเที่ยวตามชนบทเมืองต่างๆ ทั้งยังมีการค้นพบแหล่งโบราณสถานใหม่ๆ เช่น บ้านเชียง อำเภอนองหาน จังหวัดอุดรธานี และยังมีการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอื่นๆ ขึ้นอีกมากมาย โดยอาศัยหลักวิชาการและเพื่อสนองต่อจำนวน

ประชากรที่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ และมีความจำเป็นต้องหาสถานที่ท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจมากขึ้นเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้เอง ประชากรที่พักอาศัยอยู่ในเมืองจะหาโอกาสเดินทางท่องเที่ยวไปในท้องที่ชนบทและเมืองต่างๆ แต่ในทางตรงกันข้ามจะมีประชาชนชาวชนบทบางส่วนเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในเมือง ซึ่งมีสถานที่ท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมมากมาย และเป็นที่ตื่นตาตื่นใจของชาวชนบท ดังนั้นจึงพอจะชี้ให้เห็นได้ว่าการที่จำนวนของประชากรเพิ่มมากขึ้น ความต้องการสถานที่และการเดินทางท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่างถิ่นหรือต่างแดนจึงเพิ่มมากขึ้นด้วย

จึงกล่าวได้ว่า การที่ประชากรมีความเคร่งเครียดกับการทำงานมากขึ้น ประชากรมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น อันเนื่องมาจากการมีรายได้สูงขึ้น การพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐานเพื่อรองรับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวอย่างพอเพียง เช่น การคมนาคมขนส่ง การสื่อสาร ไฟฟ้า ที่พัก ร้านอาหาร ฯลฯ ตลอดจนการพัฒนารูปแบบการประชาสัมพันธ์ แหล่งข้อมูลและสถานที่ท่องเที่ยวให้ทันสมัยถูกหลักวิชาการ สามารถเอื้ออำนวยการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งกว่านั้น การที่ประชากรเพิ่มมากขึ้นก็เป็นอีกหนทางหนึ่งที่ผลักดันให้ประชากรแสวงหาทางออก เพื่อเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด ด้วยการสร้างทัศนคติและพัฒนาค่านิยมการท่องเที่ยว เพื่อศึกษาหาความรู้และความบันเทิงจากมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า หรือภูมิปัญญาของมนุษย์แต่ละท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การสร้างคุณค่าให้กับความเป็นมนุษย์และความพึงพอใจให้กับตนเอง กลุ่มของตนเองทั้งหมดที่กล่าวมาจึงถือได้ว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน

สรุปสาเหตุที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยว จากการที่จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงทำให้สภาพชุมชนในเมืองเกิดสภาพความแออัดยัดเยียด สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปในเมืองเกิดมลภาวะนั้นหรือบางท่านอาจจะเครียดกับการงาน จึงแสวงหาทางออก เพื่อเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด ด้วยการสร้างทัศนคติและพัฒนาค่านิยมการท่องเที่ยว

๒.๓.๓ บทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเที่ยวยังสถานที่ต่างๆ มักจะมีวัตถุประสงค์หรือมีสิ่งที่ดึงดูดใจต่างๆ กันไป บางก็ต้องการเดินทางไปยังที่ใดที่หนึ่งเพื่อชื่นชมธรรมชาติ ความงาม ดากอากาศ แต่สิ่งหนึ่งที่มีพลังดึงดูดให้ผู้คนจำนวนมากเดินทางดั้นด้นไป ก็คือ การเดินทางไปยังสถานที่สำคัญทางศาสนาของตน วัดนั้นดำรงตำแหน่งสถานที่สำคัญสำหรับนักท่องเที่ยวมาช้านาน เป็นสิ่งดึงดูดใจที่มีอิทธิพลสูง และจะมีต่อไปไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งบทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวนั้น คือ

๑. สภาพของวัดที่มีสถาปัตยกรรม วิหาร อุโบสถ องค์พระพุทธรูปและสิ่งต่างๆ อันประกอบรวมกันเป็นวัด อยู่ในสภาพที่เหมาะสม วัดที่มีบริเวณสะอาดสะอ้าน ตัวอาคารสง่างาม ไม่อยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรม พระสงฆ์ปฏิบัติตนสมควรแก่กิจของสงฆ์ สำรวม และสามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม แก่ผู้ไปเยือน ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่วัดให้และสร้างความประทับใจ แก่นักท่องเที่ยวได้โดยปกติวิสัย

๒. วัดเป็นที่รวบรวมศิลปกรรมอันเป็นผลงานของช่างสกุลต่างๆ เป็นผลงานที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยจิตใจศรัทธา จึงมักเป็นศิลปกรรมชั้นยอด วัดจึงเป็นแหล่งที่จะให้นักเรียน นักศึกษา และคนทั่วไปได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ และชื่นชมผลงาน อันเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางรวบรวม เก็บรักษา และดูแลศิลปวัตถุเหล่านั้น ให้อยู่ใน

สภาพที่ดี ศิลปวัตถุเหล่านั้น มิได้เป็นแต่เพียงวัตถุเก่าแก่ที่งดงามด้วยศิลปะเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าของความเป็นอัจฉริยะของบรรพบุรุษ ที่สะท้อนให้เห็นได้เป็นรูปธรรม ในรูปของศิลปกรรมแบบต่างๆ อันเปรียบเหมือนสะพานเชื่อมสายใยของอดีตกับปัจจุบัน ไม่ให้ขาดออกจากกัน^{๔๕}

๓. การที่วัดเป็นสถานที่ๆ มีบริเวณมีอาคารสถานที่กว้างขวาง มีข้าวของเครื่องใช้มากมาย วัดจึงอยู่ในฐานะที่จะเป็นที่พึ่งพิงแก่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้ โดยเฉพาะคนที่มีรายได้น้อยให้ได้มีโอกาสเดินทางท่องเที่ยวได้มากขึ้น นับเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชนที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ ให้สามารถเดินทางท่องเที่ยว เปิดหูเปิดตามากขึ้น ในอดีตนั้นกิจการที่พักแรมก็ถือกำเนิดมาจากการที่ศาสนสถานให้ที่พักแก่ผู้เดินทางไปจาริกบุญ มีหลักฐานปรากฏว่าในเส้นทางที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปแสวงบุญในประเทศอินเดีย หรือในบริเวณที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรโรมัน วัดหรือโบสถ์มีบทบาทในการให้ที่พักแก่ศาสนิกชน บางแห่งก็เปิดให้พักฟรี บางแห่งก็เรียกเก็บเงินเพื่อเอาไปบำรุงวัด ซึ่งถือได้ว่าเป็นขั้นตอนกำเนิดของการประกอบกิจการที่พักแรม^{๔๖}

สรุปบทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ว่าการที่นักท่องเที่ยวจะไปท่องเที่ยววันนั้น มักจะมีวัตถุประสงค์หรือมีสิ่งดึงดูดใจต่างๆ กันไป บ้างก็ต้องการเดินทางไปยังที่ใดที่หนึ่งเพื่อชื่นชมธรรมชาติ ความงาม ดากอากาศ แต่สิ่งหนึ่งที่มีพลังดึงดูดให้ผู้คนจำนวนมากเดินทางขึ้นดั้นไป และจุดนั้นมักจะมีจุดที่น่าสนใจเช่น ตัววัดเป็นต้น

๒.๓.๔ ความสำคัญของการท่องเที่ยวที่เอื้อประโยชน์แก่วัด

วัดยังประโยชน์นานาประการ โดยเฉพาะในด้านการเป็นแหล่งดึงดูดใจสำคัญ การท่องเที่ยวก็มีส่วนก่อประโยชน์ในด้านการสร้างความมั่นคงให้แก่วัดไม่น้อยเช่นกัน ดังนี้

๑. การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เงินรายได้เมื่อไหลเข้าสู่กระแสเศรษฐกิจ ก็เกิดการหมุนกระจาย เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมวัด วัดก็จะได้รับประโยชน์ในรูปแบบของรายได้จากการประกอบธุรกิจต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น รายได้จากการให้เช่าพระ การขายดอกไม้ธูปเทียนเครื่องสักการบูชา การเก็บค่าที่จอดรถ เงินรายได้จากการบริจาคทรัพย์สินและสิ่งของการทอดกฐิน การทำบุญในโอกาสพิเศษ วัดจึงมีรายได้ทั้งที่เป็นตัวเงิน สิ่งของ ทรัพย์สิน เครื่องใช้ และอื่นๆ

๒. วัดที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ก็ย่อมจะกระตุ้นให้เกิดธุรกิจต่างๆ เป็นช่องทางให้คนในท้องถิ่นมีโอกาสได้รับการว่าจ้างงาน หรือมีอาชีพใหม่ๆ มีรายได้เพื่อการยังชีพ คนเหล่านี้เมื่อมีฐานะทางเศรษฐกิจดีขึ้น ก็ย่อมจะเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา เมื่อถึงเวลาและมีโอกาส เช่น การทำบุญตักบาตรในวันสำคัญทางศาสนา เทศกาลสำคัญ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรม และยังช่วยทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้ดำรงคงอยู่สืบทอดได้อีกทางหนึ่ง

^{๔๕}ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, “วัดกับการท่องเที่ยว”, *จุลสารการท่องเที่ยว*, ฉบับปีที่ ๑๑ เล่มที่ ๓ (กรกฎาคม – กันยายน ๒๕๓๕) : ๔๔.

^{๔๖}Bhatia, A.K., *Tourism Development : Principle and Practices*, (New Delhi : 2 nd Steering Publishers Private Limited, 1983), p.237.

๓. นักท่องเที่ยวบางคนอาจเป็นนักเขียน นักข่าว เมื่อไปเที่ยวตามวัดวาอาราม ได้พบเห็นสิ่งดี เกิดความประทับใจ สิ่งบกพร่องเกิดความคับข้องใจ ก็จะกลับไปเขียนข่าว บทความ สารคดีเผยแพร่ให้ประชาชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ ก็จะเป็นหนทางเรียกร้องให้มีการแก้ไข ปัญหาได้ทันที่ โดยเฉพาะการเรียกร้องให้หน่วยราชการเข้าไปดูแลปฏิสังขรณ์ให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม ในบางกรณีการถ่ายภาพศิลปวัตถุและสถานที่ไว้อาจกลายเป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์

๔. การที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเดินทางไปพบเห็นศิลปกรรมของวัดต่างๆ จะเป็นเครื่องยืนยันว่า คนไทยนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต โดยมีศิลปกรรมตามวัดเป็นหลักฐานทางวัตถุที่สำคัญ และเป็นสิ่งที่จะกระตุ้นให้มีความตื่นตัวที่จะอนุรักษ์ พัฒนาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสม หากมีการกระทำใดๆ ที่ไม่ถูกไม่ควร ก็จะมีคนคอยเป็นหูเป็นตาดูแล รวมทั้งการต่อสู้ ต่อต้าน ขัดขวางการทำลายศิลปวัตถุอันเป็นสมบัติส่วนรวมของคนทั้งชาติ

๕. การที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสพบเห็นความวิจิตรตระการตา ความโอ่อ่าสง่างามของศาสนสถาน ได้พบเห็นจริยาวัตรอันงดงามของพระสงฆ์ ก็อาจเกิดความเลื่อมใสศรัทธา สนใจในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาทางพระพุทธศาสนา หรือมีความตั้งใจในการที่จะทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้จรัสยิ่งยืนสืบต่อไป ^{๔๗}

สรุปความสำคัญของการท่องเที่ยวที่เอื้อประโยชน์แก่วัด มี ๕ ประการ คือ ๑. การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ เงินรายได้นี้เมื่อไหลเข้าสู่กระแสเศรษฐกิจ ๒. วัดที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ๓. นักท่องเที่ยวบางคนอาจเป็นนักเขียน นักข่าว เมื่อไปเที่ยวตามวัดวาอาราม ได้พบเห็นสิ่งดี เกิดความประทับใจ สิ่งบกพร่องเกิดความคับข้องใจ ก็จะกลับไปเขียนข่าว บทความ สารคดีเผยแพร่ให้ประชาชนหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ ๔. เป็นเครื่องยืนยันว่า คนไทยนั้นมีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต โดยมีศิลปกรรมตามวัดเป็นหลักฐานทางวัตถุที่สำคัญ ๕. การที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสพบเห็นความวิจิตรตระการตา ก็อาจเกิดความเลื่อมใสศรัทธา สนใจในการศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น

๒.๓.๕ ปัญหาของการพัฒนาวัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว

วัดเป็นศาสนสถานที่สำคัญคู่กับสังคมไทยมาช้านาน เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เพราะวัดบางวัดมีประวัติความเป็นมาที่สำคัญ ประกอบกับมีสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะหรือเป็นโบราณวัตถุสถาน ตลอดจนเป็นแหล่งอำนวยความสะดวกแก่การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทำให้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศให้เข้าไปเยือน จึงก่อให้เกิดธุรกิจเพื่อการบริการต่างๆ สำหรับนักท่องเที่ยวขึ้นในพื้นที่ของวัดหรือพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ที่จอดรถ ร้านอาหารและเครื่องดื่ม ร้านขายสินค้าของที่ระลึก ร้านขายดอกไม้ธูปเทียน เป็นต้น จากการที่วัดได้เพิ่มพูน

^{๔๗}ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, “วัดกับการท่องเที่ยว”, จุลสารการท่องเที่ยว, หน้า ๔๕ – ๔๗.

บทบาทมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาด้านต่างๆ ซึ่งหากจะพิจารณาโดยสังเขปก็สามารถแบ่งได้หลายประเด็น ดังนี้^{๔๔}

๑. ปัญหาด้านกายภาพ คือ วัดบางวัดไม่มีการแบ่งเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสไว้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในวัดอย่างไม่เหมาะสม เช่น สร้างสถานบริการแก่ผู้มาเยือนรุกหรือเข้าไปใกล้ชิดเกินไปในเขตพุทธาวาส ทำลายความสง่างามของสิ่งก่อสร้างอันมีคุณค่าในเขตพุทธาวาสบ้างก็สร้างสถานบริการบุกรุกเข้าไปในเขตสังฆาวาสซึ่งเป็นส่วนที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์ ก็ย่อมจะเป็นการรบกวนการปฏิบัติธรรมของสมณเพศการมีสิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณวัดก็มักจะมีได้วางผังแม่บทเต็มรูปแบบไว้ก่อน จะสร้างขึ้นต่างกาลต่างสมัยตามกำลังศรัทธาหรือทุนรอนที่ได้รับ ทำให้เกิดปัญหาการวางตำแหน่งอาคารย่อยหรือสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นภายหลังไปทำลายหรือบดบังความสง่างามของอาคารหลัก คือ พระวิหาร พระอุโบสถ และพระเจดีย์ บ้างก็ไปทำลายคตินิยมดั้งเดิม เช่น เดิมเป็นพื้นที่เว้นว่างเป็นลานทรายตามคตินิยมเดิมเปรียบเสมือนห้วงมหาสมุทร มีพระเจดีย์เป็นเขาพระสุเมรุ และมีอาคารสำคัญอื่นๆ เป็นทวีปทั้งห้า พร้อมทั้งใช้ประโยชน์ลานทรายนั้นเพื่อกิจประเพณีพื้นบ้าน เช่น ประเพณีก่อพระเจดีย์ทราย เป็นต้น ก็เกิดสิ่งปลูกสร้างขึ้นใหม่หรือปฏิรูปิตลานทรายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์รวมทั้งปัญหาความไม่เหมาะสมของขนาดสัดส่วนอาคารต่างๆ เช่น สร้างกุฏิขนาดใหญ่ประชิดกับพระอุโบสถ สร้างถึงเก็บน้ำสูงพอๆ กับพระเจดีย์และหอรบซึ่งทำสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ ไปข่มความสง่างามและทำลายบรรยากาศนาเคารพศรัทธาในสิ่งก่อสร้างเดิมนอกจากนี้รูปแบบสถาปัตยกรรมและสีสันทาสีของสิ่งก่อสร้างใหม่ก็ไม่สอดคล้องกลมกลืนกับสิ่งก่อสร้างเดิม มักจะโดดเด่น ขนาดใหญ่โตเกินประโยชน์ใช้สอย กับทั้งสีสนิมฉูดฉาด ให้ความรู้สึกขัดแย้ง ทำให้เป็นการทำลายคุณค่าทางศิลปะของโบราณวัตถุสถานของวัดที่มีอยู่เดิมโดยสิ้นเชิง

๒. ปัญหาด้านภูมิทัศน์ คือ การจัดแต่งภูมิทัศน์ภายในบริเวณวัดมักไม่ค่อยได้รับความสนใจกัน ด้วยมองข้ามว่าเป็นปัญหาเล็กน้อย การปล่อยปละละเลยให้เกิดสิ่งก่อสร้างขึ้นใหม่ตามยถากรรม โดยไม่มีการวางแผนแม่บทรวมของวัดไว้ ทำให้ภูมิทัศน์เสียไปอย่างน่าเสียดาย มุมมองที่จะได้ชื่นชมถึงความสง่างามของวัดไม่มี การจัดสวนไม้ดอกไม้ประดับหรือปลูกไม้ยืนต้นเสริมร่มเงาก็กระทำไปตามความคิดส่วนบุคคล ไม่ได้มองภาพรวมหรือหารือผู้รู้ในการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมก่อน ทำให้เกิดปัญหามีต้นไม้ใหญ่รูปทรงบิดาปลูกติดกับสิ่งก่อสร้างสำคัญ บดบังมุมมองไป เช่น ปลูกไม้ใบใหญ่หนาที่บดบังองค์เจดีย์แทนที่จะปลูกไม้ใบโปร่งซึ่งมองดูเหมาะสมกว่า รวมทั้งการละเลยดูแลรักษาไม้ดอกไม้ประดับ การจัดทางเดินเท้าให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยนอกจากนี้ การจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเพิ่มเติมภายในบริเวณวัด เช่น ป้ายชื่อวัด ป้ายชี้ทาง โคมไฟ ถึงขยะลานจอดรถ และห้องสุขา หรือแม้กระทั่งการสร้างฌาปนสถานขึ้นในบริเวณวัด ก็ควรจะคำนึงถึงรูปแบบให้เสริมแต่งภูมิทัศน์ของบริเวณวัดให้สวยงามยิ่งขึ้น ไม่ใช่สร้างขึ้นมาแล้วกลับกลายเป็นสิ่งทำลายภูมิทัศน์ในส่วนรวม

^{๔๔}วิวัฒน์ชัย บุญยภักดี, “วัด : จำเป็นอย่างไรรจะต้องมีคู่มือพัฒนา”, จุลสารการท่องเที่ยว, ฉบับปีที่ ๗ เล่มที่ ๑, (มกราคม ๒๕๓๑) : ๗๔ - ๗๖.

๓. ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินข้างเคียง คือ ปัญหานี้มักจะเกิดขึ้นกับวัดซึ่งตั้งอยู่ในย่านชุมชนหรือในตัวเมือง เพราะจะเกิดการใช้ประโยชน์ที่ดินข้างเคียงเป็นที่พักอาศัยและประกอบการค้าขาย มีการปลูกสร้างอาคารพาณิชย์เป็นตึกแถวสูงๆ โอบล้อมบริเวณวัดทำให้สูญเสียทัศนียภาพที่ดีไป บางวัดก็ตัดที่ดินริมถนนให้เช่าสร้างเป็นอาคารพาณิชย์ แล้วเหลือช่องทางเล็กๆ เปิดเข้าสู่ตัวบริเวณวัดเท่านั้น ทำให้บรรยากาศที่สงบและร่มเย็นของศาสนสถานที่ควรแก่การเคารพศรัทธาเสื่อมไป นอกจากนี้การประกอบกิจกรรมต่างๆ จากกิจการในชุมชนใกล้เคียง เช่น ตลาด ย่านการค้า ก็จะทำให้เกิดปัญหาหาบเร่ แผงลอย ร้านขายของ ที่จอดรถสาธารณะ ตลอดจนมลภาวะจากความคับคั่งของการจราจรที่ปราศจากการควบคุมให้เป็นระเบียบเรียบร้อย รุกเข้าไปกระทบต่อพื้นที่วัดโดยตรง

๔. ปัญหาในด้านสังคมและเศรษฐกิจของวัด คือ ในสภาพสังคมและเศรษฐกิจปัจจุบันวัดได้เปลี่ยนแปลงบทบาทจากการให้บริการเฉพาะด้านศาสนาอย่างเดียว วัดบางวัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนอีกลักษณะหนึ่ง มีผู้เข้าไปใช้บริการนอกเหนือจากการไปทำบุญฟังเทศน์ เช่น นักเรียนนักศึกษาเข้าไปใช้เป็นสถานศึกษานักท่องเที่ยวเข้าไปใช้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว ทำให้เกิดบริการใหม่ๆ ขึ้น เช่น ที่จอดรถของรถยนต์ที่พานักท่องเที่ยวมา ร้านค้าขายอาหาร เครื่องดื่ม ร้านสินค้าที่ระลึก ศาลาที่นั่งพักผ่อน และห้องสุขาตลอดจนบางครั้งก็มีการให้บริการด้านที่พักแรมแก่นักท่องเที่ยวในหน้าเทศกาลงานบุญต่างๆ เช่นงานสงกรานต์ งานแห่เทียนพรรษา และงานลอยกระทง สิ่งเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและเศรษฐกิจภายในวัด ทำให้เกิดความพลุกพล่านของผู้คน ขาดความเป็นสัดส่วนเกิดความจำเป็นในค่าใช้จ่ายทั้งการทะนุบำรุงซ่อมแซมวัด ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าจ้างพนักงานดูแลรักษาความสะอาดหรือทำหน้าที่อื่นๆ ปกติวัดอาจจะได้รับเงินอุดหนุนจากกรมศาสนาจำนวนหนึ่งซึ่งน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับค่าบริการใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น วัดจึงจำเป็นต้องจัดหาผลประโยชน์จากการขอรับบริจาค จัดทำวัตถุมงคลให้เช่า เรียกค่าตอบแทนจากการใช้ประโยชน์ที่ดินของวัด เช่น การตั้งร้านอาหารเครื่องดื่ม ร้านขายของที่ระลึก ค่าบริการห้องสุขา และค่าบริการที่จอดรถ เป็นต้น การดำเนินการเหล่านี้หากไม่มีการจัดระเบียบในการดูแลให้เหมาะสมรัดกุม ยิ่งผู้ควบคุมดูแลวัดอยู่ในสมณเพศก็ย่อมบริหารงานได้ไม่ทั่วถึง ปล่อยให้เอกชนรับไปดำเนินการแทน ก็มักเกิดการมุ่งเอาเฉพาะผลประโยชน์เป็นหลัก ทำให้เกิดสภาพที่ไม่เหมาะสมขึ้นในบริเวณศาสนสถาน ผลกระทบเหล่านี้จึงเป็นปัญหาต่อสภาพสังคมและเศรษฐกิจของวัดในที่สุด

สรุปจากปัญหาข้างต้น วัดใดที่มีลักษณะทางกายภาพเหมาะสมสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ มีศักยภาพทางด้านการท่องเที่ยว จึงสมควรกำหนดหรือมีการวางแผนการพัฒนา และการปรับปรุงลักษณะทางกายภาพให้เหมาะสมไว้ เพื่อเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น ได้แก่ ปัญหาเรื่องการขาดการวางแผนและควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในวัด ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากชุมชนข้างเคียงวัด ปัญหาการเสื่อมโทรมของโบราณสถานโบราณวัตถุภายในวัด และปัญหาในเรื่องที่กิจกรรมการท่องเที่ยวจะเข้ามามีบทบาทในวัด

ตารางที่ ๒.๓ แนวคิดหลักเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
ศิริ ฮามโพธิ์, (๒๕๔๓, หน้า ๑๙.)	๑. เป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๒. เป็นการเผชิญหน้ากันระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่าง ๓. พฤติกรรมของกลุ่มคนที่ต้องการผ่อนคลาย ๔. พฤติกรรมของคนต่างถิ่นที่ประสานกันระหว่าง ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่ตนได้รับ
นิคม จารุมณี, (๒๕๔๔, หน้า ๑.)	๑. การเดินทางจากที่อยู่ปกติไปยังที่อื่นเป็นการ ชั่วคราว ๒. เป็นการเดินทางด้วยความสมัครใจ ๓. การเดินทางด้วยวัตถุประสงค์ใดๆ ก็ตาม ที่ไม่ใช่เพื่อ การประกอบอาชีพหรือหารายได้
Burkart, A.J. and Mcolik,S, (1975, p 4.)	๑. การท่องเที่ยวให้ไปถึงที่หมาย ๒. การท่องเที่ยวมี ๒ แบบ คือ การเดินทางสู่จุดหมาย และการหยุดพักประกอบกิจกรรม ๓. การเดินทางและการหยุดพัก ๔. การเดินทางสู่จุดหมาย ๕. ความตั้งใจในการเยือนจุดหมายปลายทาง
วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์, (๒๕๓๑ หน้า ๗๔ – ๗๖.)	๑. ปัญหาด้านกายภาพ ๒. ปัญหาด้านภูมิทัศน์ ๓. ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินข้างเคียง ๔. ปัญหาในด้านสังคมและเศรษฐกิจของวัด
นิคม จารุมณี, (๒๕๓๖, หน้า ๓๓.)	๑. ความเครียดในการทำงาน ๒. รายได้ของประชากรดีขึ้น ๓. ความสะดวกทางด้านการคมนาคม ๔. มีเวลาว่าง ๕. จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
Bhatia, A.K., (1983, p.237.)	บทบาทของวัดที่เอื้อต่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยว ประกอบไปด้วยเหตุผลดังกล่าว ดังนี้ วัดเป็นสถานที่ๆ มีบริเวณมีอาคารสถานที่กว้างขวาง มีข้าวของเครื่องใช้มากมาย วัดจึงอยู่ในฐานะที่จะเป็นที่พึ่งพิงแก่นักท่องเที่ยวบางกลุ่มได้
ชยาภรณ์ ชื่นรุ่งโรจน์, (๒๕๓๕, หน้า ๔๔.)	๑. การท่องเที่ยวเป็นที่มาของรายได้ ๒. วัดมีนักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมเป็นจำนวนมาก ๓. นักท่องเที่ยวเป็นนักเขียน นักข่าว นำมาเผยแพร่สิ่งดีๆ ให้กับประชาชน ๔. เป็นเครื่องยืนยันว่า คนไทยนั้นมีความเจริญรุ่งเรือง ๕. ทำให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสพบเห็นความวิจิตรตระการตา

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับท่องเที่ยวเชิงพุทธ

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารทางงานวิชาการ พบว่ามีผู้ให้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธ หรือ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ ไว้หลายท่าน ดังนี้

เป็นการเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน(Religious Place)เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ได้แก่ สถานที่ตั้งของอาคารที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้นๆ โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นส่วนๆ ตามกิจกรรมการใช้งานที่แตกต่างกัน^{๔๔}

นอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงศาสนายังหมายถึง การเดินทางเพื่อการบำบัตจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือการบำบัตจิตใจ โดยการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและการทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งการฝึกตนนี้จะต้องเข้าไปฝึกปฏิบัติตนภายในพุทธสถานโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. แหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน หมายถึง อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา คือ ที่ประดิษฐานรูปเคารพ สถานที่สำหรับบรรดาศาสนิกชนมาประชุมกันเพื่อทำพิธีกรรมทางศาสนา ตลอดจนที่พำนักของนักบวชตามศาสนานั้นๆ ศาสนสถานของศาสนาพุทธ ได้แก่ วัด

^{๔๔}การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, การส่งเสริมสินค้าการท่องเที่ยวความสนใจพิเศษ, (กรุงเทพมหานคร : มปท, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘.

เจดีย์ พระธาตุ ปรางค์ เช่น วัดพนัญเชิง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน และพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

๒. แหล่งท่องเที่ยวประเภทสถานปฏิบัติธรรม หมายถึง สถานที่สำหรับบำบัตจิตใจโดยการเข้าฝึกปฏิบัติตามแนวทางพุทธศาสนา ได้แก่ การนั่งสมาธิและทำวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อการฝึกฝนจิตใจให้สงบ สถานที่ปฏิบัติธรรม เช่น เสถียรธรรมสถาน สำนักปฏิบัติวิปัสสนาอ้อมน้อย เป็นต้น

ในความหมายของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา^{๕๐} มีเนื้อความว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางโดยมีเหตุผลทางศาสนาเป็นหลัก ถือเป็นการปฏิบัติที่มีมาตั้งแต่ยุคแรกๆ ซึ่งเหตุผลในการเดินทางที่แท้จริงแล้วอาจไม่มีการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ในปัจจุบันการเดินทางลักษณะนี้มักจะรวมกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากกิจกรรมทางพุทธศาสนาเข้าอยู่ด้วย ผู้ที่นับถือศาสนาต่างๆ มักจะมีความเชื่อในการทำกิจกรรมทางศาสนา ซึ่งอาจรวมถึงการเดินทางไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือประกอบพิธีกรรม อย่างไรก็ตามกิจกรรมบางอย่างได้ลดความนิยมไปเนื่องจากจำนวนผู้ที่นับถือศาสนา หรือความเชื่อนั้นลดลง สถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาไม่ได้มีเพียงผู้ที่นับถือศาสนาเท่านั้นที่เข้าเยี่ยมชม หากแต่นักท่องเที่ยวอื่นๆ ยังให้ความสนใจเข้าชมความงาม หรือเข้าไปพักผ่อนสงบจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาพสังคมที่วุ่นวายในปัจจุบันนี้ ผู้คนโดยทั่วไปต่างให้ความนิยมสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาเป็นที่พึ่งพิงทางจิตใจกันมาก การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การเดินทางไปยังพุทธศาสนสถานใดๆ โดยมีจุดมุ่งหมาย^{๕๑} ดังนี้

๑. เป็นการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกริยาวัตร ๑๐ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ

๑.๑ ทานมัย	ทำบุญด้วยการให้
๑.๒ ศีลมัย	ทำบุญด้วยการรักษาศีลประพฤติดี
๑.๓ ภาวนามัย	ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา
๑.๔ อปจายนมัย	ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม
๑.๕ เวยยาวัจจมัย	ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้
๑.๖ ปัตติทานมัย	ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้ผู้อื่น
๑.๗ ปัตตานุโมทนามัย	ทำบุญด้วยความยินดีของผู้อื่น
๑.๘ ธิมมัสสวนมัย	ทำบุญด้วยการฟังธรรม
๑.๙ ธิมมเทศนามัย	ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรม
๑.๑๐ ทิฏฐชุกัมม	ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

๒. เป็นการเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์และปฏิบัติธรรม ณ พุทธศาสนสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง

^{๕๐}ศุภลักษณ์ อัครางกูร, พุทธศักราชนักท่องเที่ยวน, (ขอนแก่น : คลังน่านาวิทยา, ๒๕๕๑), หน้า ๙๙.

^{๕๑}ภัทร์สุภา ลีลานภาพรรณ , “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร”, สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

๓. เป็นการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาลประเพณีต่างๆ เช่น การไปทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ตักบาตรดอกไม้ แห่เทียนพรรษา เป็นต้น

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา การเดินทางไปท่องเที่ยวยังศาสนสถาน เพื่อเยี่ยมชมหรือบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นมัสการศาสนสถานและพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ครอบคลุมถึงสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา หรือเพื่อการผ่อนคลายและลดความตึงเครียดในชีวิตประจำวัน ซึ่งการฝึกตนนี้จะต้องเข้าไปฝึกปฏิบัติตนภายในพุทธสถานโดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

ตารางที่ ๒.๔ แนวคิดหลักเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, (๒๕๔๙, หน้า ๒๘.)	๑. แหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถาน ๒. แหล่งท่องเที่ยวประเภทสถานปฏิบัติธรรม
ภัทร์สุภา สีสานภาพรรณ, (๒๕๕๑, หน้า ๒๕.)	๑. เป็นการเดินทางไปเพื่อการบำเพ็ญบุญกุศลวิริยัตถุสียอย่างใดอย่างหนึ่ง ๒. เป็นการเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓. เป็นการเดินทางไปเพื่อเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาลประเพณีต่างๆ

๒.๕ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

๒.๕.๑ ประวัติวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

เป็นวัดเก่าแก่ สันนิษฐานว่ามีอายุราว ๑,๒๐๐ ปี ตั้งอยู่ริมถนนมาลัยแมน ตำบลรั้วใหญ่ อำเภอเมือง อยู่ทางฝั่งตะวันตกของลำน้ำสุพรรณ ห่างจากศาลากลางจังหวัด ประมาณ ๔ กิโลเมตร ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่าวัดป่า ภายในวิหาร เป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อดำ ปางป่าเลไลยก์ ในพงศาวดารเหนือกล่าวว่า ...พระเจ้ากาแตทรงให้มอญน้อย มาบูรณะวัดป่าเลไลยก์ ภายหลังปี พ.ศ. ๑๗๒๔ เล็กน้อย หลวงพ่อดำ เป็นพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ ศิลปะสมัยอู่ทอง สุพรรณภูมิ (คือประทับนั่งห้อยพระบาท) มีนักปราชญ์หลายท่านว่า เดิมคงเป็นพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา สร้างไว้กลางแจ้งอย่างพระพนัญเชิงสมัยแรกต่อมาได้มีการบูรณะ ซ่อมแซมใหม่ และทำเป็นปางป่าเลไลยก์ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ภายในองค์พระพุทธรูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ ๓๖ องค์ ที่ได้มาจากพระมหาเถรไถยลาย ตามหลักฐานเดิมสันนิษฐานกันว่า มีอายุในราวสมัยอู่ทอง เนื่องด้วยขณะนั้น ยังไม่ได้มีการศึกษาค้นคว้า จึงเชื่อกันอย่างนั้นเรื่อยมา เมื่อมีการศึกษาค้นคว้าในระยะหลังๆ ทำให้ทราบได้ว่า วัดป่าเลไลยก์น่าจะมียุคไม่น้อยกว่า ๑,๐๐๐ ปีขึ้นไป โดยมีหลักฐานต่างๆ จากโบราณวัตถุเป็นข้อสนับสนุน อ้างอิง เพียงพอที่จะตั้งเป็นสมมติฐานใหม่ขึ้นได้ ตามที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระวินิจฉัยว่า หลวงวัดป่าเลไลยก์ มีอายุทันสมัยอู่ทองนั้นมีความจริงอยู่บ้าง โดยความเป็นจริงแล้ว

อาจจะสูงกว่าสมัยอยู่ทองขึ้นถึงสมันลพบุรีและทวารวดีเสียด้วยซ้ำไป เมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๖ พระเจ้ากระแตผู้ซึ่งมีเชื้อสายนเรศวรหงสาวดีพาไพร่พลมาครองราชย์ที่เมืองพันธุมบุรี ได้ให้มอญน้อยเป็นเชื้อสายพระวงศ์ของพระองค์ ไปสร้างวัดสนามไชยแล้วมาบูรณะ วัดป่าเลไลยก์ในวัดลานมะขวิด แขวงเมืองพันธุมบุรี เมื่อข้าราชการบูรณะวัดแล้วพากันออกบวชเสียสิ้นสองพันคน จึงขนานนามเมืองใหม่ว่า “เมืองสองพันบุรี” พระเจ้ากาแตอยู่ในราชสมบัติ ๔๐ ปี สวรรคต พ.ศ. ๑๗๔๑ ซึ่งในช่วงนี้อยู่ในสมัยลพบุรี

โดยพุทธลักษณะของหลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์แล้ว พระพักตร์มีเค้าเป็นศิลปะอยู่ทองกลาย ๆ เพราะพระหนู (คาง) เป็นเหลี่ยม ความเป็นจริงแล้วพระหนูเป็นเหลี่ยม นี่สื่อเค้าให้เห็นว่าได้รับอิทธิพลถ่ายทอดมาจากศิลปะทวารวดี หลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ได้รับการบูรณะถึง ๓ ครั้ง ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๑๗๐๖ โดยมีมอญน้อย ครั้งที่ ๒ ในสมัยอยุธยาตอนปลาย สมเด็จพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ ในรัชกาลที่ ๓ กษัตริย์พระองค์สุดท้ายแห่งกรุงศรีอยุธยา ทรงโปรดให้พระยาสิทธิราชเดโชไชย ไปสร้างวิหารวัดป่าเลไลยก์ ครั้งที่ ๓ ในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้พระยานิกรบดินทร์ มาบูรณปฏิสังขรณ์

การบูรณปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น อันสืบเนื่องมาจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในขณะที่ยังไม่ได้ครองราชย์ พระองค์ทรงผนวชเสด็จจรดงค์มาจังหวัดสุพรรณบุรี เพื่อนมัสการหลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ ทรงพบเห็นวัดป่าเลไลยก์รกร้าง ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา และปกครองวัด จึงทำให้สภาพของวัดป่าเลไลยก์เสื่อมโทรมมาก เมื่อเข้ามามัสการหลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ แล้วทรงอธิษฐานว่า ถ้าหากได้ขึ้นครองราชย์เมื่อใดก็จะมาบูรณะปฏิสังขรณ์ถวาย เมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์ในช่วงของการครองราชย์ โปรดเกล้าให้พระยานิกรบดินทร์มาบูรณปฏิสังขรณ์วัดป่าเลไลยก์ โดยขุดคลองตั้งแต่วัดประตูสาร ซึ่งอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณ ล่องแพซุงเข้าไปจนถึงวัดป่าเลไลยก์ สร้างหลังคาข้างละสองชั้น ทำฝานั่งรอบนอก รวมหลังคาพระวิหาร ข้างละ ๕ ชั้น พร้อมซ่อมองค์หลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ด้วย สร้างพระพุทธรูปไว้อีก ๒ องค์ อยู่ในวิหารเบื้องหน้าหลวงพ่อดำวัดป่าเลไลยก์ทั้งซ้ายและขวา ประดิษฐานตราพระมงกุฎอยู่ที่หน้าบันพระวิหารเป็นเครื่องหมาย^{๕๒}

๒.๕.๒ พื้นที่ตั้งของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ระดับวรวิหาร เป็นวัดเก่าแก่ หน้าบันของวิหารวัดป่าเลไลยก์ มีเครื่องหมายพระมหามงกุฎอยู่ระหว่างฉัตรคู่ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จจรดงค์มาพบสมัยยังผนวชอยู่ เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วจึงทรงมาปฏิสังขรณ์

เขตที่ตั้งวัดตามหน้าโฉนดที่ดินปัจจุบัน มีเนื้อที่ ๘๒ ไร่ ๒ งาน ๑๖ ตารางวา โดยที่เมื่อวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๑๔ ได้ถูกเวนคืนให้กับการรถไฟแห่งประเทศไทย เป็นเนื้อที่ดินตามสัญญา ๑ ไร่ ๒ งาน ๑๐ ตารางวา ฉะนั้น จึงมีเนื้อที่คงเหลือ ๘๐ ไร่ ๓ งาน ๕๖ ตารางวา อย่างไรก็ตาม ตามแถลงการณ์คณะสงฆ์ ปี ๒๕๗๖ ได้บันทึกประวัติวัดนี้ไว้ว่า^{๕๓} "เนื้อที่ส่วนกว้างแต่ตะวันออกถึง

^{๕๒}วัดป่าเลไลยก์ อำเภอเมือง, ประวัติวัดป่าเลไลยก์, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.suphan.biz/Watpalalai.htm>, [๒ ธันวาคม ๒๕๕๗].

^{๕๓}แถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒๑, ปี ๒๕๗๖, ประวัติวัดป่าเลไลยก์, หน้า ๓๑๑.

ตะวันตก ๑๐ เส้นเศษ ส่วนยาวแต่ด้านเหนือถึงด้านใต้ ๑๕ เส้นเศษ ที่อุปจารรอบๆวัดส่วนมาก
ราษฎร" ทำให้ทราบว่ เนื้อที่ของวัดในอดีตนั้น มีถึง ๒๐๐ ไร่ x ๓๐๐ ไร่ ซึ่งเท่ากับเนื้อที่ประมาณ
๑๕๐ ไร่ โดยมีอุปจารวัดดังนี้

ทิศเหนือ	จรดคลองวัดฝั่ง (ต้นเขินแล้ว) มีถนนวัดป่าเลไลยก์อยู่ภายในเขตวัด
ทิศใต้	จรดที่นาราชภูร และเขตรถไฟหลวง
ทิศตะวันออก	จรดวัดชุมชนสงฆ์ (วัดร้าง) เป็นที่ศาสนสมบัติติดต่อกับทางรถไฟหลวง ซึ่ง อยู่ในเขตวัด
ทิศตะวันตก	จรดบ้านราชภูร ซึ่งเป็นหมู่บ้าน คลองชลประทาน และสนามบิน

ในพงศาวดารเหนือกล่าวว่า พระเจ้ากาแตทรงให้มอญน้อยมาบูรณะวัดป่าเลไลยก์
ภายหลัง พ.ศ. ๑๗๒๔ ที่วัดแห่งนี้ประชาชนนิยมมานมัสการ “หลวงพ่อดโต” ซึ่งประดิษฐานอยู่ในวิหาร
สูงเด่นเห็นแต่ไกล เป็นพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ ศิลปะสมัยอุททองสุพรรณภูมิมีลักษณะประทับนั่ง
ห้อยพระบาท พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระชานุ พระหัตถ์ขวาวางหงายบนพระชานุอีกข้างหนึ่งในท่า
ทรงรับของถวาย องค์พระสูง ๒๓.๔๖ เมตร รอบองค์ ๑๑.๒๐ เมตร มีนักปราชญ์หลายท่านว่า หลวง
พ่อดโตเดิมคงเป็นพระพุทธรูปปางปฐมเทศนา สร้างไว้กลางแจ้งเหมือนพระพนัญเชิงในสมัยแรกๆ
เพราะมักจะพบว่า พระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างในสมัยก่อนอยุธยาและอยุธยาตอนต้น ส่วนมากชอบ
สร้างไว้กลางแจ้งเพื่อให้สามารถมองเห็นได้แต่ไกล ภายในองค์พระพุทธรูปนี้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ
ที่ได้มาจากพระมหาเถรไธลยลายจำนวน ๓๖ องค์ หลวงพ่อดโตเป็นที่เคารพนับถือของประชาชนใน
จังหวัดสุพรรณบุรีและจังหวัดใกล้เคียง ทุกปีจะมีงานเทศกาลสมโภชและนมัสการหลวงพ่อดโตป่าเล
ไลยก์ ๒ ครั้ง คือ ในวันขึ้น ๗-๙ ค่ำ เดือน ๕ และเดือน ตรงข้ามวิหารวัดมีร้านขายสินค้าที่ระลึก
พื้นเมืองหลายร้านให้แวะเลือกซื้อ ด้านหลังวัดมี “คุ้มขุนช้าง” ซึ่งสร้างเป็นเรือนไทยไม้สักหลังใหญ่
กว้างขวาง ตามบทพรรณนาเรือนของขุนช้างในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ขึ้นไปบนเรือนจะเห็น
ฉากภาพวาดตัวละครขุนช้างสำหรับให้นักท่องเที่ยวถ่ายรูปเป็นที่ระลึก บนเรือนแต่ละห้องมีภาพ
บรรยายเล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน มีตู้จัดแสดงภาชนะเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆไม่ว่าจะเป็นฉากกั้นหรือถ้วย
โกโอชามเก่าแก่แบบต่างๆ^{๕๔}

^{๕๔}หลวงพ่อดโต วัดป่าเลไลยก์วรวิหาร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๐),
หน้า ๑๐๘ - ๑๐๙.

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ซึ่งได้มีผู้ทำการศึกษาวิจัยและดำเนินการจัดทำไว้หลายท่าน อันจะเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้นำผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเสนอ ดังนี้

พระครูวิญาณสุนทร (จรินทร์ ญาณวิโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาวัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยส่วนใหญ่เป็นสามเณร คิดเป็นร้อยละ ๘๓.๘ มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๘๒.๙ มีการศึกษาทางโลกต่ำกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๗๙.๓ ด้านการศึกษาทางธรรม นักรธรรมเอก คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๔ ด้านการศึกษาเปรียญธรรมเปรียญธรรม ๑-๒ /๓ คิดเป็นร้อยละ ๕๙.๙ ผลการวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีค่าเฉลี่ยมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งแยกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา กรณีศึกษาวัดตากฟ้า โดยภาพรวมแตกต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนปัจจัยด้านอื่นๆ มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันทุกด้าน^{๕๕}

พระครูสุวรรณวรการ (พิมพ์ทรัพย์ พุทธภาณ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษานักรธรรมชั้นเอก วุฒิเปรียญธรรม ๑-๒ - ป.ธ.๓ วุฒิการศึกษาสามัญระดับปริญญาตรี มีพรรษามากกว่า ๓๐ พรรษา มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส และระยะจำพรรษาอยู่ในวัดปัจจุบันมากกว่า ๒๐ ปี บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีซึ่งมีทั้งหมด ๔ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาชุมชนด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสาธารณสุขและด้านสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก^{๕๖}

พระศักดิ์ดา วิสุทธิภาณ (มรดา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า ๑. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา เน้นฝึกพัฒนามนุษย์ในทุกๆ มิติ เช่น ขบวนการคัดสรรคนจากหลักการพิจารณามนุษย์ว่าเปรียบเสมือนบัว ๔ เหล่า, หลักจริต ๖ เพื่อการจัดสรรหลักธรรมให้เหมาะสมกับบุคคลเพื่อได้รับผลที่

^{๕๕}พระครูวิญาณสุนทร (จรินทร์ ญาณวิโร), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาวัดตากฟ้า อำเภอตากฟ้า จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๕๖}พระครูสุวรรณวรการ (พิมพ์ทรัพย์ พุทธภาณ), “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

เป็นเลิศจากการฝึกปฏิบัตินั้น การใช้คำพุทธศาสนสุภาษิตสอดแทรกในคำสอน การดำเนินชีวิตให้เจริญด้วยหลัก ภาวนา ๔ เพื่อพัฒนา กาย ศีล จิต และปัญญาของตน และสำหรับผู้มีหน้าที่ในการพัฒนาผู้อื่นก็มีหลักธรรมจำนวนมากที่เหมาะสมในการนำมาใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์นั้นๆ ได้เป็นอย่างดี รวมถึงการอยู่ร่วมกันอย่างมีเมตตา ประารถนาดีอยากให้ผู้อื่นได้รับความสุข และมีชีวิตที่พัฒนาอย่างสมบูรณ์ ๒. เปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักทฤษฎีตะวันตกซึ่งเป็นแนวความคิดที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ พบว่ามีทั้งความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ๓. ผลลัพธ์ที่เกิดจากการพัฒนาพบว่า ข้อแตกต่างของพฤติกรรมที่เกิดจากการนำทฤษฎีทางตะวันตกมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์กับการนำหลักพุทธธรรมมาพัฒนาทรัพยากรมนุษย์มีลักษณะที่แตกต่างกันอยู่บ้าง ผลลัพธ์ส่วนสุดท้ายของการวิจัยครั้งนี้ พบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งสองรูปแบบ มีทั้งข้อดี และข้อเสียที่แตกต่างกัน เช่น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามทฤษฎีตะวันตกนั้นมีจุดอ่อน คือ ต้องปรับเปลี่ยนและคิดค้นทฤษฎีใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลาเพื่อตอบโจทย์ หรือสนองต่อความต้องการของมนุษย์ที่มีความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นมีจุดอ่อน ที่ด้านผลลัพธ์ของการพัฒนาจะให้ผลที่ล่าช้า และมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งจุดอ่อนดังกล่าวนี้ทำให้คนภายนอกที่ไม่เข้าใจ มองว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้ผลที่เป็นจริง ^{๕๗}

พระมหาภักตร์ภูวนัย ภททภูริ (ยิ้มเกิด) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ของพระราชปัญญาเวที (จิต ธิติเวที)” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ทฤษฎีตะวันตกที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้แก่ กรอบทฤษฎีหลักทั้ง ๓ ประการ คือ ๑. ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ (Economic Theory) ๒. ทฤษฎีระบบ (System Theory) ๓. ทฤษฎีจิตวิทยา (Psychological Theory) ซึ่งกรอบทฤษฎีทั้ง ๓ นับได้ว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นกรอบทฤษฎีที่มีส่วนสำคัญในกระบวนการเพิ่มพูนความสามารถ ความมีประสิทธิภาพ และความมั่นคงให้กับองค์การได้เป็นอย่างดี ซึ่งกระบวนการต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์การให้เป็นผู้ที่มีประสิทธิภาพ และสามารถสร้างผลผลิต และความสำเร็จให้กับองค์การได้ในที่สุดนั้นองค์การต่าง ๆ จะต้องมีการพัฒนาควบคู่ไปกับกิจกรรมหลักทั้ง ๓ ด้าน คือ ๑. การฝึกอบรม (Training) ๒. การศึกษา (Education) และ ๓. การพัฒนา (Development) นั่นเอง ^{๕๘}

พระสุริยา ส่วโร (ดวงปัญญา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมสงฆ์แขวงสะหวันนะเขต” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการศึกษาของ

^{๕๗} พระศักดิ์ดา วิสุทธิธำโม (มรดา), “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๕๘} พระมหาภักตร์ภูวนัย ภททภูริ (ยิ้มเกิด), “ศึกษาบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ของพระราชปัญญาเวที (จิต ธิติเวที)”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

คณะสงฆ์ พบว่าโดยรวม ความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาตามรายด้านพบว่าทุกด้าน ได้แก่ ด้านบริหารการจัดการศึกษาด้านการจัดการหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการวัดผล ประเมินผล และด้านบุคลากร มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก โดยที่ด้านการจัดหลักสูตรมีค่าเฉลี่ย สูงสุด และด้านการจัดการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ๒. สภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขการจัด การศึกษาของคณะสงฆ์ พบว่า สภาพปัญหาตามความคิดเห็นที่มีความถี่สูงได้แก่ (๑) ผู้บริหารไม่ได้ กำหนดคุณสมบัติ และสรรหาบุคลากรที่มีความรู้มีความเชี่ยวชาญเข้ามาปฏิบัติงาน (๒) หลักสูตรเน้น ให้นักเรียนเกิดทักษะความรู้มาประยุกต์เข้ากับการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบันได้น้อย (๓) สื่อ เทคโนโลยีประกอบการเรียนการสอนไม่มี (๔) ความยุติธรรมเกี่ยวกับการดำเนินการสอบ (๕) บุคลากรครูไม่พอ โดยมีแนวทางแก้ไขตามความคิดเห็นที่มีความถี่สูง^{๕๙}

วิชญาภา เมธีวรฉัตร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอทิธิ บาท ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบ แบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ ๙๘.๖๙ มีอายุต่ำกว่า ๓๑ ปี คิดเป็นร้อยละ ๙๐.๘๕ มีวุฒิการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๘๘.๒๔ และมีตำแหน่งส่วนใหญ่ เป็น นักเรียน คิดเป็นร้อยละ ๘๗.๕๘ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอทิธิบาท ๔ ของโรงเรียนศรี รังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า บุคลากรมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอทิธิบาท ๔ ได้แก่ ด้านฉันทะด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา ในการปฏิบัติหน้าที่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน การเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรในการ พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอทิธิบาท ๔ ของโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์ จำแนก ตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่ง ไม่แตกต่างกัน แนวทางการประยุกต์ใช้การพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอทิธิบาท ๔ ของโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์ บุคลากรต้องยึด หลักอทิธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ซึ่งจะส่งผลให้เป็นผู้ที่มีความรัก ความพอใจในงาน ปฏิบัติงาน ด้วยความพากเพียรบากบั่น ด้วยความเอาใจใส่ในงาน และมีการตรวจสอบความสำเร็จในงานอยู่เสมอ ผลก็คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะมีประสิทธิภาพมากขึ้น ขึ้นอยู่กับผู้บริหาร และตัวบุคลากรเป็น แรงขับเคลื่อนที่สำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จได้ในอนาคต^{๖๐}

สุทธิพร รัตนธรร ศรัทธา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธใน ทศณะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การ สหประชาชาติ มีบ่อเกิดมาจากการพัฒนาโลกเฉพาะด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดปัญหาวิกฤติต่อ สิ่งแวดล้อมในยุคสภาพแวดล้อมได้มีการตั้งคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ ได้จัดทำรายงานสำคัญชื่อ OUR COMMON FUTURE บัญญัติศัพท์ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ต่อมาได้ นำมาเป็นเป้าหมายของการพัฒนาโลกโดยกำหนดแผนปฏิบัติการ ๒๑ อันมีแนวทางการพัฒนาระบบ

^{๕๙} พระสุริยา ส่วโร (ดวงปัญญา), “ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมสงฆ์แขวงสะหวันนะเขต”, **วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๖๐}วิชญาภา เมธีวรฉัตร, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอทิธิบาท ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีรังสรรค์ วิทยา จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

นิเวศน์เพิ่มขึ้นมาคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งใช้วิธีทางเศรษฐศาสตร์เป็นตัวชี้วัด มีอุปสรรคที่รากฐานแนวคิดพิชิตธรรมชาติแบบประนีประนอมในระบบทุนนิยม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ด้วยการยอมรับและยับยั้งความต้องการประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตอยู่ได้ได้อย่างเท่าเทียมและยุติธรรมการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) มีที่มาจากหลักพุทธธรรมซึ่งเป็นระบบการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง แต่มิได้ใช้ชื่อว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนท่านแสดงมุมมองวิธีการแก้ปัญหาขององค์การสหประชาชาติ พร้อมทั้งเสนอแนวทางการพัฒนาด้วยหลักมัชฌิมาปฏิปทา ไตรสิกขา และหลักมัตตัญญูตา เมื่อเปรียบเทียบการพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสองเรื่องแล้ว พบว่า มีแนวทางการแก้ปัญหาที่คน แต่การพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธเพ่งมองคุณค่าและปัญหาอุปสรรคของคนลึกลงไปถึงขั้นกิเลส เนื่องมาจากรากฐานแนวคิดที่แตกต่างกัน^{๖๑}

ยศ ถามุลแสน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนต่อศีลธรรมของเยาวชน ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น เขต ๓” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาชุมชนของเทศบาลนครขอนแก่น เขต ๓ พบว่า มีความสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) บุคคลพึงพัฒนาดตนเอง ทั้งในแง่ของพฤติกรรม (๒) สังคม (๓) อารมณ์ (๔) จิตใจ และการพัฒนาชุมชนในงานวิจัยนี้ เน้นถึงการพัฒนาตนโดยเศรษฐกิจแนวพุทธ และใช้กระบวนการพัฒนาชุมชน เช่น การเยี่ยมเยียนตามบ้านของสมาชิกในชุมชน การอภิปรายกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน การสาธิตสินค้า นอกจากนั้น ชุมชน คือ การรวมตัวของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนของตนเอง โดยจะต้องมีหลักปรัชญาในการทำงานด้วย อีกทั้งจะต้องทำให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ พึ่งพาปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด ส่วนเหตุของปัญหาเยาวชนในพื้นที่ เกิดจาก ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในมาจากตัวเยาวชนเองภายนอก ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนต่อศีลธรรมพบว่า การพัฒนาชุมชนย่อมมีผลกระทบข้างเคียงที่ไม่พึงประสงค์ในหลายด้าน คือ ทำให้เยาวชนขาดจิตสำนึกในคุณค่าของหลักเบญจศีลและหลักเบญจธรรม การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมเพื่อแก้ปัญหาเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่นเขต ๓ การนำหลักพุทธธรรมไปประยุกต์ใช้แก้ปัญหาเยาวชนพบว่า ผู้ปกครอง ประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชน ได้ให้การอบรม ปลุกฝังจิตสำนึกแก่เยาวชนในด้านต่างๆ ตามหลักกุศลกรรมบถ ไตรสิกขา และการปลุกฝังจิตสำนึกการทำงานที่สุจริต การปลุกฝังจิตสำนึกให้เยาวชนเกิดความสามัคคีในระดับสาธารณะ การปลุกฝังจิตสำนึกแก่เยาวชนให้รู้จักหน้าที่ตามหลักทศ ๖ และการปลุกฝังจิตสำนึกแก่เยาวชนตามหลักสังคมสงเคราะห์^{๖๒}

อนุกุล บุญรักษา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักภavana ๔ ของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง ๔๖-๕๕ ปี มีระดับการศึกษาต่ำกว่าปริญญาตรี มีชั้นยศนายทหารประทวน และมีอายุราชการต่ำกว่า ๕ ปี ๒.การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักภavana ๔ ของกองบัญชาการ

^{๖๑}สุทธิพร รัตนธร ศรีธธา, “ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนแนวพุทธในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๖๒}ยศ ถามุลแสน, “ศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของการพัฒนาชุมชนต่อศีลธรรมของเยาวชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น เขต ๓”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

มณฑลทหารบกที่ ๓๑ ทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านกายภาวนา ด้านสีลภาวนา ด้านจิตตภาวนา และด้านปัญญภาวนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อจำแนกรายด้านเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักภาวนา ๔ ของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑ ด้านสีลภาวนาอยู่ในระดับมากที่สุด ด้านจิตตภาวนา และกายภาวนา อยู่ในระดับปานกลาง และด้านปัญญภาวนา อยู่ในระดับน้อยที่สุด ๓. การเปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักภาวนา ๔ ของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ๕ ด้าน คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ชั้นยศและอายุราชการ แตกต่างกัน มีระดับความเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักภาวนา ๔ ของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑ ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ .๐๑ ๔. แนวทางการประยุกต์ใช้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักภาวนา ๔ ของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑ ต่อบุคลากรของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑ รวมทุกด้าน โดยรวมอยู่ในระดับความคิดเห็นมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักภาวนา ๔ ของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑ มีการพัฒนาอยู่ในระดับดี มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการพัฒนากุศลกร ^{๒๓}

วรวิทย์ บุญยะดา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาจังหวัดเลย” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ระดับภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสโดยภาพรวมส่วนใหญ่มีภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนในระดับต่ำ เมื่อแยกเป็นรายด้าน พบว่าด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เจ้าอาวาสมีภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนในระดับสูง ส่วนด้านการบริหารวัดเจ้าอาวาสส่วนใหญ่มีภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนในระดับต่ำ และด้านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน เจ้าอาวาสส่วนใหญ่มีภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนในระดับต่ำ ๒. การทดสอบความสัมพันธ์ พบว่า อายุและระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งไม่มีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาสอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนอายุพรรษา ระดับการศึกษา และสมณศักดิ์ มีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาสอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ^{๒๔}

ไอศูรย์ อินทร์เพชร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมนั้น พระสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมโดยใช้หลักศาสนาช่วยวางรากฐานความเจริญแก่สังคมในด้านการปกครองด้านการศาสนศึกษา ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ เพื่อช่วยส่งเสริมความเป็นปึกแผ่นมั่นคงแก่สังคม ส่งเสริมให้ปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อมุ่งให้คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ พบว่า ท่านได้นำหลักธรรมมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม ด้านการปกครองท่านได้ปรับปรุงและประยุกต์หลักสัพบุริสธรรม ๗ ได้

^{๒๓}อนุกุล บุญรักษา, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักภาวนา ๔ ของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๔}วรวิทย์ บุญยะดา, “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาจังหวัดเลย”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๐).

อย่างเหมาะสม ด้านการศาสนศึกษาได้วางรากฐานของชีวิตโดยการประยุกต์หลักไตรสิกขาซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเพื่อการดำรงชีวิตให้ถูกต้อง ด้านการเผยแผ่ได้ประยุกต์แนวคิดจากหลายทฤษฎีมาใช้กับประชาชนอย่างมีผลสำเร็จ ด้านการสาธารณูปการ ท่านได้พัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนได้อย่างเหมาะสม ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ท่านได้ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ สงเคราะห์สังคมเพื่อให้ได้รับประโยชน์และความสุขอย่างแท้จริง ^{๖๕}

วันวิสาข ล้าตระกูล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาวัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า ในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยพบว่า หลวงพ่อพูลและพระน้ำฝนมีการใช้กลยุทธ์ที่มีความแตกต่างกัน พบว่า ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า เห็นด้วยอย่างยิ่งกับการนำหลักธรรมหลวงพ่อกุศลไปใช้ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๗๒ และการเป็นแบบอย่างที่ดี คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๔๕ รวมถึงการปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อการเข้าวัดไปในทางที่ดีขึ้นร้อยละ ๗๓.๔๕ สำหรับพระน้ำฝนในเรื่องของการนำหลักธรรมของพระน้ำฝนไปใช้ ส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่าง เห็นด้วย คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๓๘ และเห็นด้วยอย่างยิ่งกับการทำหน้าที่ของสื่อบุคคลที่มีต่อการพัฒนาชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๔๑ ส่วนประเด็นของการทำหน้าที่ของสถาบันทางศาสนานั้น ส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับการทำหน้าที่ดังกล่าวของวัดไผ่ล้อม ได้แก่ การสร้างอาชีพให้คนในชุมชน และด้านการศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๔๗.๕๙ และ ๖๕.๘๖ นอกจากนี้ จากผลวิจัยยังพบว่า การทำหน้าที่สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวิถีพุทธของวัดไผ่ล้อมนั้น ไม่ได้ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชนแต่อย่างใด คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๔๘ ผลการวิจัยว่า หลวงพ่อกุศลและพระน้ำฝนต่างก็มีบุคลิกภาพ ความเชี่ยวชาญ ที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ซึ่งได้กลายมาเป็นปัจจัยความแตกต่างของการสื่อสารของพระเจ้าอาวาสทั้ง ๒ รูป ในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม การสื่อสารที่จะส่งให้เกิดประสิทธิภาพที่ดีที่สุดนั้น ผู้ส่งสารควรเลือกใช้วิธีการสื่อสารให้เหมาะสมกับบุคลิกภาพของตนเอง นอกจากนี้ ในงานวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า วัดควรมีการพัฒนาต่อชุมชนบริเวณรอบวัด โดยพัฒนานั้นต้องทำควบคู่กันไป ระหว่างด้านวัตถุ คือ การสร้างสาธารณประโยชน์และพัฒนาทางด้านจิตใจ อันเป็นหน้าที่หลักของวัดและพระสงฆ์ในการทำหน้าที่ดังกล่าว ^{๖๖}

พิชิต คำพลงาม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาอำเภอกุเวียง จังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัยพบว่า ด้านสังคมและการศึกษา พระสงฆ์ได้เข้าไปมีบทบาทในด้านการอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้แก่ชุมชน นักเรียน นักศึกษา เผยแผ่ธรรมะสงเคราะห์ผู้ยากไร้ พัฒนาถาวรวัตถุให้กับชุมชนมีการรับเลี้ยงดู เด็กกำพร้า การเปิดโรงเรียนสอนเด็กก่อนเกณฑ์และโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและบาลี พร้อมกับพระปริยัติธรรม แผนกสามัญ เป็นผู้ดำเนินงานบทบาทนักสังคมสงเคราะห์ และยังเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและ

^{๖๕}ไอศูรย์ อินทร์เพชร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณีพระเทพสาครมุนี(แก้ว สุวณฺณโชโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๖๖}วันวิสาข ล้าตระกูล, “กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาวัดไผ่ล้อม จังหวัดนครปฐม”, วิทยานิพนธ์วารสารศาสตรมหาบัณฑิต, (วารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).

ผู้นำชาวบ้านทำให้เกิดความสามัคคีเป็นระเบียบเรียบร้อยแก่ชุมชนและสังคมในท้องถิ่นด้านเศรษฐกิจ พระสงฆ์หลายรูปได้หาทางช่วยเหลือสังคมทางด้านเศรษฐกิจในหลายรูปแบบ ^{๖๗}

สรุป จากงานวิจัยที่กล่าวไว้ข้างต้นพบว่า การพัฒนานั้นเป็นความหมายกว้าง โดยจะนำไปรวมกับงานด้านอื่นๆ แล้วแปลได้ว่าการปรับปรุง หรือการทำงานด้านนั้นๆ ให้ดียิ่งๆ ขึ้น ซึ่งจะเป็นการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การพัฒนาของวัดและเจ้าอาวาสบ้าง และบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งความหมายโดยรวม ก็จะได้ว่าการพัฒนา ซึ่งเป็นงานในเบื้องต้นของการที่จะทำให้อะไรต่างๆ ต่อไปนั้นให้เกิดมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น และนำไปสู่การปรับปรุง การพัฒนาให้ดีขึ้น ในงานต่างๆ นั้น ต่อไป

๒.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัด

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัด ซึ่งได้มีผู้ทำการศึกษาวิจัย และดำเนินการจัดทำไว้หลายท่าน อันจะเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้นำผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเสนอ ดังนี้

พระอวยชัย อินทร์เมือง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : วัดในเขตอำเภอเบรบือ จังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดมี ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในวัด และ ปัจจัยภายนอกวัด ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ สภาพทางกายภาพ วัดในเขตอำเภอเบรบือทั้ง ๕ วัด มีสภาพพื้นที่เหมาะสม คือ อยู่ติดกับชุมชน เป็นพื้นที่ราบ ไม่เป็นอุปสรรคในการก่อสร้าง ขนาดพื้นที่เพียงพอต่อการจัดกิจกรรมภายในวัด มีอาคารเสนาสนะไว้จัดกิจกรรมอย่างพอเพียง สภาพป่าไม้ร่มรื่น มีสิ่งอำนวยความสะดวกครบทุกวัด การคมนาคมสะดวก มีถนนลาดยางและคอนกรีต ระยะเวลาเดินทางจากชุมชนถึงวัดไม่นานนัก บุคลิกภาพของผู้นำสงฆ์ วัดในเขตอำเภอเบรบือทั้ง ๕ วัด เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพ เลื่อมใส ศรัทธา มีจริยวัตรที่สำรวม สุขุม เมตตา เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำสงฆ์ สุขภาพสมบูรณ์ไม่เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจ บริหารด้วยคุณธรรม ยุติธรรม และให้อภัย มีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาได้ตามความเหมาะสมของสังคมปัจจุบัน ปัจจัยภายนอกวัด ได้แก่ กิจกรรมบริการชุมชน มีการจัดกิจกรรมอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชาวอีสาน กิจกรรมวันสำคัญทางราชการ และวันสำคัญทางศาสนา กิจกรรมบรรพชาและอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อน กิจกรรมรักษาโรค กิจกรรมป้องกันยาเสพติด กิจกรรมการศึกษา และกิจกรรมส่งเสริมชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนในเขตอำเภอเบรบือ ทั้ง ๕ วัด ให้ความร่วมมือกับวัดในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีเป็นอย่างดี เข้าร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพุทธศาสนา และวันสำคัญทางราชการ มีการดูแลอาคารสถานที่ของวัด ซึ่งเป็นสมบัติของส่วนร่วม มีการส่งบุตรหลานเข้า

^{๖๗}พิชิต คำพลงาม, “พระสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่น : กรณีศึกษาอำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๙).

บรรพชาและอุปสมบทอยู่เป็นประจำทุกปี มีการรักษาศีลในเทศกาลเข้าพรรษา และชุมชนเข้าร่วมพัฒนาวัดในรูปของคณะกรรมการวัด^{๖๘}

ชาญณรงค์ หินเกิด ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการกับการพัฒนาวัดในจังหวัดมหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า ๑. พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ใช้วัดของตนเองเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริมการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ปกครองวัดด้วยความเรียบร้อย เผยแผ่พระพุทธศาสนาตามบทบาทหน้าที่ด้วยดีเสมอมา ปรับปรุงสถานที่และบริเวณวัดให้สะอาดและร่มรื่น รวมทั้งให้สาธารณสงเคราะห์ได้ตามฐานะานุรูป ๒. การพัฒนาวัดในจังหวัดมหาสารคามทั้ง ๕ ด้าน พระสังฆาธิการประสบปัญหาสำคัญ ได้แก่ ไม่สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างเต็มที่ ห้องสมุดและหนังสือประกอบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีไม่เพียงพอ ทั้งนี้เพราะขาดแคลนบุคลากรงบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์ ปัญหาเหล่านี้พระสังฆาธิการได้รับความช่วยเหลือจากทางราชการผู้มีจิตศรัทธาบริจาคสมทบ และชุมชนช่วยแก้ปัญหา ทำให้การพัฒนาวัดดำเนินมาได้ในระดับหนึ่ง^{๖๙}

พระมหาวิชัย ยติชโย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาการพัฒนาวัดนาคเป็นสำนักปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา” ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาวัดให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญ ได้แก่ (๑) ความพร้อมในการพัฒนาของวัด คณะสงฆ์ ชุมชน (๒) การวางแผนพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมจะต้องคำนึงถึงสถานที่ (อาวาส) ที่บิณฑบาต(โคจรคาม) อาหาร(โภชนะ) บรรยากาศ(อุตุ) ความพร้อมและความเข้าใจของบุคลากร(บุคคละ) (๓) ความชัดเจนในการกำหนดหลักสูตรและการกระบวนการอบรมที่ผู้มาปฏิบัติแล้วจะสามารถได้รับประโยชน์ รวมถึงนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนาวัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรม(ภัสสะ) (๔) การจัดทำแผนของโครงการจะต้องสนับสนุนการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบและมีความสอดคล้องในคัมภีร์พระพุทธศาสนา(อิริยาบถ) (๕) ความศรัทธาและความเชื่อมั่นของผู้ปฏิบัติธรรมที่มีต่อสำนักปฏิบัติธรรมนอกจากนี้ผลจากการวิจัยยังแสดงให้เห็นว่า ทศนคติของบุคคลภายนอกที่มีต่อการพัฒนาวัดและความร่วมมือร่วมแรงกันของสมาชิกในวัด เป็นปัจจัยความสนับสนุนที่สำคัญต่อความสำเร็จ จากผลการวิจัย รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรมคือ สัปปายะ ๗ ได้แก่ ๑. อาวาสสัปปายะ ๒. โคจรสัปปายะ ๓. ภัสสสัปปายะ ๔. บุคคลสัปปายะ ๕. โภชนสัปปายะ ๖. อุตุสัปปายะ ๗. อิริยาบถสัปปายะและมีกัลยาณมิตรเป็นเครื่องสนับสนุน วัดนาคมีคุณลักษณะสัปปายะ๗ และกัลยาณมิตรซึ่งเป็นคุณลักษณะครบถ้วนดังในคัมภีร์พระพุทธศาสนาตามที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด^{๗๐}

^{๖๘}พระอวยชัย อินทร์เมือง, “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชนศึกษาเฉพาะกรณี : วัดในเขตอำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒).

^{๖๙}ชาญณรงค์ หินเกิด, “บทบาทของพระสังฆาธิการกับการพัฒนาวัดในจังหวัดมหาสารคาม”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๒).

^{๗๐}พระมหาวิชัย ยติชโย, “การศึกษาการพัฒนาวัดนาคเป็นสำนักปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

สกุณา ปันงาม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น” ผลการวิจัยพบว่า ทักษะคือนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่มีต่อวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร โดยที่ความรู้สึกโดยรวมนั้นอยู่ในระดับพึงพอใจมาก ซึ่งถือว่าเป็นผลดี ที่สถานที่ท่องเที่ยวภายในประเทศยังสามารถสร้างความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างมาก ทั้งยังสามารถสร้างแนวทางเพื่อการพัฒนาสู่ความพอใจสูงสุดของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น สำหรับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่มีต่อวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนมากไม่เคยมาเที่ยววัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหารมาก่อน โดยที่นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่ นั้น รู้จักวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร จากสื่อต่างๆ อาทิ เช่น โทรศัพท์ หนังสือ นิตยสาร อินเทอร์เน็ต ซึ่งสามารถใช้เป็นหนทางหนึ่งในการประชาสัมพันธ์ให้คนญี่ปุ่นเดินทางมาวัดอรุณฯเพิ่มมากขึ้น โดยวัตถุประสงค์ส่วนใหญ่ที่นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นเลือกมาท่องเที่ยววัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เพราะความสวยงามของสถานที่ ซึ่งความรู้สึกเมื่อนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหารแล้วนั้น นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความประทับใจสำหรับในส่วนที่สำคัญของปัญหาภายในวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นยังคงให้ความสำคัญกับปัญหาในทุกๆ ด้าน อยู่ในระดับมาก^{๗๑}

พระครูนิทัศน์วรธรรม (สุพจน์ ปสาโท) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาวัดด้วยกิจกรรม ๕ ส ของวัดท่าซุด อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาการพัฒนาวัดด้วยกิจกรรม ๕ ส ของวัดท่าซุด อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ในภาพรวมทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านสละสลวย ด้านสะอาด ด้านสุขลักษณะ ด้านสร้างนิสัย มีปัญหาอยู่ในระดับน้อยทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาการพัฒนาวัดด้วยกิจกรรม ๕ ส ของวัดท่าซุดในภาพรวม พบว่า ไม่แตกต่างกันและรูปแบบการพัฒนาวัดด้วยกิจกรรม ๕ ส ของวัดท่าซุด มีขั้นตอนดังนี้ คือ การวางแผนการบริหารงาน ปฏิบัติตามแผนงาน / โครงการ / กิจกรรม ติดตามประเมินผลการบริหารงานตามแผนงาน / โครงการ / กิจกรรม นำผลการประเมิน / ไปใช้ในการปรับปรุงการบริหารงาน และวางแผน ต่อไป ^{๗๒}

พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ทุกวัดได้ร่วมกันพัฒนาวัดทั้ง ๖ ด้าน คือ การพัฒนาวัดด้านการปกครอง ได้มีการวางแผนมาตรการและออกกฎระเบียบของวัดเป็นไปตามแบบแผนแห่งพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของคณะสงฆ์ ให้พระภิกษุและสามเณรได้ยึดถือและประพฤติปฏิบัติตาม และให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมพัฒนาวัดในรูปของคณะกรรมการวัด การพัฒนาวัดด้านการศาสนศึกษา ได้ให้การส่งเสริมและสนับสนุนพระภิกษุและสามเณร ได้ศึกษาเล่าเรียนในระบบการศึกษาต่างๆ ของคณะสงฆ์และการศึกษาตามอัธยาศัย ทางด้านพระสงฆ์วัดเชตุพนได้

^{๗๑}สกุณา ปันงาม, “แนวทางการพัฒนาวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๓).

^{๗๒}พระครูนิทัศน์วรธรรม (สุพจน์ ปสาโท), “รูปแบบการพัฒนาวัดด้วยกิจกรรม ๕ ส ของวัดท่าซุด อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๕๐).

จัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรม แผนกบาลีและแผนกสามัญศึกษาให้แก่ พระภิกษุและสามเณรด้วย การพัฒนาวัดด้านการศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้ความอุปถัมภ์และสนับสนุน ทุนการศึกษาแก่นักเรียน และทุนอาหารกลางวัน วัสดุอุปกรณ์ สื่อการเรียนการสอนแก่ สถานศึกษา ได้บรรยายอบรมและเป็นครูพระช่วยสอนตามสถานศึกษาต่างๆ ทางด้านพระสงฆ์วัดคู่ คำ วัดเกตการาม และวัดท่าสะอาดได้เป็นผู้ริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนขึ้น^{๗๓}

พระมหาอาคม ปณฺณโร (บุญยัง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส และผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุต ในเขตจังหวัดพัทลุง ผลการวิจัยพบว่า ด้านคุณลักษณะความเป็นผู้นำ ของเจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทาย” พบว่า มี คุณลักษณะความเป็นผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ส่วนคุณลักษณะความเป็นผู้นำของผู้นำชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนบ้านปากแพรก และผู้นำชุมชนวัดบางแก้วผดุงธรรม มีคุณลักษณะความเป็น ผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก แต่ผู้นำชุมชนวัดอุดมวารามและผู้นำชุมชนบ้านพนางตุง มีคุณลักษณะ ความเป็นผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง แนวทางการบริหารและการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลาง ชุมชน ด้านลักษณะของการพัฒนานั้นพบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทายและผู้นำชุมชน มีการ พัฒนาด้านศาสนวัตถุ / สถานที่ ทุกๆ ด้าน ยกเว้นการจัดตั้งศูนย์พัฒนาอาชีพและการฝีมือต่างๆ ของชาวชุมชนขึ้นภายในวัด และการจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ขึ้นภายในวัด การพัฒนาด้านศาสน บุคคล / บุคลากร พบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทายและผู้นำชุมชนมีการพัฒนาในทุกๆ ด้าน การ พัฒนาด้านศาสนพิธี/กิจกรรม พบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทายและผู้นำชุมชน มีการพัฒนาใน ทุกๆ ด้าน การส่งเสริมการเรียนรู้ระบบ พบว่า เจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนมีการส่งเสริมที่ตรงกัน แต่สิ่งที่มีการส่งเสริมน้อย ด้านปัจจัยการบริหารงานของเจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทาย และผู้นำชุมชน ที่ช่วยส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้น พบว่า เจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทาย มีความสามารถ ในด้านการบริหารงานโดยรวมอยู่ในระดับมาก ผู้นำชุมชนบ้านปากแพรกและผู้นำชุมชนวัดบางแก้ว ผดุงธรรมมีความสามารถในการบริหารงานโดยรวมอยู่ในระดับมาก แต่ผู้นำชุมชนวัดอุดมวาราม และผู้นำชุมชนบ้านพนางตุง มีความสามารถในการบริหารงานโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง^{๗๔}

สรุป จากงานวิจัยที่กล่าวไว้ข้างต้นพบว่า การพัฒนาวัด จะต้องมีการพัฒนาใน ภาพรวม บางรายงานว่าจะต้องมีการปรับปรุงสถานที่และบริเวณวัด โดยบางงานวิจัยใช้วิธี ๕ส คือ ในภาพรวมทั้ง ๕ ด้าน คือ ด้านสะอาด ด้านสะดวก ด้านสวยงาม ด้านสุขภาพ และด้านสร้างนิสัย บางว่า ต้องมีการพัฒนาทั้ง ๖ ด้าน คือ การพัฒนาวัดด้านการปกครอง การพัฒนาวัดด้านการศาสนา ศึกษา การพัฒนาวัดด้านการศึกษาสงเคราะห์ การพัฒนาวัดด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม การพัฒนา วัดด้านการสาธารณูปการ การพัฒนาวัดด้านการสาธารณสงเคราะห์ รวมถึงต้องการให้มีการพัฒนา

^{๗๓}พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๒).

^{๗๔}พระมหาอาคม ปณฺณโร (บุญยัง), “ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสและผู้นำชุมชนต่อการพัฒนาวัดเป็น ศูนย์กลางชุมชน : กรณีศึกษาวัดธรรมยุต ในเขตจังหวัดพัทลุง”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิต วิทยาลัย : สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๖).

ด้านศาสนวัตถุ/สถานที่ การพัฒนาด้านศาสนบุคคล/บุคลากร การพัฒนาด้านศาสนพิธี/กิจกรรม ซึ่งในบางพื้นที่มีการประสบปัญหา

๒.๖.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว/ท่องเที่ยวเชิงพุทธ

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งได้มีผู้ทำการศึกษาวิจัย และดำเนินการจัดทำไว้หลายท่าน อันจะเป็นแนวทางสำคัญในการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยได้นำผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเสนอ ดังนี้

สกนธ์ ภู่งามดี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.)” ผลการวิจัยพบว่า การจัดโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด เป็นภารกิจเพิ่มเติมจากหน้าที่หลักขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพฯ โดยมีเหตุผล ๓ ประการ คือ ประการแรก ต้องการสนองนโยบายรัฐบาล ประการที่สอง มองเห็นศักยภาพและโอกาสขององค์กรด้านการรับส่งกลุ่มคนในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวด้วยรถประจำทางปรับอากาศขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ(ขสมก.) และประการที่สาม ต้องการสร้างรายได้ให้เพิ่มขึ้นให้องค์กรสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น สภาพปัญหาจากการดำเนินงานของโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ(ขสมก.) พบว่ามี ๑.ปัญหาภายใน ๓ ประการ ได้แก่ ปัญหาด้านการประชาสัมพันธ์ ราคาบัตรโดยสาร และคุณภาพการให้บริการ ส่วนปัญหานอกได้แก่ ๑.ปัญหาด้านคุณภาพการให้บริการจากวัดเป้าหมาย ๒.ปัญหาด้านกฎหมาย คือ การรับรองทางกฎหมายในการดำเนินโครงการระยะยาว การร้องเรียกจากบริษัทเอกชน เงื่อนไขการต่อใบอนุญาต และการมีคู่แข่งเพิ่มขึ้น ๓.ปัญหาจากเหตุสุดวิสัยที่เกิดจากวิกฤตการณ์ทางการเมือง^{๗๕}

สุจินดา พานิชกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษากิจกรรมการสนทนาระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว” ผลการวิจัยพบว่า ชมรม Monk Chat ของวัดสวนดอก และชมรม Monk Chat ของวัดเจติยหลวง มีรูปแบบการดำเนินกิจกรรม Monk Chat ที่แตกต่างกันในด้านประเด็นการสนทนา และด้านการบริหารจัดการ ดังนี้ ด้านประเด็นการสนทนา ชมรม Monk Chat ของวัดสวนดอกมุ่งเน้นสนทนาในประเด็นทางพุทธศาสนา เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการเผยแผ่พุทธศาสนาแก่ชาวต่างชาติ ส่วนชมรม Monk Chat ของวัดเจติยหลวง จะสนทนาในประเด็นที่หลากหลาย เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการฝึกฝนภาษาอังกฤษ ในด้านการบริหารจัดการชมรม Monk Chat ของวัดสวนดอก มีลักษณะที่เป็นระบบ เนื่องจากการกำหนดหน้าที่ให้แก่สมาชิกและแบ่งเป็นฝ่ายต่าง ๆ รวมถึงมีการกำหนดระเบียบปฏิบัติในการดำเนินกิจกรรม Monk Chat ของสมาชิก การศึกษาครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่า กิจกรรม Monk Chat ได้ทำให้พระสงฆ์มีบทบาทสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวในส่วนของนักท่องเที่ยวประเภทเดินทางท่องเที่ยวด้วยตัวเอง ซึ่งบทบาทของพระสงฆ์ในกิจกรรม Monk Chat ได้สร้าง

^{๗๕}สกนธ์ ภู่งามดี, “ การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.)”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๓).

ประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว โดยเป็นการสร้างประสบการณ์ใหม่ทางการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ส่งผลให้นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเกิดความพึงพอใจที่ได้เรียนรู้ในเรื่องราวทางพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นความรู้ใหม่สำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ^{๗๖}

พระอธิการสุพจน์ ศรีปัญญา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ท่องเที่ยวท่องธรรม : แนวทางการพัฒนาศักยภาพวัดจังหวัดนครราชสีมาด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม” ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา พระพุทธศาสนานิกายหินยาน (เถรวาท) เป็นศาสนาหลัก ได้แผ่ขยายเข้ามาสู่จังหวัดนครราชสีมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีความเปลี่ยนแปลงไปพร้อมๆ กับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยส่วนใหญ่ การสร้างวัดของจังหวัดนครราชสีมา มีการสร้างในสมัยอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓ – ปัจจุบัน วัดที่เก่าแก่มากได้แก่วัดพระนารายณ์ และวัดบึง ด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การสร้างวัดทางพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นที่สักการะเคารพบูชา มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ เมื่อเวลาผ่านไปมีผู้สนใจมาศึกษาหาความรู้ และเยี่ยมชมวัดทางพระพุทธศาสนามากขึ้น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในวัดของจังหวัดนครราชสีมา แบ่งออกได้ ๔ ด้าน คือ ด้านศิลปกรรมโบราณสถาน โบราณวัตถุและจิตรกรรม ด้านกิจกรรมทางศาสนา ด้านสิ่งแวดล้อมทั้งธรรมชาติและสิ่งปลูกสร้าง และด้านการจัดสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ^{๗๗}

บุษบา สิทธิการ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยววัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร” ผลการวิจัยพบว่า ๑.ในช่วง ๑๐ ปี ที่ผ่านมามีเกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ โดยเฉพาะเรื่องขยะและการจราจร ถือว่ามีการเปลี่ยนแปลงและมีความรุนแรงของปัญหามากที่สุด และต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้านน้ำ อากาศ มลพิษ และเสียงในทางลบ ความรุนแรงของปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งต้องดำเนินการแก้ไขโดยเร็ว ๒. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็นผลสืบเนื่องจากการสร้างสาธารณูปโภค โดยเฉพาะการสร้างและขยายถนนศรีวิชัย การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นสาเหตุทำให้จำนวนนักท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่และจำนวนรถเพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้กิจกรรมของวัด ความเชื่อของคนเชียงใหม่ รวมทั้งการขาดการจัดการที่มีประสิทธิภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่จอดรถ การจัดการขยะ น้ำเสีย ตลอดจนการจัดระเบียบในการขายสินค้า ก็เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ^{๗๘}

^{๗๖}สุจินดา พานิชกุล, “บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษากิจกรรมการสนทนาระหว่างพระสงฆ์กับนักท่องเที่ยว”, **ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๙).

^{๗๗}พระอธิการสุพจน์ ศรีปัญญา, “ท่องเที่ยวท่องธรรม : แนวทางการพัฒนาศักยภาพวัดจังหวัดนครราชสีมาด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒).

^{๗๘}บุษบา สิทธิการ, “การเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางกายภาพและปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยววัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร”, **ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑).

กิตติรัตน์ สืบพันธ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุบลราชธานีและแนวทางการพัฒนา” ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่อุดมไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุและแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านจำนวนมาก ที่ถือว่าเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ การประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เมื่อนำมาพิจารณาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุบลราชธานีแล้ว พบว่า แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุบลราชธานีที่มีคุณลักษณะดังกล่าวเหล่านี้ล้วนแต่เข้าหลักเกณฑ์ด้านใดด้านหนึ่งหรือหลายด้านไปพร้อมกันส่วนการกำหนดแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมนั้นในด้านการพัฒนาเส้นทางคมนาคมที่เป็นอยู่ในปัจจุบันอยู่ในระดับที่การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวมีความสะดวก สิ่งที่จะต้องให้ความสนใจในอนาคต ได้แก่ การจัดทำแผนการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่น การจัดทำแผนการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและการปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนในท้องถิ่นหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นสมบัติของตน เหล่านี้ล้วนแต่เป็นปัจจัยที่สำคัญที่จะทำให้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุบลราชธานีมีศักยภาพมากขึ้นในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในอนาคต ^{๗๙}

วัฒนาพร สุญา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาแหล่งท่องเที่ยวดอยตุง จังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า บริบทของสภาพแหล่งท่องเที่ยวดอยตุงตามองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ องค์ประกอบด้านองค์กร และองค์ประกอบด้านการจัดการ มีความพร้อมและสามารถจัดการแหล่งท่องเที่ยวดอยตุง ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ อย่างไรก็ตามจากผลการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความรู้ด้านพื้นที่ท่องเที่ยวดอยตุง ความรู้เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวควรจะมีการปรับปรุงในด้านการให้ความรู้และการสื่อความหมายให้กับนักท่องเที่ยวและคนในท้องถิ่น ^{๘๐}

ปราโมทย์ แก้ววิเชียร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมวัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ในภาพรวมมีปัญหาการส่งเสริมแหล่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อจำแนกระดับปัญหาการส่งเสริมการท่องเที่ยว ๓ ระดับ พบว่า มีปัญหาระดับมาก ๑๔ รายการ ปัญหาระดับปานกลาง ๑๐ รายการ และปัญหาระดับน้อย ๖ รายการ ๒. ยุทธศาสตร์การส่งเสริมแหล่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นหน่วยระบบงาน ๓ หน่วย คือ ยุทธศาสตร์ที่ชุมชนดำเนินการได้เองภายใต้ความรับผิดชอบ และเป็นแผนปฏิบัติการของหมู่บ้าน

^{๗๙}กิตติรัตน์ สืบพันธ์, “การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุบลราชธานีและแนวทางการพัฒนา”, *งานวิจัยทุนสนับสนุนการวิจัยสถาบันราชภัฏอุบลราชธานี*, (สถาบันวิจัยสถาบัน : สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๕).

^{๘๐}วัฒนาพร สุญา, “แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษา ดอยตุง จังหวัดเชียงราย”, *ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕).

ชุมชน ยุทธศาสตร์ที่ชุมชนเสนอขอรับการส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ ยุทธศาสตร์ที่ชุมชนแสวงหาทรัพยากร และประสานความร่วมมือจากภาคีความร่วมมือต่างๆ ทั้ง ภาครัฐหรือองค์กรพัฒนาเอกชน^{๔๑}

เพ็ญพรรณ โกมลมิศร์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาระบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร” ผลการวิจัยพบว่า แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร มีคณะกรรมการบริหารงานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นหน่วยงานหลักที่มีบทบาทในการดูแลจัดการแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากมีศักยภาพที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินงานทั้งด้านทรัพยากร บุคลากร งบประมาณในการพัฒนา ทำให้การดำเนินงานในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ทั้ง ๖ ระบบของคณะกรรมการบริหารงานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร มีบทบาทที่ชัดเจนและมีความเป็นเอกเทศสูง การประสานขอความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ จึงมีน้อย นอกจากกรมศิลปากรที่ ๖(สุโขทัย)และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระพุทธรูปราชที่ทำหน้าที่ในการดูแล อนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุภายในวัด ซึ่งผลจากการวิจัยการจัดการท่องเที่ยวทั้ง ๖ ระบบ สามารถอธิบายได้ว่ารูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีการดำเนินงานในเรื่องการเผยแพร่ การบริหาร การจัดการดูแล การพัฒนา การอำนวยความสะดวก การส่งเสริมแหล่งท่องเที่ยว^{๔๒}

ภัทรสุภา สีสานภาพรณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า การท่องเที่ยวเชิงพุทธหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังพุทธสถานใดๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งตามคติทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ยังหมายรวมถึงการเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปฏิบัติธรรมและเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาลประเพณีต่างๆ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่สำคัญได้แก่ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นต้นแบบในการเสด็จประพาสไปสู่พุทธศาสนสถาน พระพุทธศาสนาผสมผสานอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยมาแต่โบราณ และกระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ประชาชนนิยมหาทางออกจากความรีบเร่ง สับสน วุ่นวายด้วยการเดินทางท่องเที่ยวในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ^{๔๓}

กรณีย์ ถนอมกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนคร” ในการวิจัยนี้ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ทางพระพุทธศาสนา และรวมถึงการมาท่องเที่ยวในงานประเพณีหรือ

^{๔๑}ปราโมทย์ แก้ววิเชียร, “ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมวัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, ๒๕๔๘).

^{๔๒}เพ็ญพรรณ โกมลมิศร์, “ศึกษาระบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๙).

^{๔๓}ภัทรสุภา สีสานภาพรณ์ , “การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร”, *สารนิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

กิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การเวียนเทียน การแห่เทียนพรรษา เป็นต้น ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุ ๕๑ – ๖๐ ปี สมรส รายได้ต่อเดือนน้อยกว่า ๕,๐๐๐ – ๑๐,๐๐๐ บาท ส่วนเพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา จุดประสงค์การเดินทาง มาท่องเที่ยวที่แตกต่างกันมีผลต่อพฤติกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดสกลนครที่ต่างกัน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารกิจกรรม ความสนใจ และความคิดของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนครมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสกลนคร ได้แก่ รูปแบบการเดินทาง สถานที่พักแรม จังหวัดที่เดินทาง การเลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสกลนคร ^{๘๔}

อัญชลี สมใจ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา : กรณีศึกษา วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา” ในการวิจัยนี้ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา หมายถึง การเดินทางไปยังสถานที่ตั้งของวัดเพื่อศึกษาธรรมะ ศึกษาหาความรู้ แสวงบุญ ประกอบกับพักผ่อนหย่อนใจ และหาที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ผลการวิจัยพบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวเชิงศาสนา วัดโสธรวรารามวรวิหาร ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๒๑ – ๓๐ ปี มีการศึกษาระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน และส่วนใหญ่มีรายได้ระหว่าง ๑๐,๐๐๑ – ๒๐,๐๐๐ บาท นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวเชิงศาสนา วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา ส่วนใหญ่เดินทางมาท่องเที่ยวมากกว่า ๑ ครั้ง ส่วนใหญ่ใช้จ่ายในการท่องเที่ยวต่ำกว่า ๑,๕๐๐ บาท นิยมเดินทางมาท่องเที่ยวในช่วงวันหยุด สาเหตุที่เลือกเดินทางมาท่องเที่ยว วัดโสธรฯ เนื่องจากความเลื่อมใสศรัทธา เดินทางมาท่องเที่ยวด้วยตนเอง เดินทางมากับครอบครัว และญาติ จำนวนผู้ร่วมเดินทาง ๑ – ๕ คน เดินทางโดยรถส่วนตัว ทราบข้อมูลจากเพื่อนหรือการบอกต่อ กิจกรรมที่ทำส่วนใหญ่ คือ ทำบุญ และส่วนใหญ่จะเดินทางกลับมาท่องเที่ยวอีกความคิดเห็นของนักท่องเที่ยว จากการศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเที่ยววัดโสธรฯ ด้านความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยว พบว่า มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่านักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นทางด้านสิ่งดึงดูดใจมาก รองลงมาคือ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในการเดินทาง ส่วนด้านกิจกรรมสันทนาการอยู่ในระดับปานกลางและด้านความสะดวกในการเดินทางตามลำดับ ^{๘๕}

นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ. และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร จากการสัมภาษณ์เจาะลึก (in depth interview) กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๔๐ วัด มีองค์ประกอบ คือ มีพระปรารักษ์ พระประธานในโบสถ์ สถูปเจดีย์ โบสถ์ วิหาร หอไตร ศาลาการเปรียญ ระเบียง พระอุโบสถ พระพุทธรูป โลหะปราสาทที่สำคัญเพื่อให้บริการท่องเที่ยว ในเขตกรุงเทพมหานคร ๒. ศึกษาการบริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์ศาสนา

^{๘๔}กรณีย์ ถนอมกุล, “พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนคร”, รายงานการศึกษาอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๘).

^{๘๕}อัญชลี สมใจ, “ การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา : กรณีศึกษาวัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๒).

สถานที่สำคัญสำหรับการท่องเที่ยว จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in depth interview) การบริหารจัดการศาสนสถานที่สำคัญสำหรับการอนุรักษ์เพื่อการท่องเที่ยวของวัด มีผู้ช่วยและเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลในเรื่องความเรียบร้อย และทางวัดส่วนใหญ่ได้มีการจัดให้เจ้าหน้าที่ อยู่ประจำในแต่ละศาสนสถานที่นั้นๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ศาสนสถานที่มีความเสื่อมโทรมสิ่งแวดล้อมภายในวัด ทางวัดจะปรับปรุงซ่อมแซมบูรณะโบสถ์ วิหาร หรือการปรับปรุงห้องน้ำและสถานที่จอดรถให้มีมากขึ้น ๓. การศึกษาข้อมูลการบริหารจัดการสำหรับเพื่อการอนุรักษ์ศาสนสถานสำหรับการท่องเที่ยว มีดังนี้ ๑) ด้านการบริหารจัดการศาสนสถาน โดยรวมอยู่ในระดับดี ๒) ด้านการบริหารแบบไตรสิกขา พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เข้าใจธรรมชาติเกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์โดยใช้การศึกษา ๓) การจัดการด้านองค์กร การบริหารจัดการวัด ๔) การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวในวัด การบริหารองค์กร วัดควรมีการประชาสัมพันธ์ศาสนสถาน ควรทำเอกสารประชาสัมพันธ์เป็นสองภาษาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติและควรมีเว็บไซต์ของวัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว^{๖๖}

วันขพร จันทรักษา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา เขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช” ผลการวิจัยพบว่า ๑. นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยววัดในเขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน ๑๐ วัด ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๓๐ มีอายุต่ำกว่า ๒๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๐๐ ส่วนใหญ่เป็นนักเรียน/นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘๐ มีถิ่นที่อยู่อาศัยในภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ ๕๙.๓๐ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่มีรายได้ คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๓๐ และมีจุดมุ่งหมายในการมาจังหวัดนครศรีธรรมราช เพื่อชมสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนา คิดเป็นร้อยละ ๓๙.๓๐ ๒. นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีเพศแตกต่างกันจะมีปัจจัยในการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ด้านการคมนาคม ด้านสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนา และด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ๓.อาชีพและรายได้มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของนักท่องเที่ยวชาวไทยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ จำนวน ๗ รายการ ได้แก่ พาหนะที่ใช้ในการเดินทางท่องเที่ยว รูปแบบการเดินทางท่องเที่ยว ลักษณะของกลุ่มนักท่องเที่ยว จุดมุ่งหมายของการมาเยือน ช่วงเวลาในการเข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา จำนวนวันที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา และระยะทางที่เหมาะสมของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ๔. ปัจจัยในการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ด้านสิ่งแวดล้อมความสะดวก ประกอบด้วย ภายในวัดมีศูนย์บริการนักท่องเที่ยว มีวิทยากรบรรยายข้อมูลและดำเนินกิจกรรมร่วมกับนักท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันมากที่สุดที่ระดับร้อยละ ๗๐.๙๐ และปัจจัยในการท่องเที่ยวเชิงศาสนา ด้านสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนาและด้านสิ่งแวดล้อมความสะดวก ประกอบด้วย สภาพของโบสถ์วิหารภายในวัดจะต้องมีการบูรณะขึ้นมาใหม่ให้มีความ

^{๖๖}นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ. และคณะ, “ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญต่อการอนุรักษ์การท่องเที่ยวของวัดในกรุงเทพมหานคร”,รายงานการวิจัยทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

งดงาม และภายในวัดมีการจัดที่นั่งพัก ไว้บริการแก่นักท่องเที่ยวตามจุดต่างๆ มีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันน้อยที่สุดที่ระดับร้อยละ ๐.๔๕ ^{๘๗}

พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว” ผลการวิจัยพบว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างงานพุทธศิลป์ มีหมวดธรรมว่าด้วยเรื่อง บุชา ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ ไตรลักษณ์ เจติยะ อปายะ อุโบสถศีล และทศบารมี วัดเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ผู้สร้างได้ถวายเพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธรองค์และเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ วัดได้พัฒนารูปแบบจากสิ่งก่อสร้างที่มุ่งประโยชน์ใช้สอยเป็นพระอารามที่มีความอลังการเพื่อเป็นพุทธบูชา วัดจึงได้กลายเป็นที่รวมของฝีมือเชิงช่าง และมรดกทางวัฒนธรรมในการต่อมา ดังนั้น การมาท่องเที่ยวชมพุทธศิลป์จึงได้คุณค่าทั้งด้านการพักผ่อน การแสวงหาความรู้ และการแสวงบุญ วัดที่เข้าไปศึกษามีพุทธศิลป์ที่มีคุณค่าโดดเด่นแตกต่างกันออกไป มีประโยชน์ทางการใช้สอยเพื่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ทุกวัดได้ดูแลรักษาพุทธศิลป์ในวัดให้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกลมกลืนกับสภาพเดิมมากที่สุด พระสงฆ์ที่มีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบในวัดที่เข้าไปศึกษา มีความรู้ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์พุทธศิลป์ตรงกันกับนักวิชาการศิลปะ และนักวิชาการศิลปะเหล่านั้นเห็นว่า วัดต้องใช้พุทธศิลป์ให้เกิดคุณค่าทางธรรมปฏิบัติแก่ผู้มาเที่ยวชมให้มากที่สุดโดยไม่ได้ให้ความสำคัญในเชิงเศรษฐกิจใดๆ จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า สิ่งที่วัดควรปรับปรุงมากที่สุด คือ การจัดทำเอกสารแนะนำวัด (ร้อยละ ๓๔) และปรับปรุงความสะอาดบริเวณวัด (ร้อยละ ๓๐) กรมศิลปากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวควรให้การสนับสนุนและแนวทางในการปรับปรุงวัดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ของความเป็นศาสนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่อไป ^{๘๘}

อภิรักษ์ ไพบูลย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทวัด : กรณีศึกษา วัดใหม่ทุ่งคา ต.กำแพงเพชร อ.รัตนภูมิ จ.สงขลา” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างของนักท่องเที่ยวในการวิจัยครั้งนี้ ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุอยู่ในช่วง ๒๑-๔๐ ปี ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรม มีรายได้ระหว่าง ๕,๐๐๑-๑๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนและรับข้อมูลข่าวสารของวัดจากคนแนะนำ ผลการศึกษาข้อมูลด้านศักยภาพทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดใหม่ทุ่งคา พบว่า กลุ่มตัวอย่างให้ความคิดเห็นในภาพรวมทั้ง ๔ ด้านว่า วัดใหม่ทุ่งคามีศักยภาพทางการท่องเที่ยวในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าวัดใหม่ทุ่งคามีศักยภาพทางการท่องเที่ยวสูงเท่ากันทั้ง ๔ ด้าน คือ ศักยภาพด้านการเข้าถึง ศักยภาพด้านกิจกรรมและสิ่งดึงดูดใจ ศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก และศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับ

^{๘๗}วนัษพร จันทรักษา, “ปัจจัยและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา กรณีศึกษา เขตเทศบาลนครนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๒).

^{๘๘}พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง, “พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔).

ทัศนคติของนักท่องเที่ยวยต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของวัดใหม่ทุ่งคา โดยชุมชนมีส่วนร่วม พบว่านักท่องเที่ยวมีทัศนคติที่ดีต่อการจัดการการท่องเที่ยวของวัดใหม่ทุ่งคา ซึ่งอยู่ในระดับมาก ^{๘๙}

พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทรเมือง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์” ผลการวิจัยพบว่า ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพระอารามหลวงชั้นเอกทุกวัด มีศักยภาพที่โดดเด่น ซึ่งทางภาครัฐพร้อมให้การสนับสนุน ภาคเอกชนมีความสนใจร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวยังปลอบปล้ำในความงดงามของพระอาราม แต่ในด้านการบริการการท่องเที่ยวของพระอาราม ๕ วัดยังไม่ได้มาตรฐาน ยกเว้นวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เนื่องจากความคิดเห็นของผู้รับผิดชอบและผู้เกี่ยวข้องยังไม่สามารถหาข้อสรุปที่เหมาะสมในทิศทางเดียวกันได้ ระหว่างแนวคิดการอนุรักษ์กับแนวคิดเพื่อการพัฒนาวัดเพื่อบริการการท่องเที่ยว รวมถึงการใช้อำนาจบริหารสั่งการต่าง ๆ ของวัด แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวภายในพระอารามหลวงนั้น ควรเน้น ๑) การขึ้นชมศิลปกรรมต่างๆ ๒) การนมัสการไหว้พระและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ๓) การฝึกสมาธิภาวนาในวันหยุดและวันพักผ่อน ๔) สิ่งที่นักท่องเที่ยวควรได้รับในการมาท่องเที่ยวคือความเพลิดเพลิน คติธรรม เกร็ดความรู้ทางศาสนาที่ประกอบด้วยประวัติศาสตร์ที่ละเอียดลึกซึ้ง และ ๕) ควรปรับปรุงด้านการบริการท่องเที่ยวของวัดที่ยังไม่เป็นที่ดึงดูดใจเพื่อมาตรฐานแรงจูงใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดการสาธารณูปโภค ^{๙๐}

สรุป จากงานวิจัยที่กล่าวไว้ข้างต้นพบว่า การท่องเที่ยว/การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หรือการท่องเที่ยวเชิงศาสนาหมายถึง การเดินทางไปท่องเที่ยวยังพุทธสถานต่างๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ หรืออย่างใดอย่างหนึ่ง การทำบุญและทำสาธารณกุศลต่างๆ การเดินทางเพื่อการบำบัตจิตใจตามหลักพุทธศาสนา หรือการฝึกปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ส่วนด้านการพัฒนาศักยภาพวัดและปัญหาพบว่า ด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ๔ ด้าน คือ ศิลปกรรม กิจกรรมทางศาสนา สิ่งแวดล้อม และวิปัสสนา มีปัจจัยในการพัฒนาศักยภาพ ๔ ด้าน คือ ปัจจัยจูงใจ ปัจจัยประกอบ ปัจจัยสนับสนุน และปัจจัยด้านโครงสร้าง ซึ่งการท่องเที่ยวในที่ต่างๆ ล้วนมีปัญหาที่แตกต่างกันไป ตามแต่ละสถานที่ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม ก็ยังเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งในแหล่งท่องเที่ยวบางที่ ก็มีความพร้อม และมีขีดความสามารถในการที่จะจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ แต่ยังขาดซึ่งการให้ความรู้และการสื่อความหมายที่ดี หากมีการจัดกิจกรรมที่ดีทำให้พระสงฆ์มีบทบาทสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว สร้างประโยชน์ต่อการท่องเที่ยว ส่งผลให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้เรื่องราวทางพุทธศาสนา อีกทั้งยังสร้างประโยชน์ต่อพุทธศาสนา โดยเป็นการเผยแพร่พุทธศาสนาแก่นักท่องเที่ยว ได้เป็นอย่างดี

^{๘๙} อภิรักษ์ ไพบูลย์, “แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวประเภทวัด : กรณีศึกษา วัดใหม่ทุ่งคา ต. กำแพงเพชร อ.รัตนภูมิ จ.สงขลา”, รายงานการค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรังสิต, ๒๕๕๑).

^{๙๐} พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทรเมือง, “การจัดการการท่องเที่ยวในพระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์”, ปริญญาานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓).

ตารางที่ ๒.๕ สรุปงานการสังเคราะห์การวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา : กรณีศึกษาวัดตากฟ้า อำเภอดงตาล จังหวัดนครสวรรค์	พระครูวิธานสุนทร (จรินทร์ ญาณวีโร) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๔	ปริมาณ	กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยส่วนใหญ่เป็นสามเณร คิดเป็นร้อยละ ๘๓.๘ มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี คิดเป็นร้อยละ ๘๒.๙ มีการศึกษาทางโลกต่ำกว่าปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ ๗๙.๓ ด้านการศึกษาทางธรรม นักรธรรมเอก คิดเป็นร้อยละ ๙๑.๔ ด้านการศึกษาเปรียญธรรมเปรียญธรรม ๑-๒ /๓ คิดเป็นร้อยละ ๕๙.๙ ผลการวิเคราะห์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักไตรสิกขา พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๒๔ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีค่าเฉลี่ยมากทุกด้าน
๒	ศึกษาดำเนินการของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี	พระครูสุวรรณวรการ (พิมพ์ทรัพย์ พุทธญาโณ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๓	ปริมาณ	ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีวุฒิการศึกษานักธรรมชั้นเอก วุฒิเปรียญธรรม ๑-๒ - ป.ธ.๓ วุฒิการศึกษาสามัญระดับปริญญาตรี มีพรรษามากกว่า ๓๐ พรรษา มีตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาส และระยะจำพรรษาอยู่ในวัดปัจจุบันมากกว่า ๒๐ ปีบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานีซึ่งมีทั้งหมด ๔ ด้าน ได้แก่ การพัฒนาชุมชนด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสาธารณสุขและด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดปทุมธานี ด้านวัฒนธรรมอยู่ในระดับมาก

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๓	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา	พระศักดิ์ดา วิสุทธิญาณ (มรดา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.	๒๕๕๐	คุณภาพ	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งสองรูปแบบ มีทั้งข้อดี และข้อเสียที่แตกต่างกัน เช่น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามทฤษฎีตะวันตกนั้น มีจุดอ่อน คือ ต้องปรับเปลี่ยนและคิดค้นทฤษฎีใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา เพื่อตอบโจทย์ หรือสนองต่อความต้องการของมนุษย์ที่มีความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นมีจุดอ่อน ที่ด้านผลลัพธ์ของการพัฒนาจะให้ผลที่ล่าช้า และมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งจุดอ่อนดังกล่าวนี้ทำให้คนภายนอกที่ไม่เข้าใจ มองว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้ผลที่เป็นจริง
๔	ศึกษาบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ของพระราชบัญญัติเวที (ริด ริด เวที)	พระมหาภัทร์ภูวไนย ภัททภูรี (ยิ้มเกิด) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๓	คุณภาพ	๑. ทฤษฎีตะวันตกที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ๒ พระพุทธองค์ทรงวางหลักไตรสิกขาเป็นหลักในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์(พุทธบริษัท ๔) ซึ่งหลักการดังกล่าวของพระพุทธองค์ ได้แก่ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา ๓ บทบาทในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของพระราชบัญญัติเวทีสามารถสังเคราะห์เข้าในหลักการบริหารกิจการคณะทั้ง ๖ ด้าน ได้แก่ ด้านการปกครอง ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๕	ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว : กรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมสงฆ์แขวงสะหวันนะเขต	พระสุริยา สั่วโร (ดวงปัญญา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)	๒๕๕๓	ปริมาณ	ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์พบว่าโดยรวม ความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาตามรายด้านพบว่าทุกด้าน ได้แก่ ด้านบริหารการจัดการศึกษาด้านการจัดหลักสูตรด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการวัดผลประเมินผล และด้านบุคลากร มีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก โดยที่ด้านการจัดหลักสูตรมีค่าเฉลี่ยสูงสุด และด้านการจัดการเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด โดยมีประเด็นที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุดในแต่ละด้าน
๖	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท ๔ : กรณีศึกษาโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์	วิชญาภา เมธีวรฉัตร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๔	ปริมาณ	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท ๔ ของโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า บุคลากรมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ด้านฉันทะด้านวิริยะ ด้านจิตตะ และด้านวิมังสา ในการปฏิบัติหน้าที่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน อยู่ในระดับมากทุกด้าน และการเปรียบเทียบความคิดเห็นของบุคลากรในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักอิทธิบาท ๔ ของโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา จังหวัดนครสวรรค์ จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา และตำแหน่ง ไม่แตกต่างกัน

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๗	ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวพุทธในทัศนะของพระ ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)	สุทธิพร รัตนธรรฐธา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๓	คุณภาพ	การพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ มีบ่อเกิดมาจากการพัฒนาโลกเฉพาะด้านเศรษฐกิจทำให้เกิดปัญหาวิกฤติต่อสิ่งแวดล้อม ในยุคสภาพแวดล้อมได้มีการตั้งคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ได้จัดทำรายงานสำคัญชื่อ OUR COMMON FUTURE บัญญัติศัพท์ "การพัฒนาที่ยั่งยืน" ต่อมาได้นำมาเป็นเป้าหมายของการพัฒนาโลกโดยกำหนดแผนปฏิบัติการ ๒๑ อันมีแนวทางพัฒนาระบบนิเวศน์เพิ่มขึ้นมาคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ ซึ่งใช้วิธีทางเศรษฐศาสตร์เป็นตัวชี้วัด มีอุปสรรคที่รากฐานแนวคิด พหิตถธรรมชาติแบบประนีประนอมในระบบทุนนิยม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตมนุษย์ด้วยการยอมรับและยับยั้งความต้องการประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อคนรุ่นปัจจุบันและอนาคตอยู่ได้อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม
๘	ศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของ การพัฒนาชุมชนต่อศีลธรรม ของเยาวชนในเขตเทศบาลนคร ขอนแก่น เขต ๓	ยศ ถามุลแสน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๓	คุณภาพ	การพัฒนาชุมชนของเทศบาลนครขอนแก่น เขต ๓ พบว่า มีความสำคัญ ๔ ประการ ได้แก่ (๑) บุคคลพึงพัฒนาตนเองทั้งในแง่ของ พฤติกรรม (๒) สังคม (๓) อารมณ์ (๔) จิตใจ และการพัฒนาชุมชนในงานวิจัยนี้ เน้นถึงการพัฒนาตนโดยเศรษฐกิจแนวพุทธ และใช้กระบวนการพัฒนาชุมชน เช่น การเยี่ยมเยียนตามบ้านของสมาชิกในชุมชน การอภิปรายกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน การสาธิตสินค้า

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๙	การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักภาวนา ๔ ของ กองบัญชาการมณฑล ทหารบกที่ ๓๑	อนุกุล บุญรักษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๔	ปริมาณ	การเปรียบเทียบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักภาวนา ๔ ของ กองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ๕ ด้าน คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ชั้นยศและอายุราชการ แตกต่าง กัน มีระดับความเห็นต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ตามหลักภาวนา ๔ ของกองบัญชาการมณฑลทหารบกที่ ๓๑ ไม่แตกต่างกัน
๑๐	ภาวะผู้นำในการพัฒนา ชุมชนของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาจังหวัดเลย	วรวิทย์ บุญยะดา มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.	๒๕๕๐	ปริมาณ	๑. ระดับภาวะผู้นำของเจ้าอาวาสโดยภาพรวมส่วนใหญ่มีภาวะผู้นำใน การพัฒนาชุมชนในระดับต่ำ เมื่อแยกเป็นรายด้าน พบว่าด้านการ เผยแผ่พระพุทธศาสนา เจ้าอาวาสมีภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนใน ระดับสูง ส่วนด้านการบริหารวัดเจ้าอาวาสส่วนใหญ่มีภาวะผู้นำใน การพัฒนาชุมชนในระดับต่ำ และด้านการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง วัดกับชุมชน เจ้าอาวาสส่วนใหญ่มีภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนใน ระดับต่ำ ๒. การทดสอบความสัมพันธ์ พบว่า อายุและระยะเวลาใน การดำรงตำแหน่งไม่มีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของเจ้าอาวาสอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนอายุพรรษา ระดับการศึกษา และสมณศักดิ์ มีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำในการ พัฒนาชุมชนของเจ้าอาวาสอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๑	บทบาทของพระสงฆ์ในการ พัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะ กรณี พระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)	ไอศูรย์ อินทร์เพชร วิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย	๒๕๕๓	คุณภาพ	การประยุกต์แนวคิดในการพัฒนาสังคมของพระเทพสาครมุนี (แก้ว สุวณฺณโชโต)พบว่า ท่านได้นำหลักธรรมมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ อย่างเหมาะสม ด้านการปกครองท่านได้ปรับปรุงและประยุกต์หลักสัป บุริสธรรม ๗ ได้อย่างเหมาะสม ด้านการศาสนศึกษาได้วางรากฐาน ของชีวิตโดยการประยุกต์หลักไตรสิกขาซึ่งเป็นกระบวนการศึกษาเพื่อ การดำรงชีวิตให้ถูกต้อง ด้านการเผยแผ่ได้ประยุกต์แนวคิดจากหลาย ทฤษฎีมาใช้กับประชาชนอย่างมีผลสำเร็จ ด้านการสาธารณูปการ ท่าน ได้พัฒนาทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนได้อย่าง เหมาะสม ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ท่านได้ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ สงเคราะห์สังคมเพื่อให้ได้รับประโยชน์และความสุขอย่างแท้จริง
๑๒	กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการ พัฒนาวัดไผ่ล้อม จังหวัด นครปฐม	วันวิสาข์ ลำตระกูล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	๒๕๕๒	ปริมาณ	ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างมีความเห็นว่า เห็นด้วยอย่างยิ่งกับการนำ หลักธรรมหลวงพ่อบุญไปใช้ คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๗๒ และการเป็น แบบอย่างที่ดี คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๔๕ รวมถึงการปรับเปลี่ยน ทัศนคติต่อการเข้าวัดไปในทางที่ดีขึ้นร้อยละ ๗๓.๔๕ สำหรับพระ น้ำฝนในเรื่องของการนำหลักธรรมของพระน้ำฝนไปใช้ ส่วนใหญ่ของ กลุ่มตัวอย่าง เห็นด้วย คิดเป็นร้อยละ ๓๑.๓๘ และเห็นด้วยอย่างยิ่ง กับการทำหน้าที่ของสื่อบุคคลที่มีต่อการพัฒนาชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๔๑ ส่วนประเด็นของการทำหน้าที่ของสถาบันทางศาสนานั้น ส่วนใหญ่ของกลุ่มตัวอย่างเห็นด้วยกับการทำหน้าที่ดังกล่าวของวัดไผ่ ล้อม

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๓	พระสงฆ์กับการพัฒนา ท้องถิ่น : กรณีศึกษาอำเภอ ภูเวียง จังหวัดขอนแก่น	พิชิต คำพลงาม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย	๒๕๔๙	คุณภาพ	บทบาทการพัฒนาท้องถิ่นของพระสงฆ์อำเภอภูเวียงที่ปรากฏเป็น รูปธรรมในทัศนะของชุมชนมากที่สุด คือ การเผยแผ่ศีลธรรม ซึ่ง สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนที่อยากเห็นบทบาทการพัฒนา ท้องถิ่นในอนาคตของพระสงฆ์อำเภอภูเวียงด้านศีลธรรมมากกว่า บทบาทอื่นเพราะชีวิตจะดีงามมีความสุข ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรือง สังคมจะร่มเย็นเป็นสุขได้ด้วยการพัฒนาทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ควบคู่กันไป
๑๔	ปัจจัยที่ส่งผลต่อ ความสำเร็จในการพัฒนา วัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : วัดใน เขตอำเภอบรบือ จังหวัด มหาสารคาม	พระอวยชัย อินศรีเมือง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	๒๕๔๒	คุณภาพ	ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดมี ๒ ปัจจัย คือ ปัจจัย ภายในวัด และ ปัจจัยภายนอกวัด ปัจจัยภายในวัด ได้แก่ สภาพ ทางกายภาพ วัดในเขตอำเภอบรบือทั้ง ๕ วัด มีสภาพพื้นที่ เหมาะสม บุคลิกภาพของผู้นำสงฆ์ วัดในเขตอำเภอบรบือทั้ง ๕ วัด เป็นผู้ที่ประชาชนเคารพ เลื่อมใส ศรัทธา มีจริยวัตรที่สำรวม สุขุม เมตตา เหมาะสมต่อการเป็นผู้นำสงฆ์ สุขภาพสมบูรณ์ไม่เป็น อุปสรรคในการปฏิบัติศาสนกิจ บริหารด้วยคุณธรรม ยุติธรรม และ ให้อภัย มีความรู้ความสามารถทั้งทางโลกและทางธรรม มี ประสบการณ์ในการแก้ปัญหาได้ตามความเหมาะสมของสังคมปัจจุบัน ปัจจัยภายนอกวัด

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๕	บทบาทของพระสังฆาธิการ กับการพัฒนาวัดในจังหวัด มหาสารคาม	ชาญณรงค์ หินเกิด มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	๒๕๕๒	คุณภาพ	พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ใช้วัดของตนเองเป็นศูนย์กลางในการส่งเสริม การศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม ปกครองวัดด้วยความเรียบร้อย เผยแผ่พระพุทธศาสนาตามบทบาทหน้าที่ด้วยดีเสมอมา ปรับปรุง สถานที่และบริเวณวัดให้สะอาดและร่มรื่น รวมทั้งให้สาธารณ สงเคราะห์ได้ตามฐานานุรูป
๑๖	การศึกษาการพัฒนาวัด นาคเป็นสำนักปฏิบัติธรรม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	พระมหาวิชัย ยติชโย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๑	คุณภาพ	การพัฒนาวัดให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญ ได้แก่ (๑) ความพร้อมในการพัฒนา ของวัด คณะสงฆ์ ชุมชน (๒) การวางแผนพัฒนาวัดให้เป็นสำนัก ปฏิบัติธรรมจะต้องคำนึงถึงสถานที่(อาวาส) ที่บิณฑบาต(โคจรคาม) อาหาร(โภชนะ) บรรยากาศ(อุตุ) ความพร้อมและความเข้าใจของ บุคลากร(บุคคละ) (๓) ความชัดเจนในการกำหนดหลักสูตรและการ กระบวนกรอบรมที่ผู้มาปฏิบัติแล้วจะสามารถได้รับประโยชน์ รวมถึงนโยบายที่ชัดเจนในการพัฒนาวัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรม(ภัสสะ) (๔) การจัดทำแผนของโครงการจะต้องสนับสนุนการศึกษาอบรม ปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบและมีความสอดคล้องในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา(อิริยาบถ) (๕) ความศรัทธาและความเชื่อมั่นของผู้ ปฏิบัติธรรมที่มีต่อสำนักปฏิบัติธรรม

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๗	แนวทางการพัฒนาวัดอรุณ ร า ช ว ร ร า ม ร า ช วรมหาวิหาร เพื่อให้ สอดคล้องกับความต้องการ ของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น	สกุณา ปิ่นงาม มหาวิทยาลัยนเรศวร	๒๕๕๓	คุณภาพ	ทัศนคติของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่มีต่อวัดอรุณวรารามราช วรมหาวิหาร โดยที่ความรู้สึกโดยรวมนั้น อยู่ในระดับพึงพอใจมาก ซึ่ง ถือว่าเป็นผลดี ที่สถานที่ท่องเที่ยวภายในประเทศยังสามารถสร้าง ความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างมาก ทั้งยังสามารถสร้าง แนวทางเพื่อการพัฒนาสู่ความพอใจสูงสุดของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น สำหรับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นที่มีต่อวัดอรุณวรารามราช วรมหาวิหาร พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนมากไม่เคยมาเที่ยววัดอรุณวรา รามราชวรมหาวิหารมาก่อน โดยที่นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่นั้น รู้จักวัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร จากสื่อต่างๆ
๑๘	รูปแบบการพัฒนาวัดด้วย กิจกรรม ๕ ส ของวัดท่า ซุด อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์	พระครูนิทัศน์วรธรรม (สุพจน์ ปสาโท) มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครสวรรค์	๒๕๕๐	ปริมาณ	ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นที่มีต่อปัญหาการพัฒนาวัดด้วย กิจกรรม ๕ ส ของวัดท่าซุดในภาพรวม พบว่า ไม่แตกต่างกันและ รูปแบบการพัฒนาวัดด้วยกิจกรรม ๕ ส ของวัดท่าซุด มีขั้นตอนดังนี้ คือ การวางแผนการบริหารงาน ปฏิบัติตามแผนงาน / โครงการ / กิจกรรม ติดตามประเมินผลการบริหารงานตามแผนงาน / โครงการ / กิจกรรม นำผลการประเมิน / ไปใช้ในการปรับปรุงการบริหารงาน และวางแผน ต่อไป

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๙	บทบาทของพระสงฆ์ในการ พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลาง ของชุมชน	พระมหาพรประสงค์ พุทธจันทร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	๒๕๕๒	คุณภาพ	พระสงฆ์ทุกวัดได้ร่วมกันพัฒนาวัดทั้ง ๖ ด้าน จุดมุ่งหมายหลัก คือ เพื่อให้เกิดประโยชน์และความสุขแก่ประชาชน ประชาชนได้ตระหนัก และเห็นบทบาทความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ เกิดความเลื่อมใส ศรัทธาและได้ให้ความช่วยเหลืออุปถัมภ์ทำนุบำรุงกิจการงานด้าน ต่างๆ ของวัด ประชาชนได้เข้ามาทำกิจกรรมต่างๆ ที่วัดอย่าง สม่ำเสมอและเพิ่มจำนวนมากยิ่งขึ้น ทำให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของ ประชาชนและทำให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนตลอดไป
๒๐	ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส และผู้นำชุมชนต่อการ พัฒนาวัดเป็นศูนย์กลาง ชุมชน : กรณีศึกษาวัด ธรรมยุต ในเขตจังหวัด พัทลุง	พระมหาอาคม ปญญาโร (บุญยัง) สถาบันราชภัฏธนบุรี	๒๕๔๖	ปริมาณ	ด้านคุณลักษณะความเป็นผู้นำ ของเจ้าอาวาสวัดธรรมยุตนิทาย พบว่า มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ส่วน คุณลักษณะความเป็นผู้นำของผู้นำชุมชน พบว่า ผู้นำชุมชนบ้านปาก แพรก และผู้นำชุมชนวัดบางแก้วผดุงธรรม มีคุณลักษณะความเป็น ผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก แต่ผู้นำชุมชนวัดอุดมวรารามและผู้นำ ชุมชนบ้านพนางตุง มีคุณลักษณะความเป็นผู้นำโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับ ปานกลาง

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๑	การท่องเที่ยววัดภาคกลาง : การพัฒนายุทธศาสตร์ส่งเสริมการท่องเที่ยวตามโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด ขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.)	สกันธ์ ภู่งามดี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	๒๕๕๓	คุณภาพ	การจัดโครงการท่องเที่ยวไหว้พระ ๙ วัด เป็นภารกิจเพิ่มเติมจากหน้าที่หลักขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพฯ โดยมีเหตุผล ๓ ประการ คือ ประการแรก ต้องการสนองนโยบายรัฐบาล ประการที่สอง มองเห็นศักยภาพและโอกาสขององค์การด้านการรับส่งกลุ่มคนในการเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวด้วยรถประจำทางปรับอากาศขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.) และประการที่สาม ต้องการสร้างรายได้ให้เพิ่มขึ้นให้องค์กรสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น
๒๒	บทบาทของพระสงฆ์ต่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษา กิจกรรมการสนทนา ระหว่างพระสงฆ์ กับนักท่องเที่ยว	สุจิตณา พานิชกุล มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	๒๕๕๙	คุณภาพ	ชมรม Monk Chat ของวัดสวนดอก และชมรม Monk Chat ของวัดเจติยหลวง มีรูปแบบการดำเนินกิจกรรม Monk Chat ที่แตกต่างกันในด้านประเด็นการสนทนา Monk Chat ของวัดเจติยหลวง จะสนทนาในประเด็นที่หลากหลาย เนื่องจากมีวัตถุประสงค์ที่ต้องการฝึกฝนภาษาอังกฤษ ในด้านการบริหารจัดการชมรม Monk Chat ของวัดสวนดอก มีลักษณะที่เป็นระบบ เนื่องจากการกำหนดหน้าที่ให้แก่สมาชิกและแบ่งเป็นฝ่ายต่าง ๆ รวมถึงมีการกำหนดระเบียบปฏิบัติในการดำเนินกิจกรรม Monk Chat ของสมาชิก

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๓	ท่องเที่ยวท่องเที่ยวธรรม : แนว ทางการพัฒนาศักยภาพวัด จังหวัดนครราชสีมาด้าน การทอเยื่อทาง วัฒนธรรม	พระอธิการสุพจน์ ศรีปัญญามหาวิทยาลัย มหาสารคาม	๒๕๕๒	คุณภาพ	ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครราชสีมา พระพุทธศาสนานิกายหินยาน (เถรวาท) เป็นศาสนาหลัก ได้แผ่ขยาย เข้ามาสู่จังหวัดนครราชสีมาประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๒ มีความ เปลี่ยนแปลงไปพร้อมๆ กับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยส่วนใหญ่ การสร้างวัดของจังหวัดนครราชสีมามีการสร้างในสมัยอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓ – ปัจจุบัน วัดที่เก่าแก่มากได้แก่วัดพระนารายณ์และวัดบึง ด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การสร้างวัดทางพระพุทธศาสนาใน จังหวัดนครราชสีมามีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นที่สักการะเคารพบูชา มีการ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ
๒๔	การเปลี่ยนแปลงของ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ และปัจจัยที่ก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงในแหล่ง ท่องเที่ยววัดพระธาตุดอยสุ เทพราชวรวิหาร	บุษบา สิทธิการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	๒๕๔๑	คุณภาพ	๑. ในช่วง ๑๐ ปี ที่ผ่านมามีเกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพ โดยเฉพาะเรื่องขยะและการจราจร ถือว่ามีการ เปลี่ยนแปลงและมีความรุนแรงของปัญหามากที่สุด และต้องแก้ไข โดยเร่งด่วน ๒. ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมทางกายภาพเป็น ผลสืบเนื่อง จากการสร้างสาธารณูปโภค โดยเฉพาะการสร้างและ ขยายถนนศรีวิชัย การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เป็นสาเหตุทำให้ จำนวนนักท่องเที่ยว ประชาชนในพื้นที่และจำนวนรถเพิ่มมากขึ้น

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๕	การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในจังหวัดอุบลราชธานีและแนวทางการพัฒนา	กิติรัตน์ สีหพันธ์ ราชภัฏอุบลราชธานี	๒๕๔๕	คุณภาพ	จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดที่อุดมไปด้วยมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแหล่งโบราณคดี โบราณสถาน โบราณวัตถุและแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านจำนวนมาก ที่ถือว่าเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ
๒๖	แนวทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาอุทยานแห่งชาติเขียงราย	วัฒนาพร สุฉายา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	๒๕๔๕	คุณภาพ	บริบทของสภาพแหล่งท่องเที่ยวอุทยานดอยตุงตามองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ องค์ประกอบด้านองค์กร และองค์ประกอบด้านการจัดการ มีความพร้อมและสามารถจัดการแหล่งท่องเที่ยวอุทยานดอยตุง ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้
๒๗	ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมวัดโพธิ์ประทับช้าง อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร	ปราโมทย์ แก้ววิเชียร มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์	๒๕๔๘	ปริมาณ	ในภาพรวมมีปัญหาการส่งเสริมแหล่งการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อจำแนกระดับปัญหาการส่งเสริมการท่องเที่ยว ๓ ระดับ พบว่า มีปัญหาระดับมาก ๑๔ รายการ ปัญหาระดับปานกลาง ๑๐ รายการ และปัญหาระดับน้อย

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๘	ศึกษาระบบการจัดการ แหล่งท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร	เพ็ญพรรณ โกมลิสร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร	๒๕๕๙	คุณภาพ	แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร มีคณะกรรมการบริหารงานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารเป็นหน่วยงานหลักที่มีบทบาทในการดูแลจัดการแหล่งท่องเที่ยวเนื่องจากมีศักยภาพที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินงานทั้งด้านทรัพยากร บุคลากร งบประมาณในการพัฒนา ทำให้การดำเนินงานในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ทั้ง ๖ ระบบของคณะกรรมการบริหารงานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร มีบทบาทที่ชัดเจนและมีความเป็นเอกเทศสูง การประสานขอความร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ จึงมีน้อย
๒๙	การท่องเที่ยวเชิงพุทธ : ศึกษาเฉพาะกรณีแหล่งวัฒนธรรมในกรุงเทพมหานคร	ภัทร์สุภา ลีลานภาพรรณ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	๒๕๕๑	คุณภาพ	การเดินทางไปท่องเที่ยวยังพุทธสถานใดๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อบำเพ็ญบุญกุศล ๑๐ หรืออย่างใดอย่างหนึ่งตามคติทางพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ยังหมายรวมถึงการเดินทางไปเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปฏิบัติธรรมและเข้าร่วมศาสนพิธี งานเทศกาล ประเพณีต่างๆ ปัจจัยที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงพุทธที่สำคัญได้แก่พระมหากษัตริย์ทรงเป็นต้นแบบในการเสด็จประพาสไปสู่วัดพุทธสถาน พระพุทธศาสนาผสมผสานอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของชาวไทยมาแต่โบราณ และกระแสสังคมในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้ประชาชนนิยมหาทางออกจากความรีบเร่ง สับสน วุ่นวาย ด้วยการเดินทางท่องเที่ยวในลักษณะของการท่องเที่ยวเชิงพุทธ

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๓๐	พฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิง พุทธของนักท่องเที่ยวที่มา เที่ยวในจังหวัดสกลนคร	กรณีย์ ธนอมกุล มหาวิทยาลัยขอนแก่น	๒๕๔๘	ปริมาณ	เพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา จุดประสงค์การเดินทาง มาท่องเที่ยวที่แตกต่างกันมีผลต่อพฤติกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัด สกลนครที่ต่างกัน การรับรู้ข้อมูลข่าวสารกิจกรรม ความสนใจ และความคิดของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนครมี ความสัมพันธ์กับพฤติกรรมมาท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสกลนคร ได้แก่ รูปแบบการเดินทาง สถานที่พักแรม จังหวัดที่เดินทาง การ เลือกแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธ และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธใน จังหวัดสกลนคร
๓๑	การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว เชิงศาสนา : กรณีศึกษา วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา	อัญชลี สมใจ มหาวิทยาลัยนเรศวร	๒๕๕๒	ปริมาณ	นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวเชิงศาสนาวัดโสธรวรารามวรวิหาร ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๒๑ – ๓๐ ปี มีการศึกษา ระดับปริญญาตรี ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน และส่วน ใหญ่มีรายได้ระหว่าง ๑๐,๐๐๑ – ๒๐,๐๐๐ บาท นักท่องเที่ยวที่ เดินทางมาท่องเที่ยวเชิงศาสนา วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัด ฉะเชิงเทรา ส่วนใหญ่เดินทางมาท่องเที่ยวมากกว่า ๑ ครั้ง ส่วนใหญ่ ใช้จ่ายในการท่องเที่ยวต่ำกว่า ๑,๕๐๐ บาท นิยมเดินทางมา ท่องเที่ยวในช่วงวันหยุด

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๓๒	ศึกษาศาสนสถานที่สำคัญ ต่อ การ อนุรักษ์ การ ท ่อ ง เที ย ว ข อ ง วัด ใน กรุงเทพมหานคร	นิลรัตน์ กลิ่นจันทร์,รศ. และคณะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย	๒๕๕๒	คุณภาพ	๑ ด้านการบริหารจัดการศาสนสถาน โดยรวมอยู่ในระดับดี ๒ ด้านการบริหารแบบไตรสิกขา พระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์เข้าใจ ธรรมชาติเกี่ยวกับตัวมนุษย์เองและสิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์โดยใช้ การศึกษา ๓ การจัดการด้านองค์กร จัดการเรียนรู้ธรรมวินัย และเปิดโอกาสให้ ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมในส่วนที่จำเป็น ๔ การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวในวัด การบริหารองค์กร วัด ควรมีการประชาสัมพันธ์ศาสนสถาน ควรทำเอกสารประชาสัมพันธ์ เป็นสองภาษาเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติและควรมีเว็บไซต์ของ วัดเพื่อให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว
๓๓	ปัจจัยและพฤติกรรมของ นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อ กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิง ศาสนา กรณีศึกษา เขต เท ศ บ า ล น ค ร นครศรีธรรมราช จังหวัด นครศรีธรรมราช	วันชัยพร จันทรักษา มหาวิทยาลัยนเรศวร	๒๕๕๒.	ปริมาณ	๑. นักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางมาท่องเที่ยววัดในเขตเทศบาลนคร นครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน ๑๐ วัด ส่วนใหญ่ เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ ๕๕.๓๐ มีอายุต่ำกว่า ๒๕ ปี คิดเป็นร้อย ละ ๓๑.๐๐ ส่วนใหญ่เป็นนักเรียน/นักศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๒๘.๘๐ มี ถิ่นที่อยู่อาศัยในภาคใต้ คิดเป็นร้อยละ ๕๙.๓๐ ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่มี รายได้ คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๓๐ ๒. นักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีเพศแตกต่างกันจะมีปัจจัยในการท่องเที่ยว เชิงศาสนา ด้านการคมนาคม ด้านสถานที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนา และ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทาง สถิติที่ระดับ ๐.๐๕

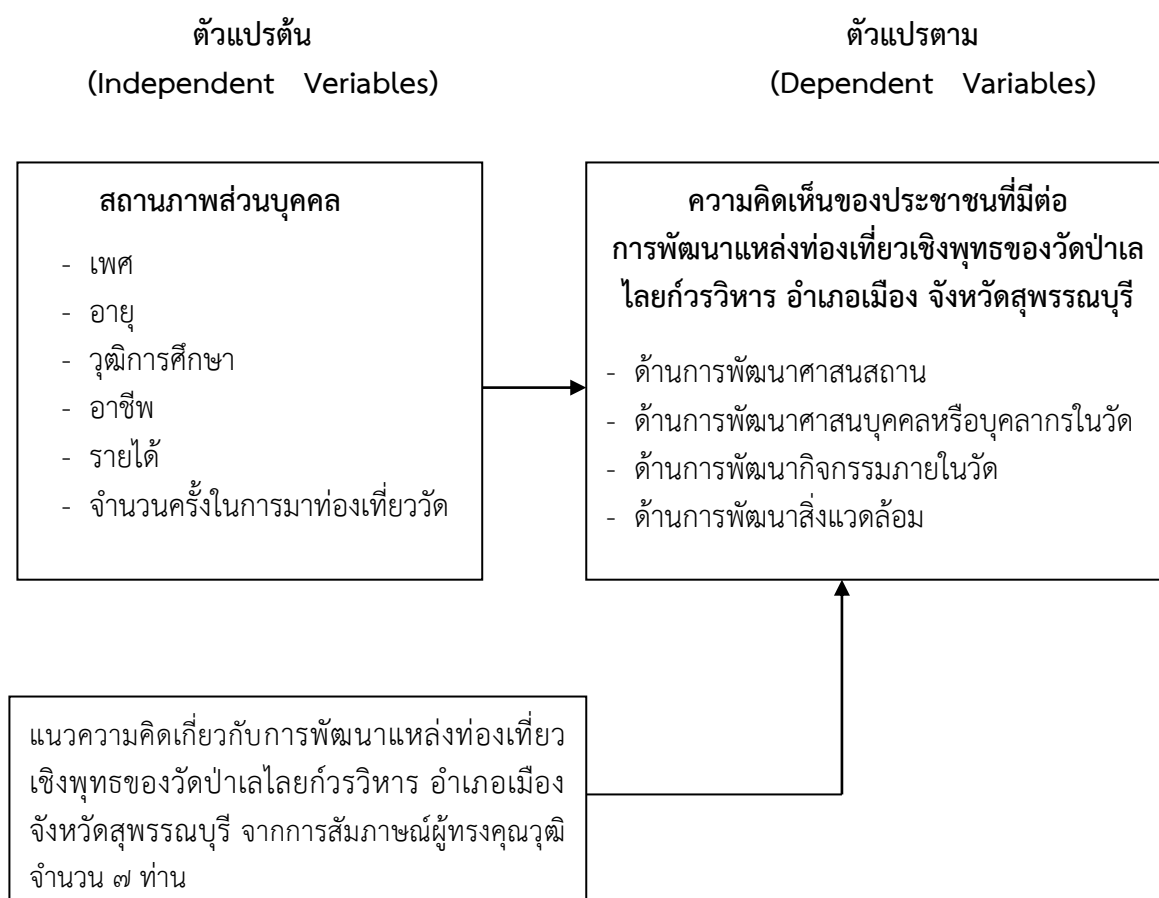
ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้แต่ง/หน่วยงาน	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๓๔	พุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการ อนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการ ท่องเที่ยว	พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง มหาวิทยาลัยมหิดล	๒๕๕๔.	คุณภาพ	ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างงานพุทธศิลป์ มี หมวดธรรมว่าด้วยเรื่อง บุชา ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ ไตรลักษณ์ เจ ติยะ อปายะ อุโบสถศีล และทศบารมี วัดเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้ง พุทธกาล ผู้สร้างได้ถวายเพื่อเป็นที่ประทับของพระพุทธองค์และเป็นที่ อยู่ของพระสงฆ์ วัดได้พัฒนารูปแบบจากสิ่งก่อสร้างที่มุ่งประโยชน์ใช้ สอยเป็นพระอารามที่มีความอลังการเพื่อเป็นพุทธบูชา วัดจึงได้ กลายเป็นที่รวมของฝีมือเชิงช่าง และมรดกทางวัฒนธรรมในการต่อมา
๓๕	แนวทางการพัฒนาการ ท่องเที่ยวประเภทวัด : กรณีศึกษา วัดใหม่ทุ่งคา ต.กำแพงเพชร อ.รัตภูมิ จ.สงขลา	อภिरักษ์ ไพบุลย์ มหาวิทยาลัยรังสิต	๒๕๕๑.	ปริมาณ	ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุอยู่ในช่วง ๒๑-๔๐ ปี ได้รับการศึกษาใน ระดับประถมศึกษา ส่วนใหญ่นักท่องเที่ยวประกอบอาชีพทางด้าน เกษตรกรรม มีรายได้ระหว่าง ๕,๐๐๑-๑๐,๐๐๐ บาทต่อเดือน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ในชุมชนและรับข้อมูลข่าวสารของ วัดจากคนแนะนำ
๓๖	การจัดการการท่องเที่ยวใน พระอารามหลวงชั้นเอก ในเกาะรัตนโกสินทร์	พระมหาบุญพิเชษฐ์ จันทร์เมือง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิ โรฒ	๒๕๕๓.	คุณภาพ	ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในพระอารามหลวงชั้นเอกทุกวัด มีศักยภาพ ที่โดดเด่น ซึ่งทางภาครัฐพร้อมให้การสนับสนุน ภาคเอกชนมีความ สนใจร่วมมือในการจัดการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวยังปลื้มในความ งดงามของพระอาราม แต่ในด้านการบริการการท่องเที่ยวของ พระอาราม๕ วัดยังไม่ได้มาตรฐาน ยกเว้นวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลา

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมากำหนดเป็น กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) ตัวแปรตาม (Dependent Variables) ซึ่งนำมากำหนดเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ของตัวแปร คือ

๑) ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือ สถานภาพส่วนบุคคลของประชาชน ที่มาท่องเที่ยววัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี ประกอบด้วย เพศ อายุ วุฒิ การศึกษา อาชีพ รายได้ จำนวนครั้งในการมาท่องเที่ยววัด

๒) ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ ความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธของวัดป่าเลไลยก์วรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรีใน ๔ ด้าน คือ ๑. ด้านการพัฒนาศาสนสถาน ๒. ด้านการพัฒนาศาสนบุคคลหรือบุคลากรในวัด ๓. ด้านการ พัฒนากิจกรรมภายในวัด ๔. ด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย